

PUHETTA LAPSESTA, VANHEMMUUDESTA JA VALLASTA
– lastensuojelulain kokonaisuudistuksen eduskuntakäsittely
diskurssianalyysisessä tarkastelussa

Salla Tolppila
Sosiaalityön pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopisto
Yhteiskuntatieteiden ja
filosofian laitos
Syyskuu 2007

SISÄLLYS

Tiivistelmä

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkimuksen taustaa	1
1.2. Aiempaa tutkimusta lapsen edusta	3
2. TEORIATAUSTA	6
2.1. Diskurssianalyysin taustateoriasta	6
2.1.1. Todellisuuden sosiaalisesta rakentumisesta	6
2.1.2. Kohti diskurssianalyysia	8
2.2. Teoriasta menetelmään – diskursseista ja niiden analysoimisesta	10
2.2.1. Diskursseista	10
2.2.2. Diskurssianalyysista	12
2.2.3. Retoriikasta ja diskurssianalyysista	13
2.2.4. Retorinen diskurssianalyysi	15
2.3. Totuudesta ja todellisuudentajusta – sosiaalisen konstruktionismin ja diskurssianalyysin kritiikkiä	18
2.4. Teoriasta lopuksi	20
3. TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT JA TOTEUTUS	22
3.1. Tutkimusongelma ja tutkimuskysymykset	22
3.2. Eduskuntapuhe – institutionaalista puhetta	23
3.3. Aineiston kuvaus	26
3.4. Aineiston käsittely ja analyysimenetelmän esittely	27
4. TULOKSET JA TARKASTELU	31
4.1. Argumentaation yleisiä linjoja lastensuojelulain kokonaisuudistuksen eduskuntakeskustelussa	32
4.1.1. Puhujakategorioilla oikeuttaminen	32
4.1.2. Asiantuntijalausunnoilla vahvistaminen	34
4.1.3. Numeerinen ja ei-numeerinen määrällistäminen	38
4.1.4. Omien sitoumusten tunnustaminen	40
4.2. Keskustelu päihdeäitien pakkohoidosta	41
4.2.1. Sairaas päihdeäidit – kategorisointi pakkohoitokeskustelussa	41
4.2.2. Asiantuntijat äänessä – puhujakategorioiden käyttö	45
4.2.3. Muita retorisia keinoja puheessa päihdeäideistä	46
4.3. Puhetta lapsesta ja vanhemmuudesta – kategorisoinnin voima	47
4.3.1. Haavoittuvat ja suojeltavat kansakunnan toivot – lapsi määrittelyn kohteena	47
4.3.2. Tukea tarvitsevat vanhemmat ja perheet yhteiskunnan armoilla	50

4.4. Kamppailu päätösvallassa – keskustelu vastentahtoisen huostaanoton päätösmenettelystä	53
4.4.1. Määrällistämällä vahvistettua puhetta huostaanotosta	53
4.4.2. Huostaanoton moninaiset asiantuntijat argumenttia vahvistamassa	56
4.4.3. Asiantuntija vai ei? – sosiaalityöntekijät ja oikeusistuimet kategorisoinnin kohteena	59
4.4.4. Hyökkäyksiä ja puolustuksia – muita retorisia keinoja huostaanottokeskustelussa	62
4.5. Pohdintaa – mitä puheella tultiin tuottaneeksi	65
4.5.1. Lapsesta ja vanhemmuudesta: lapsen edusta	65
4.5.2. Valta taistelun kohteena – politiikasta ja politikoinnista	67
4.5.3. Ideologiset seuraukset lastensuojelulain uudistuksen eduskuntakäsittelyssä	69
5. LOPUKSI	72
5.1. Tutkimuksen arviointia	72
5.2. Kuinkas sitten kävikään?	74
AINEISTOLÄHTEET	76
KIRJALLISUUS	76

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Yhteiskuntatieteellinen	Laitos – Department Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Tekijä – Author Tolppila, Salla	
Työn nimi – Title Puhetta lapsesta, vanhemmuudesta ja vallasta – lastensuojelulain kokonaisuudistuksen eduskuntakäsittely diskurssianalyttisessä tarkastelussa	
Oppiaine – Subject Sosiaalityö	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Syyskuu 2007	Sivumäärä – Number of pages 79 sivua
Tiivistelmä – Abstract <p>Tutkimuksen tehtävänä on tarkastella, miten lapsesta ja vanhemmuudesta puhutaan vuonna 2008 voimaan tulevan lastensuojelulain eduskuntakäsittelyssä. Tarkoituksena on selvittää, millaisena lapsen etu näyttäytyy tässä puheessa. Tutkimuskohteena on myös se, miten valtaa rakennetaan lakiuudistuksen eduskuntakäsittelyssä. Edellisen perusteella tutkimuksessa analysoidaan myös niitä ideologisia seurauksia, joita täysistuntopuheella mahdollisesti tuotetaan tai ylläpidetään.</p> <p>Tutkimuksen teoreettisen taustan muodostaa sosiaalinen konstruktionismi ja diskurssianalyysi. Tarkastelu kohdistuu siihen, miten kielenkäytöllä rakennetaan sosiaalista todellisuutta. Varsinaisena analyysimenetelmänä on käytetty retorista diskurssianalyysia. Siinä analysoidaan niitä retorisia keinoja, joilla vahvistetaan omaa tai heikennetään vastustajan argumenttia. Diskurssianalyysi liittyy aineiston tarkastelun osaksi laajempaa yhteiskunnallista kontekstia.</p> <p>Tutkimuksen aineiston muodostavat lastensuojelulain uudistuksen käsittelyssä marraskuussa 2006 ja helmikuussa 2007 pidetyt täysistuntopuheenvuorot. Olen analysoinut puheenvuoroista niitä retorisia keinoja, joita käytettiin argumentaatiossa erityisen runsaasti. Tärkeimpiä käytettyjä keinoja olivat puhujakategorioilla oikeuttaminen, asiantuntijalausunnoilla vahvistaminen, kategorisointi sekä numeerinen ja ei-numeerinen määrällistäminen. Käydystä keskustelusta olen analysoinut tarkemmin teemoja, joissa puhuttiin lapsesta ja vanhemmuudesta ja rakennettiin näiden kautta lapsen etua. Tämän lisäksi olen tarkastellut argumentaatiota, jonka avulla käytiin kamppailua sekä poliittisesta vallasta että lapsen edun määrittelyvallasta.</p> <p>Tutkimuksen tulokset osoittavat, että lapsen etu näyttäytyi keskusteluissa moninaisena ja tilanteittain muuttavana. Lapsesta ja vanhemmuudesta puhuttiin pitkälti toiminnan ja toimenpiteiden kohteina eikä toimijoina. Näin puheessa rakennettiin hoiva- tai huolenpitodiskurssia Lapsen edun käsitettä käytettiin monissa funktioissa: sillä oikeutettiin hyvinkin erilaisia näkemyksiä lastensuojelusta. Lapsen edun käsitettä käytettiin keskustelussa puolueiden väliseen poliittiseen valtakamppailuun. Tällöin myös retoristen keinojen käyttö oli puheessa monipuolisinta.</p> <p>Täysistuntopuheella oli myös ideologisia seurauksia. Lastensuojelulain kokonaisuudistuksen eduskuntakäsittelyssä lakiesitystä syytettiin toimenpidekeskeisyydestä ja viimesijaisuudesta. Kuitenkin myös suurin osa argumentaatiosta keskittyi näihin viimesijaisiin toimenpiteisiin. Keskustelussa rakennettiin varsin pessimististä kuvaa sosiaalisesta todellisuudesta. Kysymys onkin, legitimoiko tällainen puhe lastensuojelun olemassa olevan tilanteen: resurssien niukkuuden sekä pätevien sosiaalityöntekijöiden ja ennaltaehkäisevän näkökulman puuttumisen.</p>	
Asiasanat – Keywords argumentointi, diskurssianalyysi, lainsäädäntö, lastensuojelu, lastensuojelulaki, retoriikka, valta	
Säilytyspaikka – Depository	
Muita tietoja – Additional information Ohjaaja Teppo Kröger	

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimuksen taustaa

Inhimillisessä kokemuksessa maailma ja sen tapahtumat eivät ole objektiivisia: ihminen itse jäsentää ja luo oman todellisuutensa. Todellisuus ei ole hänelle luonnon valmiiksi antama, mutta toisaalta se ei ole myöskään hänen itsensä vapaasti luotavissa. Ihmisen käsitystä reaali maailmasta on etsittävä näiden äärimmäisyyksien väliltä. Se ei ole täysin subjektiivinen mutta ei myöskään kokonaan objektiivinen: se on kulttuurin muovaama, sosiaalisesti konstruoitu. (Leino 1999, 13.)

Yhteiskunta ja yhteiskuntajärjestelmät ovat mitä suurimmassa määrin kielellisesti ja kulttuurisesti tuotettuja. Kielellä ja kielenkäytöllä tehdään konkreettisia tekoja, kuten säädetään lakeja. Lainsäätämistyössä kielenkäytön tuloksena on paitsi laki myös kuva meistä ja sosiaalisesta ja yhteiskunnallisesta todellisuudestamme. Yksi lainsäätämistyön konkreettinen seuraus on lastensuojelutyötä ohjaava lastensuojelulaki. Tätä kirjoitettaessa on vielä voimassa vuonna 1983 säädetty lastensuojelulaki. Uusi lastensuojelulaki astuu kuitenkin voimaan 1.1.2008. Lastensuojelulain kokonaisuudistuksen valmistelu oli osa Sosiaali- ja terveysministeriön vuosina 2004–2007 toteuttamaa Lastensuojelun kehittämisohjelmaa. Kehittämisohjelman alainen työryhmä asetettiin valmistelemaan uudistusta vuonna 2004. Ryhmää johti Sirpa Taskinen, ja sen lopullinen mietintö valmistui toukokuussa 2006. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2006.)

Ennen varsinaista lain säätämistä lakiesitys tuodaan eduskunnassa niin kutsuttuun lähete-keskusteluun, jonka jälkeen se lähetetään eri valiokuntiin lausuntoja varten. Valiokunnat kuulevat lakiesityksen käsittelyssä asiantuntijoita. Valiokuntakäsittelyjen jälkeen esitykseen voidaan vielä tehdä muutoksia. Lopullinen lainsäätäminen tapahtuu eduskunnan täysistunnossa, jossa lakiesityksestä vielä keskustellaan ennen päätösäänestyksiä. Koko lainsäädäntöprosessi perustuu siis hyvin suurelta osin puheeseen, niihin keskusteluihin, joita prosessin eri vaiheissa käydään. Puheella ja kielenkäytöllä on kuitenkin paitsi konkreettisia myös ideologisia seurauksia. Kielenkäytön ilmisissä lisäksi sillä rakennetaan käsitystä sosiaalisesta todellisuudesta. Se, millaisena todellisuus kulloisessakin kontekstissa näyttäytyy, on kielenkäytön seurausta.

Hallituksen esitys uudeksi lastensuojelulainiksi tuotiin eduskunnan lähetekeskusteluun marraskuussa 2006, jonka jälkeen sitä käsiteltiin perustuslaki-, laki- sekä sosiaali- ja terveystieteiden valiokunnassa. Varsinaiset päätöskäsittelyt olivat eduskunnassa helmikuussa 2007. Lastensuojelulain säätäminen tapahtui aivan vuoden 2007 eduskuntavaalien kynnyksellä. Tuolloin hallituksessa istuivat Suomen Keskusta, Suomen Sosialidemokraattinen Puolue sekä Ruotsalainen kansanpuolue.

Käsillä olevassa pro gradussa tutkin diskurssianalyttisesti kansanedustajien täysistuntopuheenvuoroja lastensuojelulain kokonaisuudistuksen eduskuntakäsittelyissä. Tarkastelen sitä, miten lapsen etu näyttäytyi keskustelussa. Koska aineistoni on poliittista puhetta, on kiinnostavaa analysoida myös sitä, näkyvätkö valta ja poliittiset voimasuhteet keskustelussa. Poliittisten puolueiden edustajien keskustellessa vastakkain ovat hallitus ja oppositio. Tämä asetelma ei voine olla näkymättä eduskunnan täysistunnoissa. Lisäksi voimasuhteista mittelevät yksittäiset puolueet keskenään ja joskus jopa yksittäiset edustajat.

Valmistelutyön ja eduskuntakäsittelyjen tuloksena säädetty uusi laki ohjaa erittäin velvoittavasti kunnallista lastensuojelua ja sen toteuttamista. Lain sisältö kertoo myös niistä (sekä implisiittisistä että eksplisiittisistä) arvoista ja arvostuksista, joita lain taustalla on. Lastensuojelun sosiaalityöntekijänä joutuu pohtimaan sitä, voiko itse yhtyä niihin käsityksiin esimerkiksi lapsesta, perheestä ja lapsen edusta, joita laki heijastaa. Tämän vuoksi on kiinnostavaa tarkastella sitä, miten uuteen lastensuojelulakiin tultiin päätyneeksi. Valitsin tutkimuskohteekseni eduskunnassa laista käytyt keskustelut, koska puhe ja kielenkäyttö kertovat siitä, minkälaisiin käsityksiin lapsesta ja lapsen edusta laki perustuu.

Oma suhteeni tutkimukseni kohteeseen, lastensuojelulain eduskuntakäsittelyn keskusteluihin, on ammatillisesti läheinen. Positioni lastensuojelutyötä myös käytännössä tekevänä kiinnittää minut näin lakiin ja siitä käytyyn keskusteluun. Tutkijan positio puolestaan voi vaihdella tutkimuksenkin sisällä (ks. Juhila 1999, 202). Tutkija saattaa siirtyä ”ulkopuolisen analysoijan” asemasta esimerkiksi asianajajan positioon. Omat arvoni ja käsitykseni esimerkiksi lapsen edusta ja siitä, miten lastensuojelua tulisi mielestäni tehdä, väistämättä vaikuttavat tavalla tai toisella analyysiini ja tulkintoihini. Pyrin kuitenkin tiedostamaan sitoumukseni tutkimuksen eri vaiheissa. Lukijan tehtäväksi jää arvioida, miten nämä positiot näkyvät tutkimuksessa.

1.2. Aiempaa tutkimusta lapsen edusta

Aiemmin lapsen etua on suomalaisessa tutkimuksessa tarkasteltu esimerkiksi huostaanotto-tilanteiden sekä huolto- ja tapaamisriitojen kannalta. Gottberg (1997) on selvittänyt aihetta oikeudellisesta näkökulmasta ja Kajava (1997) puolestaan sosiaalityön kannalta. Gottbergin tutkimuksessa lapsen etua tarkasteltiin erityisesti huolto- ja tapaamislainsäädännön pakkotäytäntöönpanossa. Kajava taas selvitti, miten lapsen etua tulkitaan ja toteutetaan kasvuolojen puutteiden näkökulmasta. Kajavan väitöskirjan aineistona olivat neljän läänioikeuden huostaanottodokumentit. Tutkimuksen mukaan mikään yksittäinen syy ei johdannut huostaanottoihin, vaan perheiden ongelmat olivat kasaantuneet pitkään, ja useita tukitoimia oli käytetty. Kajavan mukaan lapsen etua ei käytännön toiminnassa huomioida riittävästi suhteessa vanhempien oikeuksiin. Lapsen etua oikeudellisena käsitteenä on tutkinut Gottbergin (mt.) lisäksi myös Kurki-Suonio (1999). Hänen tutkimuksensa on eri maiden käytäntöjä vertaileva historiallinen tarkastelu siitä, miten lapsen etua on oikeudellisesti tulkittu lakitekstien perusteella.

Lapsen edun käsitettä ja määrittelyä nimenomaan sosiaalityössä on puolestaan tarkastellut Antikainen (1997). Hänen aineistonsa, lastensuojelua ohjaava ja normittava lainsäädäntö, lain valmisteluun liittyvä aineisto sekä suomalainen sosiaalityön ja lastensuojelun tutkimus, on hyvin samanlainen kuin omassa pro gradu -työssäni. Antikaisen tutkimuksellinen viitekehys on tarveteoreettinen. Tutkimuksen perusteella lapsen etu näytti olevan ennen muuta hallinnollinen ja oikeudellinen käsite: se ohjaa viranomaisten toimintaa sekä sosiaalityössä että oikeusistuimissa. Lapsen edun tulkintatilanteet ovat kuitenkin vaihtelevia ja yksilöllisiä. Sukupuolinäkökulmasta lapsen etua ja perheoikeutta on puolestaan käsitellyt muun muassa Nousiainen (2001).

Ulkomaisesta aiemmasta tutkimuksesta mainittakoon esimerkiksi ruotsalaisen Friisin (2003) uudehko oikeussosiologian alaan liittyvä, sosiaalisen konstruktionismin teoriasta käsin tehty tutkimus. Friis tutki lastensuojelun asiakkaina olevien vanhempien ja heitä neuvovien/tutkivien työntekijöiden valtasuhteita oikeuden käsittelyissä. Hän kiinnitti huomiota erityisesti niihin puheen tapoihin, joilla työntekijät tuottivat puheessaan vanhempia ja heidän vanhemmuuttaan. Friis tarkasteli puhetta nimenomaan retorisisesta näkökulmasta. Vanhemmille näytti jäävän käsittelyissä alisteinen positio suhteessa viranomaisiin.

Lapsen edun erilaisia määrittelytapoja on lisäksi pohdittu muun muassa teoksissa *Lapsen etu* (1995), joka tarkastelee käsitettä huolto- ja tapaamisoikeuden kannalta, sekä *Lapsen etu ja viidakon laki* (1994), jossa lapsen etua on määritelty niin oikeudellisesti kuin sosiaalityönkin kannalta. Lapsen edun käsitteen tarkastelu on kotimaisessa, niin oikeustieteen kuin sosiaalityönkin, tutkimuksessa ollut varsin aktiivista 1990-luvulla.

Pro gradu -töiden tekijät näyttävät heränneen lapsen edun tutkimiseen 2000-luvulla: aiheesta ovat tehneet opinnäytetöitä muun muassa Niskanen (2000) Vaasan yliopistossa, Laakso (2005) Tampereella sekä Jääskeläinen (2006) Joensuun yliopistossa. Niskasen mukaan lapsen etu näyttää olevan väljä, arvostuksenvarainen käsite, joka ohjaa koko lapsioikeudellista päätöksentekoa. Oikeudellisesta näkökulmasta lapsen edun mukainen ratkaisu turvaa parhaiten lapselle kuuluvien perusoikeuksien ja muiden oikeushyvien toteutumisen. Laakso sen sijaan selvitti retorisen diskurssianalyysin avulla sitä, miten lapsen etu tuodaan esille huoltoriitaselvityksissä ja miten esille tulevan tiedon luotettavuus vakuutetaan. Tutkielman perusteella näytti siltä, että lapsen etua pohditaan huoltoriitaselvityksissä monipuolisemmin kuin vanhempien keskenään tekemissä sopimuksissa. Laakson mukaan lapsen etua koskeva objektiivinen ja luotettava tieto on kielellinen teko, johon päästäkseen sosiaalityöntekijä tekee retorisia valintoja tekstin laatimisessa. Siltaniemen (1999) pro gradun näkökulma puolestaan on oman tutkielmani kannalta mielenkiintoinen: hän on perehtynyt argumentaatioon, retoriikkaan ja lapsen edun käsitteeseen pakkohuostaanotoissa.

Omassa tutkimuksessani lapsen etu on keskeisessä roolissa, mutta itse en pyri kuitenkaan määrittelemään sitä mitenkään. Diskurssianalyttinen tarkastelu tarjoaa lapsen edun käsitteeseen sikäli edellä mainitsemistani tutkimuksista poikkeavan näkökulman. Suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa erityisesti Jokinen ja Juhila (mm. 1993, 1999) ovat paitsi käyttäneet diskurssianalyysia tutkimuksensa menetelmänä myös kirjoittaneet siitä paljon. Opinnäytetöissä, varsinkin pro gradu -tasolla ja 2000-luvulla, sosiaalityön opiskelijat ovat hyödyntäneet diskurssianalyysia melko runsaasti. Omassa tutkielmassani yhdistyvät lain-säädäntökeskustelu aineistona, diskurssianalyysi teoreettis-metodologisenä viitekehyksenä sekä kiinnostus lapsen edun käsitteen käyttämiseen. Lisäksi sovellan tarkastelussani jonkin verran retorista näkökulmaa. Retoriikan tutkimus on ollut erityisesti valtio-opissa ja politiikan tutkimuksessa suosittua. Sosiaalityön tutkimukseen sitä on sovellettu vähemmän (ks. kuitenkin esim. Jauhiainen 2004).

Esittelen tässä työssä seuraavaksi tutkimukseni teoreettista taustaa. Tämän jälkeen luvussa 3 kuvaan tutkimusongelmani ja määrittelen täsmälliset tutkimuskysymykseni. Samassa luvussa esittelen aineiston ja aineiston käsittelyn. Luku 4 on työn pääluku: siinä selvitän ja tarkastelen tutkimukseni keskeisimpiä tuloksia. Lopuksi arvioin lyhyesti tutkimustani sekä pohdin mahdollisia jatkotutkimusaiheita.

2. TEORIATAUSTA

2.1. Diskurssianalyysin taustateoriasta

Tässä luvussa esittelen lyhyesti diskurssianalyysin taustateoriaa. Jokisen (1999a, 39) mukaan ”diskurssianalyysin teoreettinen koti on sosiaalisen konstruktionismin traditiossa”. Käsitteelen sosiaalista konstruktionismia sekä ontologisesta että epistemologisesta näkökulmasta. Pohdin ensin todellisuuden sosiaalisen rakentumisen ajatusta ja kiinnitän sen jälkeen tarkasteluni sosiaalisen konstruktionismin tutkimuksellisiin mahdollisuuksiin.

2.1.1. Todellisuuden sosiaalisesta rakentumisesta

Sosiaalisen konstruktionismin perusajatuksen mukaisesti todellisuutta konstruoidaan, tuotetaan ja uusinnetaan, sosiaalisissa tilanteissa, eikä ihmisillä ole mahdollisuutta kohdata todellisuutta sellaisenaan, ”puhtaana” (Jokinen 1999a, 39). Sosiaalinen konstruktionismi on siten ontologia, käsitys todellisuuden luonteesta. Se ei kiistä jonkin materiaalisen todellisuuden olemassaoloa. Todellisuus ei ole kuitenkaan pelkkää materiaa: se rakentuu ja muotoutuu sosiaalisissa tilanteissa, vuorovaikutuksessa ja kielenkäytössä. Nämä todellisuudet, nimitettäköön niitä vaikka materiaaliseksi ja sosiaaliseksi todellisuudeksi, näyttävät olevan yhteen kietoutuneita. Asioiden merkityksellistämisen tapojen, kielenkäytön, purkamisen tuottaa seurauksia myös materiaaliseen todellisuuteen.

Jokisen (mt., 39–40) mukaan kieli ja kielelliset merkitsijät eivät ole todellisuuden kuvia sellaisenaan, mutta ne eivät silti ole täysin riippumattomia ei-lingvivistisestä todellisuudesta. Jokinen kuvaa mainitsemaani yhteenkietoutumista todellisuuden ja kielen erottamattomuuden ja jatkuvan keskinäisen vuorovaikutuksen käsitteillä. Hän myös nostaa esiin asioiden ja ilmiöiden merkityksellistämisen kaksi vastakkaista, osin yhtäaikaistakin, puolta: yhtäältä pyrkimyksen merkitysten vakiinnuttamiseen ja toisaalta merkitysten rajojen hämäryyden ja jatkuvan muuntumisen. Sosiaalisen konstruktionismin kannalta eivät ole siis merkittäviä vain merkitykset, osin jähmettyneet, osin liikkuvat, vaan ennen kaikkea merkityksellistämisen prosessina, tekemisenä ja toimintana.

Jo Berger ja Luckmann pohtivat ensimmäisen kerran vuonna 1966 julkaistussa teoksessaan *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen* (1995, suom.) todellisuuden ja tiedon yhteiskunnallista sidonnaisuutta. Heidän näkökulmansa on tiedonsosiologinen. Bergerin ja Luckmannin mukaan sosiologin mielenkiinto kohdistuu siihen, miten ”todellisuus” ja ”tieto” merkitsevät eri konteksteissa ja eri ihmisille eri asioita. He havainnollistavat pohdintaansa dikotomioiden avulla: mikä on todellista tiibetiläiselle munkille, ei ehkä ole sitä amerikkalaiselle liikemiehelle. He kiinnittävät huomion erityisesti siihen, miten jotkin asiat vakiintuvat, jähmettyvät käsitykseksemme todellisuudesta. Tällöin tarkastelun kohteeksi Bergerin ja Luckmannin mukaan tulee juuri todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. (Mt., 13.)

Bergerin ja Luckmannin (mt.) teos on eräänlainen klassikko sosiaalisen konstruktionismin teoreettisessa kehittämisessä, ja sen herättämään keskusteluun ovat osallistuneet niin sosiologit, sosiaalipsykologit kuin kasvatustieteilijät, kielentutkijat ja tieteenfilosofitkin. Aittola ja Raiskila (1995, 213) kirjoittavat *Todellisuuden sosiaalisen rakentumisen* vaikutuksesta kehittyneen erityisen konstruktionistisen tutkimusotteenkin!

Sosiaalisen konstruktionismin traditiossa voidaan kuitenkin erottaa useita erilaisia suuntauksia. Jokisen (1999a, 51) mukaan näitä suuntauksia on mahdollista jaotella useilla eri tavoilla. Hän erottelee toisistaan ainakin seuraavat suunnat: sosiaalisten ongelmien (yhdysvaltalainen) konstruktionistinen tutkimusperinne, jo mainittujen Bergerin & Luckmannin edustama sosiologinen konstruktionismi, poststrukturalistinen (ranskalainen) sosiaalinen konstruktionismi ja sosiaalipsykologinen sosiaalinen konstruktionismi. Näistä poststrukturalistinen näkemys kiinnittyy erityisesti Michel Foucault'n ajatteluun. Sosiaalipsykologinen sosiaalinen konstruktionismi puolestaan painottaa sosiaalisen todellisuuden vuorovaikutuksellista rakentumista.

Burr (2003, 2) määrittelee sosiaalista konstruktionismia Gergenin (1985) ajattelua mukailen ja lähtee määrittelyssään liikkeelle muutamista sosiaaliseen konstruktionismiin liittyvistä perusoletuksista. Näitä ovat kriittinen suhtautuminen itsestään selvänä pidettyä tietoa kohtaan, historiallisen ja kulttuurisen erityisyyden huomioiminen, ajatus tiedon tuottamisesta ja uusintamisesta sosiaalisissa tilanteissa sekä näkemys tiedon ja toiminnan yhteenkietoutuneesta luonteesta.

Kriittinen suhtautuminen itsestään selvänä pidettyä tietoa kohtaan tarkoittaa kriittisyyttä sitä ajatusta kohtaan, jonka mukaan havaintomme maailmasta kuvastavat ongelmattomasti sitä itseään. Tämä oletus haastaa näkemyksen siitä, että konventionaalinen tieto perustuu objektiivisiin havaintoihin. Historiallinen ja kulttuurinen erityisyys puolestaan merkitsee sitä, että tavat, joilla yleensä ymmärrämme maailmaa, kategoriat ja konseptit, joita käytämme, ovat historiallisesti ja kulttuurisesti erityisiä. Niiden voidaan jopa ajatella olevan kulttuurin tuottamia. Tämän perusoletuksen taustalla on ajatus ajassa ja paikassa kiinni olevasta tiedosta, eräänlainen kulttuurinen relativismi. Meidän tapamme tietää ei välttämättä ole parempi kuin toisten. Vielä yksi sosiaalisen konstruktionismin peruslähtökohta, jo aiemminkin mainittu, on näkemys sosiaalisten tilanteiden ja vuorovaikutuksen merkityksestä tiedon tuottamisessa ja uusintamisessa. Burrin viimeisenä mainitsema tiedon ja toiminnan yhteenkietoutuminen tarkoittaa sitä, että erilaiset konstruktiot maailmasta ikään kuin kutsuvat esiin erilaista toimintaa. Ne joko tuottavat tai jähmettävät tiettyjä käytäntöjä tai syrjäyttävät toisia. (Mt., 2–5.)

Burr (mt., 2) kirjoittaa, että sosiaalisen konstruktionismin ”perheeseen” voidaan ajatella luettavan mikä tahansa lähestymistapa, joka allekirjoittaa yhden tai useampia edellä mainituista lähtöoletuksista. Hän jättää siis oven sosiaaliseen konstruktionismiin avoimeksi melko monille mahdollisille suuntauksille. Burrin näkemys näyttää varsin väljältä, jopa löyhältä, epämääräiseltäkin. Hän tuntuu jättävän määrittelyvallan lähes tyystin konstruktionisteiksi itseään kutsuille. Kutsutaanko nyt siis kaikki halukkaat sosiaalisen konstruktionismin sateenvarjon alle? Syyllistytäänkö siten teorian teoreettiseen löysyyteen, jota kauniisti pragmaattisuudeksi nimitetään? Vai onko Burr sittenkin tehnyt viisaasti antamalla tilaa sosiaalisen konstruktionismin eri suuntausten kirjolle? Ei sosiaalinen konstruktionismi määrittelyä pakene, se kenties vain haastaa määrittelijän tunnistamaan ja tunnustamaan omat lähtöoletuksensa.

2.1.2. Kohti diskurssianalyysia

Sosiaalisen konstruktionismin traditiota on mahdollista, kuten Jokinenkin (1999a, 51) toteaa, jaotella lukuisilla eri tavoilla. Burr (2003, 22–23, 101–102) nostaa esiin vielä kaksi mahdollista sosiaalisen konstruktionismin jaottelun perustetta: relativistisen ja kriittiseksi

realismiksi kutsutun. Mielenkiintoista tässä erottelussa on se, että Burr todellakin kiinnittää myös tietyt enemmän realismiin suuntautuneet tutkijat sosiaaliseen konstruktionismiin. Relativistisen näkemyksen mukaan meillä on pääsy maailmaan vain omien representaatioidemme kautta, ei sellaisenaan. Relativismia on syytetty ”kaikki käy” -asenteesta, moraalisesti ja poliittisesti arveluttavasta näkemyksestä, jolloin kaikki totuudet ovat samanarvoisia. Burrin mukaan niin sanottuun kriittiseen realismiin suuntautuneet sosiaaliset konstruktionistit ovat vastustaneet täysin relativistista todellisuuskäsitystä. He tunnustavat niin sanotun reaalimaailman olemassaolon diskurssien ulkopuolella. Omassa psykologisessa lähestymistavassaan Burr liittää relativismin diskursiivisen psykologian tausta-ajatteluun ja mikroprosessien tarkasteluun. Burrin dekonstruktiiviseksi (foucault’laiseksi) sosiaaliseksi konstruktionismiksi kutsuma suuntaus puolestaan tarjoaa mahdollisuuden ja tilaa kriittiseen realismiin suuntautuneille sosiaalisen konstruktionismin kannattajille. Burrin näkemyksen mukaan nämä konstruktionistit keskittyvät erityisesti vallan ja epätasa-arvon tutkimiseen, makrotason prosesseihin. Yhtä kaikki, molemmat edellä kuvatut näkemykset ovat puolustaneet sosiaalisen konstruktionismin tiettyjä perusoletuksia ja diskursiivisen maailman olemassaoloa.

Sosiaalinen konstruktionismi ei tarkastelun jälkeen näytäkään erityisen koherentilta tai edes selkeärajaiselta teorialta. Erityisen omintakeiselta tuntuu Burrin näkemys tietyistä kriittisen realismin edustajista sosiaalisina konstruktionisteina. Tämä saattaa johtua Burrin relativistisesta asennosta. Lukemassani suomalaisessa keskustelussa en tämänkaltaista ajatusta ole havainnut. Esimerkiksi kotimaisen yhteiskuntatieteellisen diskurssianalyysin uranuurtajat Jokinen, Juhila ja Suoninen (1993; 1999) kiinnittävät itsensä selkeästi sosiaalisen konstruktionismin taustaoletuksiin, mutta eivät suinkaan kiistä reaalimaailman olemassaoloa diskurssien ulkopuolella. He eivät kuitenkaan kutsu itseään kriittiseen realismiin suuntautuneiksi tutkijoiksi. Kyse lienee osin painotuseroista, mutta terminologian hämäryys ja osin ristiriitaiseltakin tuntuva käyttö saattavat johtaa aloittelevan tutkijan omat määrittely-yritykset umpikujaan. Itsensä paikantaminen diskurssianalyysin taustateorian kentällä muuttuu haparoimiseksi. Onko merkitysten rajojen hämäryys, epämääräisyys ja muuntuminen ironisesti ansa sosiaaliselle konstruktionismille itselleen?

2.2. Teoriasta menetelmään – diskursseista ja niiden analysoimisesta

Tässä luvussa siirryn sosiaalisen konstruktionismin käsittelystä kohti diskursseja ja diskurssianalyysia tutkimuksen metodologisena viitekehyksenä. Tarkastelen ensin diskurssin käsitettä ja esittelen sen jälkeen joitakin diskurssianalyysin peruslähtökohtia.

2.2.1. Diskursseista

Jokinen, Juhila ja Suoninen (1993, 26–27) määrittelevät diskurssit ”verrattain eheiksi säännönmukaisten merkityssuhteiden systeemeiksi, jotka rakentuvat sosiaalisissa käytännöissä ja samalla rakentavat sosiaalista todellisuutta”. Merkityssysteemit eivät kuitenkaan palaudu yksin kieleen ja kielen käyttöön vaan ne voivat olla paitsi puhetta ja kirjoitusta myös piirroksia, non-verbaalista viestintää ja tekoja.¹ Ei-sanallinenkin on merkityksellistä.

Myös Fairclough (1992, 63–64) on liittänyt diskurssin käsitteen erityisesti näkemykseen kielenkäytöstä sosiaalisen toiminnan muotona. Kielenkäyttö on tällöin enemmän kuin yksilön toimintaa tai reaktio tilanteisiin muuttujiin. Lisäksi Fairclough näkee diskurssin ja sosiaalisten rakenteiden olevan dialektisessa suhteessa toisiinsa. Ennen kaikkea diskurssit ovat siis toimintaa, käytäntöjä, eivät vain representaatioita maailmasta. Diskurssi käytäntönä ei siis ainoastaan representoi maailmaa, vaan luo perustan ja rakenteet sen merkityksellisämiseksi.

Diskurssin käsitteestä puhuttaessa ei voida sivuttaa Foucault’n teoretisointia diskursseista. Foucault’n (1972, 49) ajattelun mukaan diskurssit ovat käytäntöjä, jotka muotoilevat niitä objekteja, joista ne puhuvat. Tämä ajatus pitää sisällään diskurssien ja diskursiivisten käytäntöjen vallan objekteihin ja maailmaan. Foucault’laisessa diskurssin teoriassa diskurssit näyttävät olevan jopa omalakisista, ihmisistä ja inhimillisyydestä riippumattomia käytäntöjä, jotka ikään kuin pakottavat esiin tietynlaista toimintaa. Yhtä kaikki, Foucault’n ajattelussa valta ja diskurssit kietoutuvat erottamattomasti yhteen.

¹ Filosofin J. L. Austin (1962) loi puheaktiteorian, jossa kielenkäyttöä tarkastellaan puheaktina eli *puheaktina*. *Performatiivisella* puheella tarkoitetaan, että jotakin voidaan tehdä sanojen avulla; tarkemmin kyse on sanoista, jotka itsestään ”tekevät”. Siihen kuuluvat ilmaisut, jotka samalla myös luovat nimetyn asiantilan, saavat sen aikaan, esimerkiksi papin julistaessa vihittävät aviopuolisoiksi validissa kontekstissa (vihkimistilanne) heistä tulee aviopuolisoita.

Burrin (2003, 169–170) mukaan niin kutsutun foucault’laisen diskurssianalyysin kannalta keskeisiä ovat erilaiset kielen käytön tavat diskurssien rakentajina ja uusintajina sekä käytännöt, joita implikoidaan tietyissä diskursseissa. Materiaalisten olosuhteiden ja sosiaalisten rakenteiden voidaan ajatella muodostavan näiden käytäntöjen kontekstin. Siten foucault’lainen näkemys diskursseista on tiukasti kiinni historiallisessa ajassa ja paikassa, joissa diskursiiviset käytännöt rakentuvat ja jähmettyvät.

Jäger (2001) pohtii diskurssin ja tiedon suhdetta ja kehittää edelleen foucault’laista diskurssin teoriaa. Hän hyödyntää Linkin (1983) määritelmää, jonka mukaan diskurssi on institutionaalisesti vakiintunut käsite puheesta, sikäli kuin se määrittää ja lujittaa toimintaa ja täten jo käyttää valtaa. Diskurssit eivät siis ole kiinnostavia yksin sosiaalisten käytäntöjen ilmaisijoina vaan erityisesti sen vuoksi, että ne palvelevat tiettyjä päämääriä, nimittäin vallankäyttöä sen kaikkine vaikutuksineen. Tiedetyt diskurssit saattavat vakiintua institutionaalisesti ainoiksi, hegemonisiksi totuuksiksi syrjäyttäen samalla toiset, kilpailevat diskurssit. (Mt., 33–34.)

Diskursseista on käytetty myös tulkintarepertuaarin käsitettä, joka Jokisen ym. (1993, 26–28) mukaan on merkitykseltään jokseenkin yhtenevä diskurssin kanssa. Tulkintarepertuaarin käsite on kenties käytetympi kielen käytön vaihtelevuuden tarkastelussa, kun taas diskurssin käsitettä hyödynnetään, kuten edellä jo mainittua, enemmän valtasuhteiden ja institutionaalisten sosiaalisten käytäntöjen tutkimisessa.

Fairclough (2001, 123) nostaa esiin vielä yhden näkökulman diskursseihin. Sen mukaan diskurssit ovat erilaisia sosiaalisen elämän representaatioita, jotka saavat luonnostaan erilaisia positioita. Diskursseista puhuttaessa ”luonnostaan” on tosin varsin absurdi sanavalinta: diskurssithan ovat mitä suurimmassa määrin konstruoituja. Faircloughin (mt.) mukaan eri tavoin positioituneet toimijat ”näkevät” ja representoivat sosiaalista eri tavoin, eri diskursseissa. Toisaalta myös samassa diskurssissa saattaa olla useita erilaisia puhujia ja ääniä. Diskurssit ovat siis toimintaa, toisinaan jatkuvassa liikkeessä, toisinaan jähmettyneessä tilassa. Ne voivat olla yhteisesti jaettuina, vakiintuneina ja itsestään selvänä pidettyjä tai kiistanalaisia ja keskenään kamppailevia. Diskurssien ja diskursiivisten käytäntöjen näkyväksi tekeminen mahdollistaa itsestään selvänä pidettyjen totuuksien purkamisen ja muutoksen (ks. esim. Fairclough 1992).

2.2.2. Diskurssianalyysista

Diskurssianalyysi nostaa tarkastelun keskiöön sen sosiaalisen todellisuuden, jonka ajattelun rakentuvan ja uusintuvan kielenkäytössä. Diskurssianalyysin tyhjentävä selittäminen tai määrittäminen tutkimuksen konkreettisena työkaluna lienee mahdotonta. Jokinen ym. (1993, 17) kieltäytyvätkin kutsumasta sitä selkeärajaiseksi tutkimusmenetelmäksi vaan toteavat sen olevan pikemmin ”väljä teoreettinen viitekehys”. Epämääräistä, toteaisi positiivisesti. Diskurssianalyysi jättää tilaa tutkijan ajattelulle ja omille sovelluksille, mutta se ei välttämättä tarkoita teoreettista löysyyttä.

Jokisen ym. (mt., 17–18) mukaan diskurssianalyysi rakentuu tietyistä teoreettisista lähtökohtaoletuksista. Näitä ovat oletus kielen käytön sosiaalista todellisuutta rakentavasta luonteesta, oletus useiden rinnakkaisten ja keskenään kilpailevien merkityssystemien olemassaolosta, oletus merkityksellisen toiminnan kontekstisidonnaisuudesta, oletus toimijoiden kiinnittymisestä merkityssystemeihin ja oletus kielenkäytön seurauksia tuottavasta luonteesta. Nämä lähtöoletukset kiinnittävät diskurssianalyysin kiinteästi sosiaaliseen konstruktionismiin, sen ajatukseen sosiaalisen todellisuuden vuorovaikutuksessa tapahtuvasta rakentumisesta, ja kielenkäytön erityiseen rooliin asioiden ja ilmiöiden merkityksellistämässä. Sosiaalinen konstruktionismi, väljästi ja osin kompleksisestikin määriteltynä, tarjoaa diskurssianalyysille teoreettisen lähtökohdan. Se tarjoaa käsityksen tiedosta ja todellisuudesta metodologista kehittelyä varten.

Diskurssianalyysia metodologisena viitekehysenä voidaan tarkastella useammasta eri näkökulmasta. Kuten diskurssien maailmassa yleensäkin, merkityksellistäminen tapahtuu myös diskurssianalyysista puhuttaessa erontekemisen kautta. Jokin asia, ilmiö tai esine saa merkityksensä suhteessa toiseen (Jokinen 1999a, 39). Merkityksellistäminen ei myöskään riipu yksin siitä, mikä on tekstissä tai puheessa eksplisiittistä, vaan myös siitä, mikä on implisiittistä, näkymätöntä, ennalta oletettua (Fairclough 2003, 11).

Diskurssianalyysin kentällä on erotettavissa erilaisia lähestymistapoja. Toisaalta voidaan erottaa diskurssianalyysi tulkintarepertuaarien kirjon ja valtasuhteiden tarkasteluissa. Ensin mainitussa keskitytään kielen käytön vaihtelevuuden analysoimiseen ja pyritään löytämään mahdollisimman monia erilaisia tulkintarepertuaareja. Valtasuhteiden tutkimisessa puoles-

taan keskitytään usein tiettyjen alistussuhteiden ja itsestään selvänä pidettyjen ”totuuksien” näkyväksi tekemiseen. On syytä muistaa, että sekä diskurssit että tulkintarepertuaarit ovat tutkijan tulkintatyön tuloksia, eivät analyysin materiaalia. (Jokinen ym. 1993, 27–29.) Diskurssianalyttisen tutkimuksen kirjo ja mahdollisuudet ovat kuitenkin huomattavasti laajemmat kuin tässä esimerkinomaisessa jaottelussa.

Diskurssianalyysin kentällä voidaan tehdä myös jako niin kutsuttuihin kriittiseen ja analyttiseen diskurssianalyysiin. Kriittisen diskurssianalyysin lähtökohtana on oletus joidenkin alistussuhteiden olemassaolosta. Tällöin tutkimuksen tehtävänä on tarkastella niitä kielellisiä käytäntöjä, joilla näitä suhteita legitimoidaan ja uusinnetaan. Esimerkiksi feministinen diskurssianalyysi on usein kriittistä. (Jokinen & Juhila 1999, 86.) Kriittisen diskurssianalyysin tarkempaa teoreettista ja metodologista kuvausta ovat tehneet muun muassa Chouliaraki ja Fairclough (1999), jotka yhdistävät lingvistisen ja sosiaalisen analyysin.

Analyttinen diskurssianalyysi puolestaan pyrkii tiukkaan aineistolähtöisyyteen ilman ennalta asetettuja lähtöoletuksia. Tällöin aineiston tarkastelun lähtökohtana on kysymys siitä, kuinka sosiaalinen maailmamme ja järjestyksemme rakentuu. (Jokinen & Juhila 1999, 86.) Voidaan kuitenkin kysyä myös sitä, onko diskurssin teoriasta ja diskurssianalyysin lähtökohdista käsin mahdollista tehdä mitään analyysia ”ei-tietäjän” positioista käsin. Diskurssianalyysia hyödyntävä tutkija joutuu lähtökohtaisesti tunnustamaan ja tunnistamaan oman positionsa tutkimuksen teossa, kulloisessakin historiallisessa ja poliittisessä kontekstissa (ks. esim. Howarth & Stavrakakis 2000, 7). Tutkimus on eräänlainen konstruktio todellisuudestamme ja tutkimusraportti puolestaan rekonstruktio tutkimuksesta. ”Puhtaaseen”, objektiiviseen tietoon ei diskurssianalyttikolla ole pääsyä.

2.2.3. Retoriikasta ja diskurssianalyysista

Jokinen (1999a) laskee retoriikan erääksi diskurssianalyysin sukulaistraditioista. Hänen mukaansa retoriikka on tavalla tai toisella läsnä kaikessa kielenkäytössä. Poliittisessa puheessa käytetään varsin paljon erilaisia retorisia keinoja, mutta se ei tee esimerkiksi arkipuheestamme jotenkin vähemmän retorista tai ei-retorista. Diskurssianalyysia tekeväälle tutkijalle retoriikka voi tarjota uusia työkaluja erityisesti teksti- ja puheaineistojen analy-

soimiseen. (Mt., 47.) Koska oma tutkimusaineistoni on nimenomaan poliittista puhetta ja argumentaatiota, on syytä tarkastella lyhyesti retoriikan tutkimuksen traditiota ja sen suhdetta diskurssianalyysiin. Luvun lopuksi esittelen retorisen diskurssianalyysin teoreettisia lähtökohtia ja sen soveltamista aineiston analyysiin. Lisäksi perustelen tutkimukseni metodologiaa, josta tarkemmin aineiston käsittelyä kuvaavassa luvussa.

Aristoteleen (2000) mukaan retoriikka on kyky havaita kunkin asian yhteydessä vakuuttava. Aristoteles kirjoittaa siis retoriikasta vakuuttamisena. Puhujan tehtävänä on vakuuttaa kuulija argumenttinsa oikeellisuudesta. Väitteen totuudellisuudesta vakuuttuminen voi Aristoteleen mukaan johtua kolmesta syystä: 1) puhujan luonteesta, 2) kuulijan mielentilasta ja/tai 3) itse puheen vakuuttavuudesta (osoittamisesta) tai näennäisestä vakuuttavuudesta. (Mt., 10–11.)

Aristoteles edustaa niin kutsuttua klassista retoriikkaa, jossa retoriikka liittyy kiinteästi puhetaitoon. Summan (1989, 90–91) mukaan Aristoteleen filosofiassa retoriikka on osa ihmisen tavoitteellista tuotantotoimintaa. Retoriikka näyttäytyy tavoitteellisena poliittisen ja juridisen toiminnan välineenä, joka kytkeytyy väistämättä myös etiikkaan. Retoriikka kuuluu siten luonteenomaisena osana politiikkaan ja poliittiseen puheeseen. Kiinnostus klassista retoriikkaa kohtaan kuitenkin laantui Euroopassa 1800-luvulle tultaessa, ja vasta toisen maailmansodan jälkeen niin kutsuttu uusi retoriikka, jota muun muassa Perelman (esim. 1996) edustaa, nosti jälleen retoriikan suosiota (Summa 1989, 92).

Perelmanin uuden retoriikan keskeinen elementti on argumentaatioteoria, joka keskittyy tarkastelemaan niitä keinoja, joilla väitteitä pyritään tekemään uskottaviksi. Argumentaation kannalta yleisösuhte on erityisen tärkeä: [oletettu] kuulijakunta määrittää pitkälti sen, millaisilla keinoilla argumentoija väitettään pyrkii puolustamaan. Argumentaatiossa lähdetään liikkeelle yleisesti jaetuista ja hyväksytyistä lähtökohtapremisseistä ja pyritään siirtämään tuo hyväksyntä koskemaan myös varsinaisia argumentteja. (Perelman 1996, 28.) Käsittelen tätä kuulijakunnan huomioimista argumentoinnissa jonkin verran myös tarkastellessani tutkimukseni aineiston, eduskunnan täysistunnossa pidettyjen puheenvuorojen, luonnetta luvussa 3.2.

Kun pohditaan diskurssianalyysin ja retoriikan suhdetta toisiinsa, voidaan todeta niiden molempien jakavan yhden keskeisen lähtöoletuksen: sekä diskurssianalyysille että retorii-

kalle on yhteistä sosiaalisen konstruktionismin mukainen kiinnostus sen tutkimiseen, kuinka sosiaalinen todellisuus rakentuu kielenkäytössä ja muussa inhimillisessä toiminnassa (Jokinen 1999a, 38). Niitä erottavat toisistaan esimerkiksi tarkastelun kohde: siinä missä retoriikka tutkii lausuman suhdetta yleisöön, diskurssianalyysi tarkastelee kielellisten käytäntöjen suhdetta merkityksiä rakentaviin käytäntöihin. Retoriikan analyysin keskittyessä retoristen strategioiden erittelyyn painottaa diskurssianalyttinen tarkastelu kulttuuristen merkitysten ja niitä tuottavien prosessien analyysia. (Mt., 50.) Retoriikka voi kuitenkin tarjota diskurssianalyysille uusia työkaluja erityisesti poliittisen puheen tai tekstin analysoimiseen. On silti syytä pitää mielessä, ettei retoriikka filosofisena ja teoreettisena rakennelmana pysty ratkaisemaan niitä metodologisia ongelmia, jotka liittyvät laadullisten teksti- ja puheaineistojen tutkimiseen. Palonen (1997, 3) huomauttaakin aiheellisesti, että ei ole olemassa mitään yhtä yhtenäistä menetelmää nimeltä ”retoriikka”: retoriikan kieli on niin moninaista ja rajat muihin tutkimusotteisiin niin liukuvia, että on lähes mahdotonta määrittellä tyhjentävästi, mikä oikein on retoriikkaa.

Retorinen diskurssianalyysi hyödyntää niin kutsutun uuden retoriikan (Perelman 1996) keinoja. Olen valinnut sen oman analyysini välineeksi.

2.2.4. Retorinen diskurssianalyysi

Diskurssianalyttisessä tutkimuksessa on erotettavissa erilaisia lähestymistapoja, kuten esimerkiksi kriittinen ja analyttinen diskurssianalyysi. Tätä diskurssianalyttisen kentän moninaisuutta olen lyhyesti eritellyt luvussa 2.2.2. Aiemmin kuvaamani jaottelujen lisäksi diskurssianalyttisessä tarkastelussa voidaan vielä erottaa toisistaan ainakin kaksi analyttistä painopistealuetta: vuorovaikutusprosessien erittelyyn keskittyvä ja retorinen analyysi (Jokinen 1999b, 126).

Retorinen diskurssianalyysi perustuu ajatukselle todellisuuden tulkinnallisesta luonteesta. Kielenkäyttö ei siten avaa meille pääsyä todellisuuteen sellaisenaan, vaan sosiaalinen todellisuutemme rakentuu kielenkäytössä. Kielenkäyttö puolestaan näyttäytyy aktiivisena toimintana, tekemisenä. Kielenkäytöllä pyritään rakentamaan tiettyjä todellisuuden versioita vakuuttaviksi ja kannatettaviksi, jopa tosiasioiksi. Retorinen diskurssianalyysi ei pyri-

kään tulkitsemaan jonkin asian olemusta tai todellisuutta sellaisenaan vaan keskittyy tarkastelemaan sitä, miten asioista argumentoidaan. (Potter 1996, 107.) Analyysissa ei kuitenkaan tyydytä tarkastelemaan vain puheen tai tekstin rakenteita tai niitä retorisia keinoja, joita argumentaatiossa käytetään. Yhtä tärkeää on analysoida sitä, mitä käytetyillä argumenteilla tehdään niissä tilanteissa, joissa ne tuotetaan. Juuri argumenttien funktio kontekstissaan kiinnittää tarkastelun tiiviisti diskurssianalyysiin. (Mt., 103.)

Keskustelu ei tapahdu koskaan irrallaan vuorovaikutuksesta tai siitä sosiaalisesta todellisuudesta, johon se osaltaan kiinnittyy. Argumentointi tapahtuu osana laajempaa kontekstia, jota Billig (1991, 87) kutsuu argumentaatiokontekstiksi tai retoriseksi kontekstiksi. Argumentaation kannalta on keskeistä huomioida myös puhuja–yleisö-suhde, sillä puhe on aina puhetta jollekin. Onkin tärkeää kysyä, kenelle ja missä tilanteessa argumentit esitetään, kenet pyritään vakuuttamaan. Olemassa oleva tai oletettu yleisö viime kädessä ratkaisee, onko esitetty argumentti vakuuttava vai kääntyykö se jopa itseään vastaan. (Jokinen 1999b, 128–129; ks. myös Summa 1989, 94–95.)

Yksi retorisen diskurssianalyysin keskeinen käsite on asemoituminen, jolla tarkoitetaan sosiaalista toimintaa, tietyn position tai aseman [jopa asennon] ottamista keskustelussa. Jokainen positio rakentuu suhteessa vastapositionsa, ja argumentaatiossa tavoitteena on oman position puolustaminen ja vastaposition heikentäminen. (Billig 1991, 43.)

Diskurssianalyysin retorisessa lähestymistavassa tutkija ei ota kantaa siihen, mikä versio ”totuuksista” on oikeampi vaan keskittyy tarkastelussaan niihin resursseihin, joita puhujat käyttävät kussakin tilanteessa pyrkiessään rakentamaan selontekoa ”tosiasioista” (Potter 1996, 112). Retorisen diskurssianalyysin kannalta toinen tärkeä käsite onkin kategorisointi, jota puhuja käyttää rakentaessaan kuvausta jonkin asian ominaisuuksista. Kategorisoinnilla puhuja sisällyttää kuvauksensa kohteelle tiettyjä piirteitä (esimerkiksi hyvä–paha). Kategorisoinnin avulla jotkut asiat määritellään myös normaaleiksi tai normaalista poikkeaviksi. Mistään neutraalista toiminnasta kategorisoinnissa ei siis välttämättä ole kyse. (Mt., 111; ks. lisäksi Jokinen 1999b, 127–130.)

Retorisen diskurssianalyysin mukaisesti oman argumentin vakuuttamiseen käytetyt keinot voivat olla joko puolustavia tai hyökkäviä. Jokinen (mt., 132–133) luokittelee niitä retorisia keinoja, joilla puhuja pyrkii vakuuttamaan kuulijansa oman argumenttinsa oikeellisu-

desta tai totuudellisuudesta. Kyse on siis pääsääntöisesti puolustavan retoriikan keinoista. Jokinen jakaa argumentoinnissa käytettävät puolustavan (vakuuttelevan ja suostuttelevan) retoriikan strategiat kahteen eri kategoriaan: yhtäältä väitteen esittäjään ja toisaalta esitettyyn argumenttiin keskittyviin keinoihin. Ensin mainitut strategiat pohjaavat ajatukseen, jonka mukaan on todennäköisempää saada kannatusta argumentilleen, jos kuulijoille rakentuu kuva luotettavasta henkilöstä. Tällaisella henkilöllä on mahdollisesti jopa jonkinlainen legitimoitu asema puhuessaan tietystä asiasta. Esitettyyn argumenttiin liittyvät vakuuttamisen strategiat puolestaan keskittyvät puolustamaan itse väitettä. Ne pyrkivät osoittamaan argumentin luotettavaksi, oikeaksi ja totuudelliseksi. Jokisen esittämä retoristen keinojen erittely ja luokittelu toimii oman aineistoni analyysin perustana. Esittelen tätä luokittelua tarkemmin luvussa 3.4.

Diskurssianalyttiseen tutkimukseen, niin myös retoriseen diskurssianalyysiin, kuuluu olennaisesti sen kysyminen, mitä ideologia seurauksia tietynlaisella puheella on; mitä sanotulla/kirjoitetulla tullaan tuottaneeksi riippumatta siitä, millaisia [oletettuja] motiiveja puhujalla on. Merkityksillä voidaan ajatella olevan välittömien, tilanteeseen käyttöyhteyteensä liittyvien vaikutusten lisäksi myös laajempia yhteiskunnallisia seurauksia. Näin ollen tutkimuksessa on mahdollista irtautua pelkästä aineiston erittelystä ja tehdä lisäksi aineistoon tukeutuen yhteiskuntaa yleisemminkin koskevia päätelmiä. Ideologialla viitataan sosiaalisiin käytäntöihin, joissa todellisuus rakentuu tietynlaiseksi. Ideologista seurauksista puhuttaessa ”seuraus” ei puolestaan tässä tarkoita kausaalisia syy–seuraus-suhteita vaan pikemminkin sen pohtimista, millaisia laajempia yhteyksiä ja vaikutuksia puheella ja tietyillä sosiaalisilla käytännöillä on yhteiskunnallisesti. (Wetherell & Potter 1992, 60–61; Jokinen & Juhila 1993, 96–98.)

Retoriikan hyödyntäminen diskurssianalyttisessä tarkastelussa tarjoaa tutkijalle konkreettisia välineitä analyysin tekemiseen. Niiden avulla voidaan tehdä näkyväksi sosiaalista todellisuutta rakentavia (kielellisiä) prosesseja.

2.3. Totuudesta ja todellisuudentajusta – sosiaalisen konstruktionismin ja diskurssianalyysin kritiikkiä

Sosiaalisen konstruktionismin viitekehyksessä ontologiset ja epistemologiset kysymykset, käsitykset todellisuuden ja tiedon luonteesta kiinnittyvät kielenkäyttöön ja kielellisiin käytäntöihin. Objektiivinen totuus on näin ollen irrationaalinen ja mahdoton käsite näistä käsityksistä puhuttaessa. Tämän vuoksi sosiaalinen konstruktionismi ja diskurssianalyysi näyttävät olevan alttiita kritiikille.

Suomalaisessa yhteiskuntatieteellisessä keskustelussa etenkin Töttö (2000) on esittänyt laadullista tutkimusta ja erityisesti sosiaalista konstruktionismia kohtaan varsin tiukkaa kritiikkiä. Tötön mukaan konstruktionisteilla on viehtymys on/off-ajatteluun, jossa totuutta ja todellisuutta, määritelmää ja määrittelyn kohdetta, ei osata erottaa toisistaan. Ikään kuin esimerkiksi työttömyyden ongelma ratkeaisi määritelmää muuttamalla, kuten konstruktionistit Tötön mielestä tuntuvat ajattelevan. (Mt., 92.) Tötön kritiikki ei liene kaikilta osin aiheetonta. Diskurssianalyttisellä tutkimuksella ei suoraan kyetä edistämään konkreettisia muutoksia rakenteissa ja käytännöissä. Kuitenkin sosiaalisen konstruktionismin ja diskurssianalyysin voima voisi olla juuri siinä, että tiettyjen kielen käytön tapojen näkyväksi tekeminen pakottaa tarkastelemaan itsestään selvänä pidettyä uudestaan. Tämä ei ehkä poista työttömyyttä, mutta muutos vaatii toteutuakseen myös ääniä, monia erilaisia ääniä ja erityisesti vaiennettujen ääniä. Toisaalta hegemonisten diskurssien näkyväksi tekeminen voi myös paljastaa sen, mitä puhevaltaa käyttävät eivät tunnusta tarkoittaneensa, koska puheella on seurauksia.

Myös Burr (2003) tarttuu sosiaalista konstruktionismia kohtaan esitettyyn kritiikkiin. Hän nostaa esiin sen, että sosiaalisessa konstruktionismissa analyysi keskittyy usein vain kieleen ja tekstiin. Tällöin ihmisten halut, toiveet ja motiivit jäävät tarkastelussa kokonaan huomiotta. Lisäksi erityisesti eräät feministiset tutkijat ovat syyttäneet sosiaalista konstruktionismia ja diskurssien tutkimusta ruumiillisuuden hylkäämisestä, kun kaikki palautetaan vain kieleen ja kielen käyttöön. (Mt., 174 – 175, 178–181.) On totta, etteivät sosiaalinen konstruktionismi ja diskurssianalyysi kata tutkimusorientaationa koko maailman kirjoja. Diskursiivisen tarkastelun ulkopuolelle jää usein materiaalinen, ei-diskursiivinen maailma. Se ei tosin tarkoita tämän maailman olemassaolon kieltämistä. Diskursiivisen tarkas-

telun mahdollisuus on kuitenkin esimerkiksi ruumiillisuuteen liitettyjen käsitysten, ”totuuksien” ja dikotomioiden purkaminen ja sen avulla tilan antaminen monille erilaisille ruumiillisuuksille ja ruumiillisuuden kokemuksille.

Töttö (2000, 209–210) kritisoi vielä erästä erityisesti kriittisesti suuntautuneeseen diskurssianalyysiin liittyvää ajatusta, jonka mukaan ”tutkimus on aina poliittisesti sitoutunutta” (ks. Juhila 1999, 208). Tötön mukaan tämä johtaa siihen, etteivät tavoitteina olekaan enää tosiasiat ja tieteen arvovapaus. Tähän kritiikkiin voi olla diskurssianalyysin taustaoletuksiin sitoutuneen tutkijan vaikea vastata mitään. Töttö ei näet itse esittämässään kritiikissä tarkemmin selvitä, mitä hän ”tosiasioilla” tarkoittaa. Käsitteet ”tosiasioista” ja ”faktoista” ovat eri lähestymistavoissa kovin erilaiset: hedelmällinen dialogi edellyttäisi edes jonkinlaisen jaetun määritelmän löytämistä.

Sosiaalista konstruktionismia ja diskurssianalyysia kohtaan esitetty kritiikki on kohdistunut pitkälti niiden tieto- ja todellisuuskäsityksiin, siis niiden epistemologisiin ja ontologisiin lähtöoletuksiin. Kuitenkin myös teoriasta johdettu metodologia on saanut osansa kritiikistä. Arvostelu on kohdistunut usein esimerkiksi tutkijan subjektiiviseen asemaan, joka kritiikin mukaan on kuitattu pelkällä omien sitoumustensa ”tunnustamisella”. Myös metodologian mahdollistamaa ”kaiken tulkinnallisuutta” on pidetty positivistisesta tieteen ihanteesta käsin tosiasioita hämärtävänä ja tutkimustuloksia näin ollen epäluotettavina. (Ks. esim. Töttö 2000.)

On totta, että pintapuolisesti sosiaalista konstruktionismia hyödyntävällä tutkijalla on vaarana pudota relativistiseen ”kaikki käy” -sudenkuoppaan. Erityisesti laadulliseksi kutsuttu tutkimus on tutkijan kannalta vaativa kenttä, koska se ei tarjoa yksiselitteisiä metodologisia keinoja analyysin avuksi. Tällöin saattaa tulla houkutus kätkeä oma metodologinen epävarmuus johtopäätökseen tutkimuksen subjektiivisesta luonteesta. Pahimmillaan tämä johtaa tulosten mitätöimiseen. Sosiaaliseen konstruktionismiin ja diskurssianalyysiin kuuluu kyllä käsitys todellisuuden sosiaalisesta rakentumisesta erityisesti kielen ja kielenkäytön avulla. Tämä ei kuitenkaan tarkoita tutkimuksen hataran metodologian hyväksymistä, vaan pikemminkin sitä, että teoria ohjaa tutkijan ajattelua ja tulkinnan kehittelyä. Sosiaaliseen konstruktionismiin nojaava tutkija voi välttää tutkimuksensa epämääräisyyden vain soveltamalla johdonmukaisesti valitsemiaan metodologisia analyysivälineitä. Ennen kaikkea menetelmän valinnan tulee perustua tutkimusongelmaan ja aineistoon. Valittu menetelmä

tulee kyetä purkamaan selkeästi sovellettaviksi ja yksilöidyiksi kategorioiksi, joita seuraamalla analyysia on mahdollista tehdä perustellusti. Lukijan vakuuttamiseksi tutkijan velvollisuutena on pyrkiä kirjoittamaan analyysinsa niin läpinäkyvästi, että päättelyketjua on mahdollista seurata läpi koko tutkimuksen. Edellä kuvattu Tötönkin kritiikki on jonkin verran lientynyt ajan myötä. Jokseenkin positivistisista lähtökohdistaan huolimatta hän on uudemmassa tieteenteoreettisessa kirjoittelussaan (esim. 2005) jopa lähentynyt niin kutsuttua kriittistä realismia: Töttö pitää sitä peräti ”lupaavana” teoreettisena avauksena.

Diskurssianalyysi, kuten esimerkiksi retoriikkakaan, ei ole yksi yhtenäinen analyysimenetelmä vaan pikemminkin teoreettis-metodologinen viitekehys, joka mahdollistaa monenlaisia sovelluksia. Palonen (1997, 3) kiinnittääkin huomiota siihen, miten positivismin kritiikki eri muodoissaan on itse sortunut jonkin kaiken kattavan ”tieteen menetelmän” kaipaamiseen. Tämä on johtanut siihen, että esimerkiksi retoriikasta on yritetty tehdä yksi yhtenäinen menetelmä, joka kykenisi vastaamaan positivistien kritiikkiin ns. laadulliseksi määritellyn tutkimuksen heikosta metodologiasta. Esimerkiksi retoriikka tai diskurssianalyysi ei kapeudu pelkäksi aineiston analyysimenetelmäksi tutkijan käsiin, mutta ne tarjoavat teoriasta lähteviä menetelmällisiä sovellusmahdollisuuksia. Kun teoria antaa tutkimuskykyisille mielekkään ja perustellun viitekehysten, voidaan sen pohjalta tehdä metodologisia sovelluksia konkreettisen analyysin välineiksi. Tällöin tutkimusongelma ohjaa sitä, millä tavalla teoria kulloinkin operationaalistetaan menetelmäksi.

2.4. Teoriasta lopuksi

Olen tarkastellut teorialuvussani diskurssianalyysin taustateoriaa ja peruslähtökohtia. Diskurssianalyysi kiinnittyy selkeästi sosiaalisen konstruktionismin traditioon ja sitoutuu tietyiltä osin sen perusajatuksiin, mutta sitä voidaan lähestyä myös esimerkiksi kriittisen realismin lähtöoletusten kautta. Tässä tarkastelussa en ole ottanut tarkemmin kantaa kriittiseen realismiin omana teoreettisena viitekehysenään. Lisäksi olen esitellyt lyhyesti retoriikan tutkimuksen traditiota ja sen suhdetta diskurssianalyysiin.

Oma näkökulmani diskursseihin ja diskurssianalyysiin on painottunut valtasuhteiden analyysin suuntaan. Tämä valinta on ollut tietoinen, koska pro gradu -työni aineisto on institu-

tionaalista puhetta, eduskunnan täysistuntopuheenvuoroja. Aineistoni suorastaan kutsuu vallan äärelle, joten olen käsitellyt diskursseja pääosin tästä näkökulmasta. Sosiaalinen konstruktionismi ja diskurssianalyysi olettavat kielen käytön rakentavan ja uusintavan sosiaalista todellisuutta. Keskeistä on kuitenkin erityisesti se, että kielenkäytöllä on seurauksia, sillä tullaan tuottaneeksi jotakin. Juuri ajatus kielenkäytön ideologisista seurauksista tarjoaa tutkimuksellisen mahdollisuuden tehdä näkyväksi, purkaa ”totuuksia”, joiden emme edes kuvitelleet tarvitsevan purkamista. Dekonstruktio mahdollistaa myös uuden asennon tiettyjä käsityksiämme kohtaan ja saattaa aiheuttaa seurauksia myös niin kutsutun reaali maailman tekoihin ja toimintaan.

Zygmunt Bauman (1997, 148) on todennut: ”Niin kauan kuin tottumus säilyy, kysymme harvoin, mitä arvoja se palvelee.” Diskurssianalyysi tarjoaa lähestymiskulman tottumustemme ”taakse”. Se suorastaan kutsuu tarkastelemaan arvoja ja jopa ottamaan myös kantaa. Tämä tekee siitä erityisen soveltuvan metodologisen viitekehyksen juuri sosiaalityön tutkimukseen.

3. TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT JA TOTEUTUS

Tämän luvun aluksi esittelen tutkimusongelmani ja tarkat tutkimuskysymykseni. Sen jälkeen selvitän tutkimukseni toteutuksen: kuvaan aineiston ja esittelen lyhyesti niitä keinoja, joilla olen käsitellyt sitä. Tarkemmin olen kuvannut analyysimenetelmäni retorista diskurssianalyysia edellä luvussa 2.2.3. Ennen siirtymistä aineiston varsinaiseen kuvaukseen pohdin vielä hieman lähemmin eduskunnan täysistuntopuheenvuorojen luonnetta tutkimuskohteena.

3.1. Tutkimusongelma ja tutkimuskysymykset

Tutkimusongelmani rakentuu hierarkkisesti. Ensimmäinen tutkimuskysymys liikkuu argumentaation sisäisellä tasolla: mitä puhutaan ja miten puhutusta argumentoidaan. Toisessa tutkimuskysymyksessä siirrytään argumenttien väliselle tasolle, jolloin tarkastelu keskittyy argumenttien väliseen kilpailuun ja sen seurauksiin. Viimeisellä kysymyksellä pyrin liittämään analyysini yleisemmälle yhteiskunnalliselle tasolle.

Keskityn tutkimuksessani siihen, miten poliittisessa puheessa (lastensuojelulain uudistuksen eduskuntakäsittelyssä) puhutaan lapsesta, vanhemmuudesta ja lapsen edusta. Koska lapsen etu on lakiin kirjattu lastensuojelun lähtökohta, oletan, että siihen kansanedustajat tavalla tai toisella ottavat kantaa puheenvuoroissaan. Ensimmäinen tutkimuskysymykseni keskittyykin tähän.

Poliittinen puhe tapahtuu politiikan kentällä, jossa keskeistä osaa näyttelee myös taistelu valtasuhteista. Koska lastensuojelulain uudistus oli eduskuntakäsittelyssä juuri ennen kevään 2007 eduskuntavaaleja, on luultavaa, että puoluepoliittiset valtataistelut painottuvat keskustelussa. Pyrinkin valottamaan toisessa tutkimuskysymyksessäni poliittisen vallan lisäksi sitä, kenelle halutaan uskoa valta lapsen edun määrittelyyn tietyssä tilanteessa.

Viimeisen tutkimuskysymykseni näkökulma läpäisee sekä lapsen edun että valtasuhteiden tarkastelun. Diskurssianalyysi tutkimukseni teoreettis-metodologisenä viitekehyksenä kiinnittää tarkasteluni niihin kielellisiin käytäntöihin, joilla rakennetaan sosiaalista todellisuutta. Kolmannessa tutkimuskysymyksessäni painottuikin diskurssianalyysin ja sosiaalisen

konstruktionismin mukainen käsitys kielenkäytön seurauksia tuottavasta luonteesta. Tarkemmin olen selvittänyt tätä tutkimukseni teoreettista taustaa luvussa 2.

Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

1. Miten lapsesta ja vanhemmuudesta puhutaan lastensuojelulain kokonaisuudistuksen eduskuntakäsittelyiden täysistuntopuheenvuoroissa?
 - Millaisena lapsen etu näyttäytyy puheessa lapsesta ja vanhemmuudesta?
2. Miten valta ja valtasuhteet rakentuvat kyseisessä keskustelussa?
3. Mitä ideologioita seurauksia käydylle keskustelulla ja siinä esitetyllä argumentaatiolla on?

3.2. Eduskuntapuhe – institutionaalista puhetta

Eduskunnassa, valtiopäivillä, pidettävät puheet eivät ole mitä tahansa puhetta. Eduskunta on Suomessa ylintä päätäntä- ja lainsäädäntövaltaa käyttävä vaaleilla valittu elin, instituutio. Näin ollen eduskunnassa käytävä keskustelu on luonteeltaan mitä suurimmassa määrin institutionaalista. Aivan oma, erityinen paikka tälle institutionaaliselle puheelle on eduskunnan täysistunto. Täysistuntopuheenvuorot pidetään instituution sydämessä, istuntosalissa, jonka keskeisiä elementtejä ovat niin puhemiehen koroke edessä kuin auditoriomaisesti nousevat penkkirivit, joissa kansanedustajien istumapaikat on määritelty tarkan poliittisen hierarkian mukaisesti. Valta ja valtasuhteet määrittävät istumajärjestyksen: kokeneemmat edustajat istuvat edempänä kuin vasta-alkajat, suurten puolueiden edustajat pitävät hallussaan näkyvämpiä paikkoja kuin muutaman hengen ”remonttiryhmiä”. Lopulta itse hallitus istuu salin etuosassa, kuin merkinä vallasta ja sen tuomasta vastuusta, vastaamassa tekemisistään koko suurelle salille. Lehtereillä istuvat puolestaan vallan vahtikoirat, median edustajat, sekä ne muutamat uteliaat tai kiinnostuneet kansalaiset, jotka ovat uskaltaneet seuraamaan näytelmää.

Eduskunnan täysistunnoissa pidettäviä puheita leimaa siis eräänlainen näytelmällisyys, jonka näyttämönä istuntosali toimii. Näytelmä etenee tiukan ennalta sovitun käsikirjoituksen mukaan, mutta vuorosanat vaihtuvat: niissä puhujilla on jonkin asteinen improvisaation mahdollisuus. Varsinainen eduskuntatyö tehdään valiokunnissa, jotka valmistelevat lait ja

kuulevat asiantuntijoita. Eduskunnan täysistunnon tehtävänä on hylätä tai hyväksyä lakiesitykset. Eduskunnassa pidetyt täysistuntopuheenvuorot ovat siten ikään kuin viimeisiä tilaisuuksia esittää omia argumentteja, puolustaa tai hyökätä, osoittaa omaa aktiivisuutta ja asiaan perehtyneisyyttä kuulijoille, medialle ja äänestäjille. Tämän puolen eduskuntapuheesta toi varsin suoraan esiin myös eräs tutkimusaineistoni kansanedustaja:

- (1) Me mietimme tätäkin ulostuloa ja lakivaliokunta kirjoittaa perusteluisaan muutamia kohtia. Haluan ne nyt ihan tänne eduskunnan pöytäkirjaan kirjattavaksi vielä näin suullisessakin puheenvuorossa –. (PTK 158/2007, 30.)

Esimerkki antaa ymmärtää, että asiat on jo keskusteltu ja käsitelty valiokunnassa, mutta puhuja haluaa vielä tähdentää näin julkisestikin omaa näkemystään asiasta. Eduskuntapuhe ei siis näytäkään olevan yksinomaan käsiteltävään asiaan liittyvää dialogia, vastavuoroista puhetta, vaan myös puhetta oletetulle yleisölle, joka ei suinkaan istu suurella salissa napia painamassa. Analysoitaessa eduskunnan täysistunnoissa pidettyjä puheenvuoroja ei siis voida jättää huomiotta puheen erityislaatuisuutta, sitä tilaa, paikkaa ja aikaa, jotka toimivat puheen kontekstina.

Billigin (1991, 87) mukaan argumentointi ei koskaan tapahdu tyhjiössä vaan on osa laajempaa kontekstia. Tämä argumentaatiokonteksti tai retorinen konteksti on strateginen tila tai ympäristö, jossa väitteet esitetään ja kamppailu niiden sisällöstä käydään. Eduskunnan voidaan ajatella olevan paitsi fyysinen myös strateginen konteksti sille argumentaatiolle, jota täysistunnossa esitetään. Puhujat olettavat ennalta kuulijakuntansa ja varautuvat puheenvuoroja valmistellessaan jo ennakolta mahdolliseen kritiikkiin. Niinpä he varustavat puheensa argumenttejaan vahvistavilla ja puolustavilla retorisisilla keinoilla pärjätäkseen kamppailussa ”oikeasta”, hyväksyttävästä mielipiteestä, jopa ”faktasta”. (Jokinen 1999b, 128–129.)

Eduskunnan täysistunnoissa pidetyt puheenvuorot toimivat paitsi äänestäjien ja median vakuuttamisen paikkoina myös politiikan ja poliittisten valtasuhteiden kamppailun välineinä. Eduskunta puheen strategisena kontekstina tarjoaa siten taistelukentän erilaisille poliittisille pyrkimyksille, joita ajetaan puheenvuorojen avulla. Wiberg ja Koura (1998) ovat tutkineet parlamenttikysymysten logiikkaa. Heidän mukaansa kansanedustajien esittämät kysymykset toimivat strategisina instrumentteina, joiden avulla vastapuoli pakotetaan rea-

goimaan asioihin, joista tämä ehkä mieluummin vaikenisi. Kysyjä voi puheenvuorossaan tuoda esille myös omia käsityksiään, intressejään, arvojaan tai mieltymyksiään. Puheenvuorot toimivat näin valtataistelun välineinä. Wiberg ja Koura mainitsevat kuitenkin, että puhujan todelliset tarkoitukset eivät välttämättä avaudu kuulijalle (tai lukijalle) suoraan esitetystä kysymyksestä. (Mt., 200–201.) Eduskunnan täysistuntojen puheenvuorot seuraavat edellä kuvatun kaltaista logiikkaa. Niiden voidaan kuitenkin ajatella kiinnittyvän vielä kyselytuntien dialogiakin selvemmin puoluepoliittiseen kamppailuun, jossa taistellaan paitsi arvoista myös äänestäjistä. Täysistunnoissa ollaan ylimmän lainsäädäntövallan äärellä, jolloin pidetyllä puheella koetaan olevan enemmän arvovaltaa kuin esimerkiksi suullisella kysymyksellä.

Jos, ja kun, eduskuntapuhe on luonteeltaan institutionaalista, paikoin ehkä jopa ritualistista, voidaan kysyä, mitä merkitystä tällaisen puheen tarkastelulla on. Pelkkä puheessa käytetyn retoriikan analysointi tarjoaa meille mahdollisuuden tarkastella, millä keinoin puhuja pyrkii vakuuttamaan kuulijansa. Voimme arvella puhujan motiiveja ja tarkoituseriä. Retorinen diskurssianalyysi puolestaan kysyy argumentaation retoristen keinojen lisäksi sitä, mitä kyseisillä argumenteilla tehdään niissä tilanteissa, joissa ne tuotetaan. Retorisen diskurssianalyysin kiinnostus kohdistuu myös siihen, mitä ideologisia seurauksia kyseisellä argumentaatiolla on. (Jokinen 1999b, 127.)

Diskurssianalyysi kiinnittää argumentaationkin tarkastelun osaksi sitä sosiaalista todellisuutta ja niitä kulttuurisia merkityksiä, joiden keskellä elämme. Eduskuntakaan ei ole ympäröivästä sosiaalisesta kontekstista irrallinen saareke, vaan siellä pidetyt puheet kietoutuvat osaksi yhteiskunnan rakenteita: ne rakentavat, uusintavat tai jähmettävät tiettyjä käsityksiä todellisuudesta. Vielä on syytä muistaa, että puhuttaessa poliittisesta, institutionaalista puheesta, puhutaan väistämättä myös vallasta ja valtasuhteista. Juuri vallan tarkasteluun tämä institutionaalinen puhe, eduskunnan täysistuntopuheenvuorot, tarjoaa houkuttelevan aineiston.

3.3. Aineiston kuvaus

Tutkimukseni aineisto koostuu eduskunnan täysistuntopuheenvuoroista, jotka pidettiin lastensuojelulain kokonaisuudistuksen (HE 252/2006) käsittelyissä. Hallituksen esitys uudeksi lastensuojelulaiksi tuotiin eduskunnan täysistuntoon lähetekeskusteluun (PTK 110/2006) marraskuussa 2006, jolloin esityksestä käytiin melko laaja keskustelu. Tämä lähetekeskustelu muodostaa aineistoni ensimmäisen osan. Keskustelun päätteeksi hallituksen esitys lähetettiin niin kutsutulle valiokuntakierrokselle sosiaali- ja terveystieteiden valiokuntaan, lakivaliokuntaan ja perustuslakivaliokuntaan.

Valiokuntakierrosten ja niissä tapahtuneiden asiantuntijoiden kuulemisten jälkeen hallituksen esitys uudeksi lastensuojelulaiksi tuotiin eduskunnan päätettäväksi helmikuun 2007 alussa vain niukasti ennen valtiopäivien päättymistä ja maaliskuussa pidettyjä eduskunta-vaaleja. Aineistoni toinen osa koostuu niistä täysistuntopuheenvuoroista, joita pidettiin lastensuojelulain kokonaisuudistuksen varsinaisen käsittelyn aikana. Näitä puheenvuoroja kutsutaan yleiskeskusteluksi (PTK 154/2007), joka käytiin 7.2.2007. Lisäksi hallituksen esityksestä esitettiin vielä yksittäisiä puheenvuoroja 9.2., 13.2. ja 14.2.2007 varsinaisten päätöskäsittelyjen (PTK:t 156/2007, 158/2007, 159/2007) aikana. Lakia säädettäessä ensimmäisessä päätöskäsittelyssä hyväksytään lain sisältö (ja tehdään vielä siihen mahdollisesti muutoksia) ja toisessa käsittelyssä hyväksytään tai hylätään koko laki. Lastensuojelulain kokonaisuudistuksesta päätettäessä toinen päätöskäsittely jakautui kahdelle päivälle.

Kaiken kaikkiaan aineistoni on laajuudeltaan 63 liuskaa. Koko aineistoni on peräisin eduskunnan internet-sivuilta (Eduskunnan www-sivu <<http://web.eduskunta.fi/Resource.phx/eduskunta/organisaatio/taysistunto/index.htm>>), jolla kaikkien eduskunnan täysistuntojen pöytäkirjat ovat nähtävissä kokonaisuudessaan. Olen tulostanut aineiston itselleni toukuussa 2007. (Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö 2006.)

3.4. Aineiston käsittely ja analyysimenetelmän esittely

Selvitän tutkimuksessani sitä, miten perheestä ja lapsen edusta aineistossani puhutaan. Lisäksi tarkastelen valtaa ja valtasuhteiden rakentumista sekä pohdin, mitä ideologisia seurauksia käydyllä eduskuntakeskustelulla ja siinä esitetyllä argumentaatiolla on. Käsittelem ja analysoin aineistoani retorisen diskurssianalyysin keinoin.

Tutkimukseni kysymyksenasettelu nousee sosiaalisen konstruktionismin traditiosta ja diskurssianalyttisesta viitekehyksestä. Aineistoni luonne institutionaalisenä puheena ohjaa tarkastelemaan sitä, mitä tällaisen, ehkä näennäiseen neutraaliuteen pyrkivän puheen taakse kätkeytyy. Poliittiselle puheelle on ominaista laaja ja monipuolinen retoristen keinojen käyttö. Eduskunnassa käytävään lain säätämiseen liittyvään keskusteluun puolestaan kiittoutuu kysymys vallasta ja valtasuhteista. Vallan tarkasteluun diskurssianalyysi antaa luontevan kehikon. Retorinen diskurssianalyysi kiinnittää nämä näkökulmat toisiinsa.

Analyysini pohjautuu Jokisen (1999b, 126–159) esittämään jaotteluun argumentin vakuuttamisessa käytettävistä retorisista keinoista (taulukko alla).

Argumentin vakuuttamisen retoriset keinot (Jokisen 1999b mukaan)

Väitteen esittäjään keskittyvät keinot	Esitettyyn argumenttiin keskittyvät keinot
<ul style="list-style-type: none"> ▪ etäännyttäminen omista intresseistä ▪ puhujakategorioilla oikeuttaminen ▪ liittoutumisasteen säätely ▪ konsensuksella tai asiantuntijan lausunnolla vahvistaminen 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ”tosiasiat puhuvat puolestaan” ▪ kategorioiden käyttö ▪ yksityiskohdilla tai narratiiveilla vakuuttaminen ▪ numeerinen ja ei-numeerinen määrällistäminen ▪ metaforien käyttö ▪ ääri-ilmaisujen käyttäminen ▪ muut (esim. toisto, kontrastiparit, rinnastukset)

Retoriset keinot voivat liittyä joko väitteen esittäjään tai esitettyyn argumenttiin. Väitteen esittäjään keskittyviä argumentin vakuuttamisen tapoja Jokinen esittelee neljä. Ensimmäinen näistä on etäännyttäminen omista intresseistä. Etäännyttämisellä pyritään antamaan kuulijalle puhujasta kuva luotettavana henkilönä, jonka argumentointia ei ohjaa oman edun tavoittelu. Puhuja pyrkii etäännyttämään omat tavoitteensa esitetystä argumentista esimerkiksi ”joutumalla vastoin ennakkokäsityksiään toteamaan tosiasiat”. Etäännyttämisen vastapoolina voi joissakin tilanteissa toimia puhujan omien sitoumusten ”rehellinen tunnustaminen”. Tällöin tavoitteena on saada kuulija uskomaan, että puhuja ei halua salailla mitään oleellista informaatiota vaan kertoo avoimesti itsestään ne asiat, jotka argumentaatioon vaikuttavat.

Puhujakategorioilla oikeuttaminen toimii myös argumentin esittäjään liittyvänä vakuuttamisen tapana. Tiettyihin kategorioihin lasketaan yleensä kuuluvaksi oikeus tiettyyn tietoon. Mikäli puhuja positioi itsensä lääkäriksi, ajatellaan hänellä olevan legitiimi oikeus esittää näkemyksiään esimerkiksi sairaanhoidosta. Puhujakategoriat voivat myös vaihdella tilanteittain, ja sama puhuja voi eri yhteyksissä sijoittaa itsenä eri kategorioihin, esimerkiksi äidin, opettajan tai kansanedustajan luokkaan.

Liittoutumisasteen säätelyllä tarkoitetaan puhujan sitoutumisen astetta suhteessa esitettyyn väitteeseen. Sen sijaan, että puhuisi ”omissa nimissään”, esiintyminen ikään kuin argumentin välittäjänä on keino pyrkiä neutraalisuuteen ja siten myös välttää joutumista vastuuseen puheistaan. Viimeinen Jokisen mainitsema väitteen esittäjään liittyvä retorinen keino on asiantuntijalausunnolla tai konsensuksella vahvistaminen. Tällöin puhuja vahvistaa argumenttiaan viittaamalla asiantuntijoihin tai johonkin yleisesti jaettuun näkemykseen ”oikeasta” ja ”hyvästä”.

Esitettyyn argumenttiin liittyviä vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan keinoja Jokinen erittelee seitsemän. Ensimmäinen näistä lähtee ajatuksesta, jonka mukaan ”tosiasiat puhuvat puolestaan”. Tätä keinoa käyttävä puhuja yrittää saada asiat näyttämään hänestä itsestään riippumattomilta, väistämättömiltä faktoilta. Tällöin vastalauseille ei jää sijaa, koska ”tosiasiat puhuvat vastaansanomattomasti puolestaan” eikä puhuja niille mitään mahda. Seuraava retorinen keino on kategorioiden käyttö. Kategorisointia voidaan käyttää sekä argumentin oikeuttamisessa että kritisoimisessa. Se, miten jotkin asiat kategorisoidaan, voi tuottaa tietystä asiaintilasta täysin toisistaan poikkeavia käsityksiä. Jokinen mainitsee esi-

merkkinä puhumisen eläinaktivisteista ekoterroristeina tai vaihtoehtoisesti eläinten oikeuksien puolustajina ja elämän suojelejoina. Kategorisointi voi siis toimia hyvinkin vaihtelevissa funktioissa, ja sen avulla voidaan tuottaa hyvin erilaisia käsityksiä todellisuudesta.

Puhuja voi yrittää vakuuttaa kuulijansa myös yksityiskohdilla ja narratiiveilla. Kuvailemalla laveasti ja eksplisiittisesti esimerkiksi jotakin tapahtumaa ja sen olosuhteita puhuja tuottaa tilanteesta autenttista vaikutelmaa. Kuulijalle syntyy kuva ikään kuin puhuja olisi itse ollut paikalla ja todistanut tapahtunutta. Toisinaan puhuja voi käyttää narratiiveja välttyäkseen joutumasta vastuuseen kertomastaan. Kuulijalle kuvaillaan tapahtumia, mutta jätetään tulkinnan tekeminen tilanteesta kuulijalle. Numeerisella ja ei-numeerisella vakuuttamisella sen sijaan tavoitellaan eksplisiittisyyden vaikutelmaa. Puhuja esittää argumenttinsa tueksi esimerkiksi tilastotietoja, jolloin kuulijalle helposti tulee mielikuva asioiden selkeydestä ja ristiriidattomuudesta. Ei-numeerinen vakuuttaminen tarkoittaa määrää kuvaavien ilmaisu-
jen, kuten *suuri*, *pieni* tai *marginaalinen*, käyttöä argumentoinnissa.

Metaforien ja ääri-ilmausujen käyttö liittyy myös esitettyyn argumenttiin. Osuva vertaus voi synnyttää kuulijassa halutun kaltaisia konnotaatioita, jolloin ei ole tarpeen käyttää pitkiä argumentaatioketjuja. Yhdellä ilmauksella voidaan tavoittaa haluttu mielleyhtymä. Ääri-ilmausujen käyttö argumentin vakuuttamisessa on sukua edellä kuvatulle asioiden kvantifiointille. Tällaisia ilmaisuja ovat esimerkiksi *aina*, *ei koskaan* ja *joka kerta*. Muina retorisisina keinoina Jokinen (mt.) mainitsee muun muassa erilaiset rinnastukset, toiston ja kontrastiparit. Esimerkiksi dikotomiset kontrastit voivat luoda tehokkaasti omaa argumenttia vahvistavaa mielikuvaa jostakin asiasta tai ihmisestä. Kontrastien avulla tietty asia saadaan näyttämään tavoiteltavalta ja oikeelliselta vastinparin rakentuessa ei-toivottavaksi, jopa valheelliseksi.

Edellä kuvaamiani retorisia keinoja voidaan käyttää paitsi puolustamaan ja vakuuttamaan omaa argumenttia myös hyökkäämään, kritisoimaan ja heikentämään vastustajan argumentaatiota. Yksi hyökkäävän retoriikan keino, jota edellä ei puolustavaan retoriikkaan keskityttäessä ole mainittu, on ironia. Ironian avulla voidaan hyökätä joko vastustajan persoonaa tai hänen esittämäänsä argumenttia kohtaan. (Potter 1996, 112.) Puolustava ja hyökkäävä retoriikka eivät ole toisiaan poissulkevia vaan pikemminkin rinnakkaisia, toisiaan tukevia ja täydentäviä (Antaki 1994, 135–137). Vaikka keskityinkin omassa tarkastelussani pääsääntöisesti oman argumentaation vakuuttamisessa käytettäviin keinoihin, yritän havaita

aineistossani myös mahdollisen hyökkäävän argumentaation. Poliittinen keskusteluhan tarjoaa mitä luonnollisimman areenan politikoinnille, joka ei aina karta loanheittoaakaan.

Olen käsitellyt aineistoani etsimällä ja erittelemällä siitä edellä kuvaamiani argumentin vakuuttamiseen tähtäviä retorisia keinoja. Ensin luin aineistoa joitakin kertoja läpi saadakseni käsityksen siitä, mistä käydyssä keskustelussa puhuttiin. Useamman lukukerran myötä aloin kiinnittää huomiota siihen, miten edustajat näkemyksiään argumentoivat. Numeroin käytetyt retoriset keinot ja merkitsin ne tekstiä lukiessani marginaaliin. Tämän jälkeen tarkastelin retorisia keinoja eduskuntakeskustelussa esiin nousseiden sisällöllisten teemojen valossa. Lukemani perusteella pyrin kiinnittämään huomioni paitsi usein toistuviin myös yllätyksellisiin puhumisen tapoihin. Tutkimuskysymysteni valossa tarkasteluni keskittyy lähemmin siihen, mitä tiettyjä retorisia keinoja käyttävällä argumentaatiolla tehdään kontekstissaan. Viime kädessä teen analyysini pohjalta tulkintaa siitä, millaisia ideologisia ja konkreettisia seurauksia aineistoni puheella on. Diskurssianalyttisessä tarkastelussa analyysi ja tulkinta kulkevat koko ajan käsi kädessä.

4. TULOKSET JA TARKASTELU

Tässä luvussa esittelen tutkimukseni keskeisimpiä tuloksia. Olen jakanut tulokseni neljään alalukuun. Ensiksi kuvaan yleisesti lastensuojelulain kokonaisuudistuksen eduskuntakäsittelyssä käytyä keskustelua ja niitä retorisia keinoja, joita puhujat käyttivät argumenttiansa vakuuttamiseen. Tämän jälkeen siirryn käsittelemään tarkemmin puhujien argumentaatiota kolmen teeman osalta: liittyen päihteitä käyttävien, raskaana olevien naisten pakkohoitoon, lapsen ja perheen kategorisointiin sekä vastentahtoisen huostaanoton päätösmenettelyyn. Olen päätenyt tähän jaotteluun analyysini perusteella. Edellä mainittujen teemojen alla käytiin eniten tutkimuskysymysteni mukaista lapsiin, lapsen etuun ja valtaan liittyvää keskustelua. Kyseisten teemojen kohdalla käsittelen niitä argumentaation retorisia keinoja, joita aineistossa käytetään erityisen paljon oman näkemyksen vahvistamisessa ja vastapuolen argumentin kritisoimisessa. Keskeistä analyysini kannalta on erityisesti se, mitä kyseisillä retorisisilla keinoilla tehtiin siinä tilanteessa, jossa ne tuotettiin.

Lastensuojelulain kokonaisuudistuksen käsittely eduskunnan täysistunnoissa on jaettavissa ajallisesti kahtia. Marraskuussa 2006 käytiin hallituksen esityksestä (HE 252/2006) laaja lähetekeskustelu, johon liittyvät puheenvuorot ovat pöytäkirjassa 110/2006. Lain varsinaiset päätöskäsittelyt olivat helmikuussa 2007, ja näihin puolestaan liittyvät pöytäkirjat 154/2007, 156/2007, 158/2007 ja 159/2007. Toisessa alaluvussa tarkastelemani niin kutsuttu päihdeäitien pakkohoitokeskustelu käytiin pääosin lakiesityksen lähetekeskustelussa. Vastentahtoisen huostaanoton päätösprosessista puhuttiin sen sijaan enimmäkseen päätöskäsittelyissä.

Analyyssini kohdentuu tutkimusongelmani mukaisesti seuraaviin kysymyksiin:

1. Miten lapsesta ja vanhemmuudesta puhutaan lastensuojelulain kokonaisuudistuksen eduskuntakäsittelyiden täysistuntopuheenvuoroissa?
 - Millaisena lapsen etu näyttäytyy puheessa lapsesta ja vanhemmuudesta?
2. Miten valta ja valtasuhteet rakentuvat kyseisessä keskustelussa?
3. Mitä ideologisia seurauksia käydylle keskustelulle ja siinä esitetyllä argumentaatiolla on?

Mainitsen analyysini esimerkeissä puhujan nimen, sillä se on suoraan eduskunnan pöytäkirjoista saatavissa olevaa julkista tietoa. Puoluekannan merkitseminen esimerkkien yhteyteen on puolestaan merkityksellistä, jotta lukija pystyy seuraamaan puolueiden sekä hallituksen ja opposition välistä mittelyä voimasuhteista.

4.1. Argumentaation yleisiä linjoja lastensuojelulain kokonaisuudistuksen eduskuntakeskustelussa

Tarkastelen tässä alaluvussa lastensuojelulain kokonaisuudistukseen liittyvää eduskuntakeskustelua siitä näkökulmasta, millaiset argumentaation retoriset keinot ovat aineistossa erityisen silmiinpistäviä. Aineistoesimerkkien kursivoinnit ovat omiani.

4.1.1. Puhujakategorioilla oikeuttaminen

Puhujakategorioilla oikeuttaminen argumentin vakuuttamisessa käytettävänä keinona liittyy myös puhujaan itseensä. Puhujakategoriat eivät välttämättä ole puhujaan liittyviä pysyviä määreitä tai ominaisuuksia vaan pikemminkin tilanteittain muuttuvia, jatkuvasti liikkuvia (Potter 1996, 114). Sama puhuja voi eri yhteyksissä kategorisoida itsensä useaan erilaiseen kategoriaan, joiden hän arvioi legitimoivan argumenttiaan. Aineistoni puhujat hyödynsivät vaihtelevasti erilaisia puhujakategorioita retorisena keinona. Yhtä kaikki tietyn subjektiposition ottamisella pyrittiin osoittamaan paitsi asiantuntemusta myös – ja ehkä ennen muuta – omaa kokemukseen pohjautuvaa ymmärrystä lastensuojelusta.

(2) Täytyy muistaa, että tähän kiinnitti Duodecimin konsensuspaneelikin pari viikkoa sitten huomiota – *olin sen konsensuspaneelin jäsen* – että silloin, kun puhutaan 5-vuotiaista, 6-vuotiaista häiriökäyttäytyvistä lapsista, lastensuojelutoimien ja myös psykoterapeuttisen toimien pitää koskea koko perhettä. (Tuija Brax/vihr PTK 110/2006, 11.)

(3) Ala-asteen kuuden vuoden aikana terveystarkastuksia voi olla vain 1–2 kertaa oppilasta kohden, vaikka suositus olisi kerran vuodessa. *Olen* tästä asiasta *ala-astelaisten isänä* huolestunut. (Mikko Alatalo/kesk PTK 110/2006, 19.)

(4) Olisimme halunneet ed. Akaan-Penttilän kanssa, *jotka molemmat olemme isovanhempia*, tähän pykälään tai edes mietintöön sanan isovanhemmat --. (Sirpa Asko-Seljavaara/kok PTK 154/2007, 64.)

Edellä olevissa aineistoesimerkeissä puhujat sijoittavat itsensä varsin erilaisiin puhujakategorioihin. Ensin mainitussa edustaja Brax viittaa osallistuneensa jäsenenä ilmeisesti jonkinlaiseen asiantuntijapaneeliin, jossa oli keskusteltu lastenpsykiatrisista kysymyksistä. Tällä puhujakategoriolla puhuja legitimoii puheensa, osoittaa, että hänellä on perusteltu oikeus ottaa asiantuntijana ottaa kantaa aiheesta käytävään keskusteluun. Jälkimmäisissä esimerkeissä puhujat taas positioivat itsensä ”isän” ja ”isovanhemman” kategorioihin, joista käsin he ilmaisevat kantansa. Näihin kategorioihin sijoittumisella kuulijalle synnytetään kuva arkielämän kokemuksesta ja läheisyydestä suhteessa käytävään keskusteluun. Molemmilla kategorioilla vedotaan kuulijan tunteisiin.

Seuraavissa aineistoesimerkeissä puhujat tavoittelevat vankkaa asiantuntijan kategoriaa argumentaatioissaan:

(5) *Käytännön lastensuojelutyötä* tehneenä voin sanoa, että nämä ikäraajat eivät suojele lasta vaan ne suojelevat työntekijää käsittelemästä vaikeita asioita lapsen kanssa, joka on ne asiat käynyt läpi. (Virpa Puisto/sd PTK 110/2006, 21.)

(6) *Kun itsekin olen ollut kaksikymmentä vuotta työssä, jossa läheltä on joutunut seuraamaan* sellaista lasten elämää, jossa he ainakin joiltain osin ovat perustellusti suojelua tarvinneet, niin voisi kai vastata, että ensisijaisesti lapsia joudutaan suojelemaan aikuisilta ihmisiltä --. (Erkki Virtanen/vas PTK 110/2006, 22.)

(7) *Itse olen joutunut viime vuosina puuttumaan aika paljon tai monessa tilanteessa huostaanottotilanteisiin* ja niihin tapauksiin sitaateissa sanottuna, kun vanhemmat ovat väittäneet aivan toista, että ei ole ollut aihetta, ja joissakin tilanteissa on sitten selvinnyt, onko sitten sosiaaliviranomaisilla ollut väärinkäsityksiä tai asenne on ollut väärä tai joitakin tulkintakysymyksiä. (Raimo Vistbacka/ps PTK 110/2006, 35.)

Omaan ammattiin viittaaminen synnyttää kuulijalle kuvan asiantuntijuudesta. Tämä vielä vahvistuu käytännön kokemuksella: nämä ihmiset ovat itse nähneet vaikeita tilanteita läheltä, joten heillä täytyy olla ymmärrystä lastensuojelusta. Puhujat oikeuttavat näkemyksensä asettamalla itsensä vastaavaan positioon kuin ne, jotka tulevat käytännössä soveltaamaan lakia. Sen sijaan seuraavan esimerkin puhuja tunnustaa olleensa asemansa puolesta pulassa:

(8) *Jouduin itse* aikanaan *peruspalveluministerinä* vastaamaan Euroopan neuvostosta tulleeseen kysymykseen, miksi meillä on niin pitkäaikaisia huostaanottoja, ja kotimaille uskollisena tietysti yritin tähän jonkun hyvän selityksen keksiä. (Osmo Soininvaara/vihr PTK 110/2006, 30.)

Edustaja Soininvaaran viittaus omaan kokemukseen asiantuntijana on poikkeuksellinen aineistossani. Pääsääntöisesti puhujakategorioilla pyrittiin vahvistamaan kuvaa puhujasta jonkinlaisena asiantuntijana tai ainakin omaa kokemusta omaavana henkilönä. Soininvaara kuitenkin viittaa vastuulliseen asemaansa, jossa joutui hankalaan tilanteeseen. Sijoittamalla itsensä entisen ministerin kategoriaan hän osoittaa ikään kuin havainneensa jo ministeriaikanaan epäkohdan, joka kaipaa korjausta ja johon hän nyt puuttuu.

Puhujakategoriolla oikeuttaminen liittyy puolustavan retoriikan käyttöön argumentaatiossa, ja siinä keskitytään nimenomaan puhujan luotettavuuden lisäämiseen. Tätä käytettiin hyväksi mitä moninaisimmissa tilanteissa. Yleisessä keskustelussa puhujakategoriat toimivat usein eräänlaisena puheen ja puhujan painoarvon lisääjänä, kun puhujat kiinnittivät huomiota lakiesityksen hyviin puoliin tai epäkohtiin. Pohdittaessa puhujakategorioiden hyödyntämistä argumentaatiossa on kuitenkin syytä myös muistaa eduskuntapuheen luonne: täysistunnossa puhutaan paitsi toisille edustajille myös, ja ehkä ennen muuta medialle ja potentiaalisille äänestäjille: on siis aihetta esiintyä uskottavana puhujana. Perelman (1996, 17–18) korostaa retoriikassaan juuri tätä yleisön huomioimisen merkitystä: eihän argumentaatiossa pyritä muuttamaan kuulijoiden mielipidettä pakolla vaan vakuuttamisella. (Puhuja–yleisö-suhteesta ks. myös Jokinen 1999b, 128–129.)

4.1.2. Asiantuntijalausunnoilla vahvistaminen

Yksi aineistoni käytetyimmistä vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan keinoista oli konsensuksella tai asiantuntijan lausunnolla vahvistaminen. Edustajat vetosivat etenkin erilaisiin asiantuntijoihin ja heidän lausuntoihinsa vahvistaakseen argumenttiaan.

(9) Lastensuojelulaki todellakin uudistuu, ja vihdoinkin, niin kuin *monet lastensuojelujärjestöt* ovat todenneet. (Sari Essayah/kd PTK 110/2006, 9.)

(10) Tätä lastensuojelulakia on odotettu vuosikausia, ja nyt se vihdoin ja viimein meillä täällä on käsittelyssä. Tosin tämä on aiheuttanut jo kentällä aika paljon kuohuntaa, ja *tiedän lastensuojelun ammattilaisia*, jotka ovat valmiit

hylkäämäänkin tämän koko lakipaketin huolimatta siitä, että sitä on pitkään ja hartaasti odotettu. (Raija Vahasalo/kok PTK 110/2006, 23.)

(11) Lastensuojelulain kokonaisuudistusta on *pitkään odotettu erityisesti lastensuojelutyöntekijöiden keskuudessa*, niiden ihmisten keskuudessa, jotka kohtaavat päivittäin työssään lastensuojelun asiakkaita. (Terhi Peltokorpi/kesk PTK 110, 36.)

Yllä lainattujen viittausten kaltaisia huomautuksia lastensuojelujärjestöjen tai alan ammattilaisten uuteen lastensuojelulakiin kohdistuviin odotuksiin käytettiin useammassakin puheenvuorossa. Maininnalla luodaan mielikuva siitä, miten tärkeänä juuri asiaa tuntevat alan ammattilaiset pitävät käsittelyssä olevaa lakiesitystä (vrt. Jokinen 1993, 220–222). Lisäksi kuulijan annetaan implisiittisesti ymmärtää, että puhuja on ehkä jopa henkilökohtaisesti ollut kuulemassa ”kentän” toiveita ja ajatuksia. Monet puhujat käyttivätkin tällaisia viittauksia juuri puheensa alussa kuin korostaakseen tulossa olevien argumenttiansa painavuutta, aiottiinpa jatkossa sitten kiitellä tai kritisoida lakiesitystä. Esitetty argumentti näyttää ilman muuta kannatettavammalta, kun puhuja kykenee antamaan vaikutelman itsestään kauniita ja yleisiä arvoja puolustavana henkilönä (mt., 220).

(12) Mielestäni myös sellaisissa ääritapauksissa, joissa on *aivan selvää*, että vanhempi ei tule kykenemään *milloinkaan* hoitamaan tätä vastasyntyntä lastaan tai jo pitkään huostassa tai sijaishuollossa ollutta lastaan, tulisi vastentahtoisesta adoptionkin olla mahdollista, ja *Mannerheimin Lastensuojeluliiton* on ehdottanut tämän kirjaamista lakiin ja itse myös sitä kannatan. (Päivi Räsänen/kd PTK 110/2006, 8.)

(13) Tämä viime keväänä julkaistu *oikeusasiamiehen erilliskertomushan* nimienomaan korosti tätä jokaisen lasten kanssa toimivan henkilön yksittäistä vastuuta kiinnittää huomiota ja toimia silloin, kun on aika tehdä lastensuojeluilmoitus. (Sari Essayah/kd PTK 110/2006, 10.)

(14) Uusimmassa Haaste-lehdessä, jos haluatte katsoa tarkemmin, 3/2006, joka on *rikksentorjunnan ja kriminaalipolitiikan erikoislehti*, esitellään alustavia tutkimuksia [po. tuloksia?] Turussa tehdystä laajasta, yli 3000 nuorta kattavasta seurantatutkimuksesta --. (Tuija Brax/vihr PTK 110/2006, 11.)

Kansanedustajat käyttivät erittäin runsaslukuisesti erilaisia tutkimuksia ja asiantuntijalausuntoja argumenttiansa vakuuttamiseen. Yläpuolelle olen poiminut joitakin esimerkkejä tällaisesta retorisesta keinosta. Lainaamani edustajat vahvistavat mitä erilaisimpia näkemyksiä asiantuntijan kategoriasta tulevilla lausunnoilla: osansa saavat niin vastentahtoinen adoptio, lastensuojeluilmoituksen tekovelvollisuuden laajentaminen kuin rikoksia tekevät, mutta psykiatrissa apua tarvitsevat pojatkin.

Edustaja Räsänen (esimerkki 12) käyttää omassa puheessaan asiantuntijalausunnolla vahvistamisen lisäksi argumenttinsa puolustamisessa ääri-ilmaisuja ”aivan selvää” ja ”milloinkaan”. Näillä hän rakentaa vastentahtoisen adoption hyväksymisestä vastaansanomaton tosiasiaa, jonka tunnustamiselle ei ole vaihtoehtoja. Äärimuoto tällaisen retoriikan käytöstä on faktan konstruointi, jossa tietty asiantila saadaan näyttämään ”totuudelta” tai ”itsestäänselvyydeltä”. Tällaisia ”faktoja” on lähes mahdotonta kiistää (ks. Potter 1996, 112). Edustaja Räsänen käyttää puheessaan alun ääri-ilmausten lisäksi kuitenkin myös lieventäviä ilmauksia, kuten ”mahdollista”, joten argumentaatio jää lopulta hiukan ponnottomaksi.

Oikeusasiamiehen auktoriteetti (esimerkki 13) ja kriminaalipolitiikan lehdessä esitelty tutkimus (esimerkki 14) kelpaavat puhujille edustamaan ”asiantuntijuutta”. Oikeusasiamiehen viittaaminen painottaa asiantuntijan arvovaltaa, ja tutkimusta taas käytetään todentamaan, ettei puhujan argumentti ole perusteeton. Mielenkiintoista onkin tarkastella sitä, mikä tekee asiantuntijasta asiantuntijan. Asiantuntijan kategoria näyttää oikeuttavan puhumisen tietyistä asioista tietyssä tilanteessa. Yleisesti voitaneen ajatella, että asiantuntijuuteen liitetään sellaisia määreitä kuin koulutus, kokemus ja perehtyneisyys johonkin erityiskysymykseen tai -alaan. Yllä olevissa lainauksissa esimerkiksi Mannerheimin Lastensuojeluliittoon voidaan ajatella liittyvän mielikuvia perinteistä ja lastensuojeluasioihin perehtyneisyydestä. Kyseinen järjestö lienee myös yksi tunnetuimpia suomalaisia alan toimijoita. Oikeusasiamiehen asiantuntijuus puolestaan rakentuu paitsi lainsäädännön tuntemiseen myös asemaan liitettyyn auktoriteettiin. Braxin lainaama lehti taas edustaa tietyn alan erityisosaamista ja lainauksen painoarvo kasvaa edelleen, kun edustaja vielä viittaa kyseisessä lehdessä kuvattuun *laajaan tutkimukseen*.

Seuraavissa esimerkeissä (15–18) puhujat sijoittavat asiantuntijan kategoriaan niin Helsingin sosiaaliviraston, varatuomarin, sosiaalityöntekijöiden ammattijärjestön kuin lastenpsykiatritkin.

(15) *Helsingin kaupungin sosiaalivirastolta* saamieni tietojen mukaan 16–17-vuotiaiden nuorten kiireelliset huostaanotot ovat kaksinkertaistuneet vuodessa --. (Johanna Sumuvuori/vihr PTK 110/2006, 14.)

(16) Paitsi että on tehty arvioita, että meillä lastensuojelussa keinot ovat olleet vähäisiä, muun muassa *Leeni Ikonen, joka on varatuomari*, on arvioinut, että ehkä enemmän tapahtuu sellaista, että syyllistetään eri osapuolia ja ehkä

enemmän on korostettu valvontaa kuin sitä, mitä sinänsä lapsi ja perhe tarvitsevat. (Leena Rauhala/kd PTK 110/2006, 16.)

(17) *Talentia, joka edustaa sosiaalityöntekijöitä ja lastensuojelun parissa toimivia työntekijöitä, on äärettömän huolissaan siitä, että vaikka tässä laissa on monia hyviä asioita, miten ne käytännössä pystytään toteuttamaan.* (Maija Perho/kok PTK 154/2007, 68.)

(18) *Useat lastenpsykiatrian asiantuntijat ihmettelevät tätä lasten pallottelua sijaispaikasta toiseen. – Suomessa tarvitaan kansallista tavoitteenasettelua, kuntien seudullista ja alueellista yhteistyötä perhehoidon järjestämisessä sekä perhehoitoa koskevan lainsäädännön uudistamista, sanoo Maria-Kaisa Aula asiantuntijalausunnossaan.* (Aila Paloniemi/kesk PTK 154/2007, 66.)

Puheenaihe ratkaisee sen, millaista asiantuntijuutta pidetään kontekstissa vakuuttavana. Lienee selvää, että sosiaalivirasto (esimerkissä 15) tietää, kuinka paljon huostaanottoja on tehty. Sen sijaan esimerkin 16 asiantuntijuus ei näytä olevan yhtä kiistanalasta: mikä legitimoimoi yksittäisen lakimiehen arvioimaan lastensuojelun toimintaa ja perheiden tukemista?

Edustaja Paloniemi (esimerkki 18) vetoaa lausunnossaan useampiinkin asiantuntijoihin argumentoidessaan perhehoidon määrän lisäämisen puolesta. Paloniemi jättää kuitenkin mainitsematta luottamustoimensa perhehoitajien asioita ajavan Perhehoitoliitto ry:n puheenjohtajana. Kuulijan/lukijan jää arvioitavaksi jää, lisääkö tämä luottamusta Paloniemen argumentaatioon. Luottamustoimensa mainitsemisella Paloniemi olisi kenties voinut positioida itsensä perhehoidon asiantuntijaksi. Toinen näkökulma asiaan on se, että Paloniemi ehkä halusi välttää liiallista sitoutumista argumenttiinsa pelätessään vakuuttavuutensa murenemista. Olisiko avoin sitoumustensa tunnustaminen kuitenkin vakuuttanut kuulijat paremmin kuin julkisen tiedon mainitsematta jättäminen? (Ks. Jokinen 1999b, 134.)

Yleisesti lastensuojelulaista puhuttaessa argumentaatio suorastaan vilisi asiantuntijalausuntoja. Mielenpitoeseen kuin mielenpitoeseen näytti löytyvän joku asiantuntijaksi kategorisoitava vakuuttamaan edustajan argumenttia. Poliittinen puhe käsittelee aina jollain tavoin erityiskysymyksiä ja lainsäädäntö toki edellyttääkin asioihin perehtymistä. Sen vuoksi runsas asiantuntijalausunnoilla vahvistaminen on sinänsä luontevaa. Eri asia on, mitä pidetään vakuuttavana asiantuntijuutena. Asiantuntijan kategoriakin on näin ollen tilanteittain muuttuva, liukuva ja jopa kiistanalainen.

4.1.3. Numeerinen ja ei-numeerinen määrällistäminen

Numeerista ja ei-numeerista määrällistämistä käytettiin lastensuojelulaista käydyssä keskustelussa runsaasti, lähes yhtä paljon kuin (tässä ei-numeerinen määrällistäminen omassakin käytössäni) asiantuntijalausunnoilla vahvistamista. Jälleen käyttö oli kiinnittynyt siihen argumentaatiokontekstiin, jossa keskustelua käytiin. Kontekstin muodostaa tässä tapauksessa paitsi argumentaatiotilanne, myös olemassa olevat ja oletetut kuulijat sekä yhteiskunnalliset rakenteet. Konteksti muodostaa myös ikään kuin argumentaation reunaehdot. Esimerkiksi oikeuttaminen on nähtävä suhteessa potentiaaliseen tai eksplisiittiseen kritiikkiin. Puhuja puolustautuu oikeuttamisella jo ennakolta mahdollista kritiikkiä vastaan. Retorinen argumentaatio ei kuitenkaan ole vain tietoista ”peliä” vaan osa kielenkäyttöämme, jossa käytyjen kamppailujen ja neuvotteluiden seurauksena sosiaalinen todellisuutemme rakentuu. Retorisella argumentaatiolla on siis sekä konkreettisia että ideologisia seurauksia. (Ks. Summa 1989, 99; Jokinen 1999b, 128.)

Seuraavissa kahdessa esimerkissä (19–20) määrällistäminen liittyy keskusteluun rahasta ja kustannuksista uutta lakia säädettäessä.

(19) Tämän panostuksen lastensuojelun avohuoltoon arvioidaan kuitenkin tulevan pitkällä aikavälillä *moninkertaisesti* takaisin, kun säästetään varhaisemman puuttumisen menetelmällä kustannuksia. (Liisa Hyssälä/kesk PTK 110/2006, 7.)

(20) Niin sanottu ongelmalapsi maksaa kotikunnalleen *yli miljoona euroa*, mutta jos lapsi ei tarvitse erityispalveluja, hänelle saadaan neuvolapalvelut, 3 vuotta päiväkotihoidoa ja peruskoulutus *90000 eurolla eli alle kymmenesosalta*. (Päivi Räsänen/kd PTK 110/2006, 7–8.)

Ensimmäisessä lainauksessa (esimerkki 19) lain esitellyt peruspalveluministeri Hyssälä puolustautuu ei-numeerista määrällistämistä käyttäen potentiaalista kritiikkiä vastaan: hän on esittämässä taloudellisia satsauksia lastensuojeluun uuden lain myötä ja oikeuttaa menoläisyyksensä sillä, että rahat tulevat ”moninkertaisesti” takaisin, kun huostaanottoja saadaan mahdollisesti vältettyä.

Niin kutsuttua talous- tai rahapuhetta oli käydyssä keskustelussa melko runsaasti. Toisena esimerkkinä tästä ovat edustaja Räsänen (esimerkki 20) laskelmat siitä, kuinka kalliiksi ”ongelmalapsi” kunnille tulee. Tällä Räsänen puolustaa peruspalvelujen rahoittamista.

Useat puhujat aloittivat puheenvuoronsa rakentaen numeerisella tai ei-numeerisella määrällistämällä kuvaa suomalaisten lasten yhä kasvavista ongelmista.

(21) Tästä huolimatta Suomessa on *jatkuvasti kasvava* lasten ja nuorten joukko, jolla on *yhä lisääntyvää* pahoinvointia ja monimuotoisempia ongelmia. (Riikka Moilanen-Savolainen/kesk PTK 110/2006, 13.)

(22) Huostaanotettujen lasten määrä on *kasvanut viimeisen kymmenen vuoden aikana 34 prosenttia*. Kaikista maamme lapsista kodin ulkopuolelle sijoitettuna on *jo yli prosentti*. (Johanna Sumuvuori, PTK 110/2006, 14.)

Ennalta ehkäisevään politiikkaan panostamisen ja lastensuojelun määrärahojen kasvattamisen lisäksi tarvitaan myös pikaisesti parempia panostuksia lasten- ja nuortenpsykiatrian jonojen purkamiseksi, sillä *arviolta 200 lasta* odottaa tällä hetkellä psykiatriseen hoitoon pääsyä ja yksittäisen potilaan jonotus voi kestää *kuukausia*. (Johanna Sumuvuori/vihr PTK 110/2006, 14–15.)

(23) Me tiedämme sen, että laskennallisesti *yli 130 000 lasta* elää köyhyyden olosuhteissa. (Pentti Tiusanen/vas PTK 110/2006, 17.)

(24) On tarpeen korostaa, ettei nyt keskustelun kohteena oleva laki koske epämääräistä marginaaliryhmää. Päihdeongelma koskettaa *jo useampaa kuin joka kuudetta* perhettä, väkivaltaa on *noin viidesosassa* perheitä. (Leena Harjimo/kok PTK 110/2006, 14.)

Edellä kuvatuista katkelmista käy hyvin ilmi, että numeerista määrällistämistä käytettiin puheessa oman argumentin vahvistamiseen paitsi kannatettaessa jotain asiaa myös yleisemmin puheen painoarvoa lisäämässä ja näkemyksiä perustelemassa ja motivoimassa. Varsin monet aineistoni puhujat käyttivät määrällistämistä puheenvuoronsa alussa ikään kuin johdantona aiheeseen. Tämä kvantifiointi (esimerkit 21, 22, 24) liittyi usein juuri lastensuojelun piirissä olevien tai huostaanotettujen lasten määrään ja siihen yhdistyi vakavan huolen ilmaiseminen vallitsevasta kehityksestä. Näin vakuutetaan kuulijoille, että kyseessä oleva lakiesitys on puhujan mielestä merkittävä ja että lasten asiat vaativat mitä suurimmassa määrin huomiota ja panostamista. Esimerkiksi edustaja Tiusanen (esimerkki 23) käyttää köyhydessä elävien lasten suurta lukumäärää jopa dramaattisena keinona, semminkin kun hän oppositio- ja vasemmistopuolueen edustajana käyttää lukua kritisoidakseen hallituksen politiikkaa köyhiä kurjistavana. Poliittiselle argumentoinnille on ominaista

tiukka oman asian ajaminen ja vastustajan kritisoiminen (Jokinen 1993, 192). Tällä tavoin esimerkiksi edustaja Tiusanen hyödyntää määrällistämistä puheessaan.

Ei-numeerisella ja numeerisella määrällistämällä pyrittiin myös puheessa osoittamaan tarve tietynlaiseen toimintaan, esimerkiksi ennaltaehkäisevän lastensuojelun ja psykiatristen määrärahojen lisäämiseen. Esimerkissä 24 edustaja Harkimo käyttää ei-numeerista määrällistämistä kuvaillessaan väkivalta- ja päihdeperheiden suurta lukumäärää. Mielenkiintoista on lisäksi se, miten puhuja rakentaa mielikuvaa ongelmista varsin suurta joukkoa koskettavana asiana, ei minkään ”epämääräisen marginaaliryhmän” pulmina. Kun ongelmat eivät koske siis vain epämääräistä marginaalia, ne koskettavat suurempaa, ei-epämääräistä joukkoa eli ”normaalia väestöä”.

Yleisesti ottaen määrällistäminen on retorisenä keinona vakuuttavana pidetty: ”luvut puhuvat puolestaan”. Määrällistäminen luo mielikuvan ”karuista faktoista”, joita ei käy kiistäminen. Kvantifiointi rakentaa argumentin vakuuttavuutta tehokkaasti, koska puhuja ei tällöin turvaudu pelkkiin ”hatariin käsityksiin”.

4.1.4. Omien sitoumusten tunnustaminen

Edellä esittelemäni retoriset keinot näyttivät olevan käytetyimpiä oman argumentin vahvistamisen tapoja aineistossani, mutta puhujat hyödynsivät jonkin verran myös muita vakuuttamisen tapoja. Yksi esimerkki näistä on ”omien sitoumustensa tunnustaminen”, joka toimii omista intresseistä etäännyttämisen vastinparina (ks. Juhila 1993, 158–163). Näin puhuja voi pyrkiä lisäämään argumenttinsa vakuuttavuutta osoittamalla kuulijalle olevansa rehellinen ihminen, joka ei peittele sitoumuksiaan tai toimiaan.

(25) Näitä tilanteita [huostaanottojen lisääntymistä] täällä on jo kuvattu ja tietenkin sitä, mikä meillä erityisenä kysymyksenä eduskunnassakin on ollut, eli alkoholi- ja päihdeongelmia ja alkoholiverotusta ja sen alhaisuutta ja miten se, että *me olemme sitä alentaneet*, on vielä lisännyt perheitten ongelmia ja erityisesti sitä kautta lasten ongelmia. (Leena Rauhala/kd PTK 110/2006, 16.)

Yllä olevassa lainauksessa edustaja Rauhala *tunnustaa* sen tosiasian, että alkoholiveron alentaminen on lisännyt alkoholista aiheutuvia haittoja. Ennen muuta puhuja kuitenkin

tunnustaa ”rehellisesti” oman osasyllisyytensä tähän tilanteeseen eikä näin ollen ”pakene vastuutaan”. Tällainen retorinen tehokeino oli aineistossani varsin poikkeuksellinen.

Uuden lastensuojelulain täysistuntokäsittelyissä puhujat nostivat esiin omasta mielestään tärkeitä teemoja. Oman argumentaation tukena käytetyt retoriset keinot toimivat siten argumentaatiokontekstissaan tilanteittain muuttuvissa funktioissa: samalla retorisella keinolla voidaan puolustaa täysin vastakkaisia argumentteja. Edelliset esimerkit havainnollistavat aineistossa eniten käytettyjen retoristen keinojen kirjoa. Lisäksi olen nostanut esimerkin omaisesti joitakin muita oman argumentin vahvistamisen tapoja. Valinnat ovat omiani: joku toinen tutkija olisi saattanut lukea samaa aineistoa toisin.

4.2. Keskustelu päihdeäitien pakkohoidosta

Tässä alaluvussa käsittelen lastensuojelulain kokonaisuudistuksen lähete keskustelussa (PTK 110/2006) käytyä keskustelua päihdeitä käyttävien, raskaana olevien naisten pakkohoidosta. Keskustelu syntyi ennalta arvioiden hieman yllätyksenä, sillä niin kutsuttujen päihdeäitien mahdollisesta pakkohoidosta ei lakiesityksessä sanottu sanaakaan eikä sitä mitä ilmeisimmin ollut alun perinkään tarkoitus liittää lastensuojelulakiin. Herännyt keskustelu oli kuitenkin varsin kiivasta ja osin tunnepitoistakin. Otin sen analyysiini mukaan ennen muuta sen takia, että puhuttaessa niin kutsutuista päihdeäideistä tultiin puhuneeksi melko lailla lapsesta ja lapsen edustakin. Koska tutkimuskysymyksessäni halusin kiinnittää huomiota lapsen edusta puhumiseen, on pakkohoitokeskustelun tarkasteleminen analyysissäni perusteltua.

4.2.1. Sairaat päihdeäidit – kategorisointi pakkohoitokeskustelussa

Lastensuojeluun ja lastensuojelulakiin kiinteästi liitetyt toimijat, kuten äidit, lapset ja perheet, kategorisoitiin aineiston puheenvuoroissa kaiken kaikkiaan vaihtelevasti, osin ristiriitaisestikin. Syntyneet kategoriat eivät siten olleet pysyviä vaan jatkuvasti liikkuvia. Argumentaatiossa kategorisoinnilla sekä oikeutettiin omaa näkemystä että kritisoitiin vastustajan argumenttia. Samalla kategorisointi on eräänlaista vallan, määrittelyvallan käyttöä. Ei ole määriteltyjen kannalta samantekevää, millaisiin subjektipositioihin heidät sijoitetaan.

Puhuja, joka sijoittaa ihmisen tiettyyn kategoriaan tai subjektipositioon, rakentaa samalla kuvaa siitä, kuinka uskottava tai vakavasti otettava kategorisoitu on. (Jokinen & Juhila 1993, 87–88.) Aiemmin esimerkiksi lapsen kategoriasta tulevaa puhetta ei ole pidetty kovin vakuuttavana. Sen sijaan lapsen kategorisoiminen ”asiakkaaksi” antaa hänelle aivan uudenlaista vakuuttavuutta oman elämänsä ”asiantuntijana”. Puhuja käyttää valtaa rakentessaan kategorioita, ja hänellä on valta-asema suhteessa kategorisoituun.

Seuraavissa esimerkeissä päihdeäideistä rakennetaan ja uusinnetaan hyvinkin stereotyyppistä kategoriaa.

(26) Monet näistä päihdeäideistähän tulevat sosiaalisesti aika vaikeista oloista, ja *se saattaa olla heidän elämänsä ylellisintä aikaa olla tämmöisessä hoidossa*. Tähänkin liittyy oma riskinsä. Niin hyvää se ei saa olla, että päihderiippuvainen nainen, joka ei muuten pääse päihdehoitoon, hankkiutuu rasakaaksi päästäkseen päihdehoitoon. (Osmo Soininvaara/vihr PTK 110/2006, 31.)

Edellä olevassa esimerkissä (26) kuva päihdeäidistä rakentuu sen mukaan, mitä sanotaan ja mitä jää sanomatta. Kun esimerkissä sanotaan hoidon olevan päihdeäidit käyttävän naisen elämän ylellisintä aikaa, rakentuu kuva siitä, mitä ei sanota. Soininvaara viittaa hienovaraisesti ”sosiaalisesti vaikeisiin oloihin”, mutta päihdehoito ”ylellisyytenä” tuottaa päihdeäidit lähes kurjalistoksi. Päihdeäitien ”ankea arkielämä” on näin ollen vastakohta katkaisuhoidolle.

Edellisen puheenvuoron rakentama päihdeäidin kategoria täydentyy edelleen muissa argumenteissa.

(27) Itse ajattelen, että *vakavasti päihderiippuvainen äiti on siinä mielessä sairas, että hän ei kykene* toimimaan lapsensa ja itsensä parhaaksi, vaikka hänellä tahtoa olisikin. – yhteiskunta on välinpitämätön, jos ei tule auttamaan sellaisessa tilanteessa, kun äidin omat voimat eivät riitä toimimaan lapsen parhaaksi. (Päivi Räsänen/kd PTK 110/2006, 36.)

(28) Mutta jos kysymyksessä on äiti, joka tahtomattaan tuottaa suurta tuskaa omalle syntymättömälle lapselleen ja samalla myöskin itselleen ja lähiympäristölleen, niin yhteiskunta on tällaisessa asiassa voimaton. (Petri Salo/kok PTK 110/2006, 37.)

(29) -- että kyllä meidän kannattaisi kansanedustajina pohtia myös syntymättömän lapsen etua sellaisessa tilanteessa, jossa äiti ei itse ymmärrä omaa olo-

tilaansa esimerkiksi päihdeiden käytön osalta. (Raimo Vistbacka/ps PTK 110/200637.)

Yllä olevissa lainauksissa päihdeäidit kategorisoidaan sairaiksi, ymmärtämättömiksi ja jopa syyntakeettomiksi. Räsänen (esimerkki 27) mukaan päihderiippuvainen äiti on sairautensa vuoksi kykenemätön toimimaan lapsen edun mukaisesti. Samalla tavoin edustaja Salo (esimerkki 28) rakentaa päihdeäitiä tahtomattaan lastaan satuttavaksi henkilöksi. Vistbacka (esimerkki 29) viittaa samaan puhuessaan päihdeäidin ymmärtämättömyydestä. Näyttääkin siltä, että päihdeäidit ovat sairautensa vuoksi itsekin uhreja. Tämä asetelma tekee heistä ongelmallisia lapsen etuun nähden. Sairauteen viittaamisella puhujat korostavat sitä, etteivät he suinkaan ole näitä ihmisiä tuomitsemassa. Päihdeäitien ymmärtämättömyyden vuoksi yhteiskunta on kuitenkin pakotettu puuttumaan asiaan ja turvaamaan (syntymättömän) lapsen etu. Edellä olevissa esimerkeissä lapsen etu rakentuukin nimenomaan suhteessa päihdeäidin kategoriaan.

Keskustelu niin kutsuttujen päihdeäitien pakkohoidosta ei aineistossani ollut mitenkään yksituumaista. Seuraavat esimerkit valaisevat tätä.

(30) -- neuvolatyöntekijöitä on koulutettu nimenomaan varhaisen puuttumisen näkökulmasta ja nimenomaan niin, että se tieto on myöskin levinnyt sinne sairaanhoitopiiriin. Näiltä osin *päihdeäitejä on saatu* ikään kuin *pelastettua*. (Riikka Moilanen-Savolainen/kesk PTK 110/2006, 38.)

(31) Minulla on semmoinen käsitys, että sosiaalipuolella yleensäkin pakko ei paljon auta silloin, kun *ihminen on sairas* --. (Matti Kauppila/vas PTK 110/2006, 38.)

(32) Sitten on tietenkin tämä toinen puoli eli koko neuvolajärjestelmän välttely, joka kokonaisuutena johtaa huonompaan lopputulokseen kuin se, että muutaman äidin lapsi ehkä voitaisiin pelastaa tällä tavoin. (Erkki Virtanen/vas PTK 110/2006, 38.)

Yllä olevien lainausten puhujat (esimerkit 30, 31) uusintavat jo edellä kuvattua sairaan päihdeäidin kategoriaa, mutta retorista keinoa käytetään eri funktiossa: nämä puhujat vastustavat ajatusta päihdeäitejä käyttävien, odottavien äitien pakkohoidosta. Kiinnostava on etenkin edustaja Kauppilan (esimerkki 31) voimakas näkemys sairaudesta: sairaus on jotain sellaista, jota tulee hoitaa, ei pakkohoitaa. Esimerkissä 32 puhuja puolestaan pohtii lapsen edun ja äidin terveyden (neuvolajärjestelmän käytön) keskinäistä suhdetta ja päätyy arviossaan siihen, että sekä äidille että lapselle äidin neuvolaan meno on parempi kuin mahdollinen pakkohoito. Näin siitäkin huolimatta, että pakkohoidolla voitaisiin ”muuta-

man äidin lapsi” pelastaa. Tällä tavoin puhuja mitätöi niiden lasten määrää, joita äidin pakkohoito voisi auttaa. Tässä päihdeäitien pakkohoito ei siten näytäkään välttämättä turvaavan lapsen edun toteutumista.

Pakkohoitoa koskeva keskustelu kytkeytyi pitkälti pohdintaan lapsen edun ja äidin itsemääräämisoikeuden suhteesta. Tällöin päihdeäitien pakkohoitoa kannattavat puhujat tuottivat lapsen edun ikään kuin vastaansanomattomaksi tosiasiaksi, jota ei voi verrata ymmärtämättömän päihdeäidin itsemääräämisoikeuteen. Eihän sairas, lähes syyntakeeton voi määrätä edes omista asioistaan. Naisten itsemääräämisoikeus kumoutui heidän ”päihdesairautensa” vuoksi.

(33) Mutta jos kysymyksessä on kaksi oikeusturva-asiaa, sen sikiön oikeusturva, joka kasvaa sen äidin vatsassa ja sitten tämän äidin, joka kärsii ehkä alkoholisairaudesta, niin kyllä minulla vaaka kallistuu kuitenkin siihen, että pakkohoitopäätös, lyhytaikainenkin, on parempi kuin se, että hänet jätetään tavallaan oman onnensa nojaan ja kärsimään myöskin siitä elämästä sen jälkeen, kun lapsi on syntynyt. (Petri Salo/kok PTK 110/2006, 38.)

(34) Äidin ymmärtämättömyydelle annetaan suurempi painoarvo kuin syntyvän lapsen vammautumiselle. (Eero Akaan-Penttilä/kok PTK 154/2007, 72.)

Lapsen edun ensisijaisuus rakentui erityisesti päihdeäitien pakkohoitoa kannattavissa puheenvuoroissa. Edellä olevassa lainauksessa (esimerkki 33) lapsen ja äidin etu kytkettiin kuitenkin yhteen: lapsen edun mukaisesti toimiminen (äidin pakkohoito) muodostuu viime kädessä myös äidin eduksi. Tämä taas oikeuttaisi naisen itsemääräämisoikeuteen kajoamisen: onhan se hänenkin etunsa mukainen ratkaisu. Paitsi kategorisoimalla äitiä ymmärtämättömäksi edustaja Akaan-Penttilä (esimerkki 34) käyttää argumenttinsa vakuuttamisessa hyväkseen myös kontrastia: vastakkain asetetaan ymmärtämätön päihdeäiti ja vammautuva lapsi. Kiistatta tehokasta. Kaikki edustajat eivät kuitenkaan nähneet asiaa aivan samoin:

(35) Eduskunnassa aika usein keskustellaan arvoista, ja tässä se arvo on hukassa siltä äidiltä siinä tapauksessa, jos ei sillä tavalla osaa yhdistää sitä, mitä hänen käyttäytymisensä vaikuttaa mahdollisesti syntymättömään lapseen. (Esa Lahtela/sd PTK 110/2006, 39.)

Päihdeäideistä käydyssä keskustelussa tuotettiin hyvin voimakkaasti sairaan, ja sen vuoksi ymmärtämättömän, päihdeäidin kategoriaa. Päihdeäiti rakentui siten objektiksi, toiminnan

ja toimenpiteiden kohteeksi. Esimerkki 35 kuitenkin tuottaa päihteitä käyttävät naiset subjekteina, vaikkakin pyrkiessään vastuuttamaan heidät omasta toiminnastaan.

4.2.2. Asiantuntijat äänessä – puhujakategorioiden käyttö

Kategorisoimalla päihteitä käyttäviä, raskaana olevia naisia heidät tuotettiin heikoiksi ja voimattomiksi. Myös puhujakategorioita käytettiin sekä pakkohoidon puolustamiseen että sen vastustamiseen.

(36) *Olen entisen ammatin kautta tietenkin törmännyt monta kertaa kotihälytystilanteissa näihin ongelmiin, jotka selvästi näkyvät, ja kaikki virkamiehen aistit sanovat, että nyt meidän täytyisi vakavasti puuttua, joko terveydenhuoltoviranomaisten, poliisiviranomaisten tai joittenkin muitten vastuullisen viranomaisten, asioihin, jotka johtavat vielä suurempiin katastrofeihin.* (Petri Salo/kok PTK 110/2006, 36.)

(37) -- tuli mieleen vaan joitakin konkreettisia tapauksia siitä, kun *olen joutunut aika läheltä seuraamaan* niin sanottujen fas-lasten elämää. Kun kolme lasta oli sijoitettu erääseen perheeseen ja näin on kerrottu, että fas-lapsia olivat ja äiti oli alkoholisoitunut, sen perusteella olen jäänyt miettimään --. (Raimo Vistbacka/ps PTK 110/2007, 37.)

Edelliset puheenvuorot viittaavat edustajien kokemustietoon, joilla he argumentoivat raskaana olevien, päihteitä käyttävien naisten pakkohoidon puolesta. Sekä edustaja Salo (36) että edustaja Vistbacka (37) rakentavat kuulijalle kuvaa tilanteista, joissa he ovat itse todistaneet joko oman ammattinsa kautta tai lähipiirinsä elämää seuraamalla naisten raskaudenaikaisen alkoholinkäytön surullisia seurauksia. Puhujat asemoivat itsensä näkijöiksi ja kokijöiksi, joille näyttää siten syntyneen aivan erityistä ymmärrystä käsiteltävästä asiasta. Kokemukseen perustuvan tiedon kumoaminen on vaikeaa, sillä kuulijahan ei voi kiistää puhujien ”ensikäden” tietoa.

”Asiaan perehtyneen” puhujakategoriolla voidaan oikeuttaa myös pakkohoitoon kriittisesti suhtautuvaa näkemystä.

(38) *Olen itse kättilönä hoitanut raskaana olevia naisia, jotka ovat käyttäneet raskausaikana päihteitä, ja varsin paljon heidänkin kanssaan myös keskustellut* näistä kysymyksistä. (Terhi Peltokorpi/kesk PTK 110/2006, 37.)

Yllä olevan lainauksen puhuja positioi itsensä henkilöksi, jolla on ammatin myötä syntynyt paitsi kokemus myös asiantuntemus raskaana olevien naisten tilanteisiin. Hän vetoaa myös ”ensikäden” tietoon puhuttuaan jopa itse raskaana olevien, päihteitä käyttäneiden naisten kanssa. Jälleen puhuja rakentuu luotettavaksi, asioihin perehtyneeksi henkilöksi. Käytetyn retorisen keinon funktio tosin on päinvastainen kuin edellä esitettyjen. Puhuja haluaa kiinnittää kuulijoiden huomion vapaaehtoisen neuvolajärjestelmän etuihin sekä syntyvän lapsen että raskaana olevan naisen, äidin, kannalta.

4.2.3. Muita retorisia keinoja puheessa päihdeäideistä

Vilkkaassa keskustelussa päihdeäitien pakkohoidosta huomioni kiinnittyi myös joihinkin muihin argumentaatioissa käytettyihin retorisiin keinoihin.

(39) Toinen käytännön seikka liittyy siihen, että Suomessa *99,5 prosenttia äideistä* menee neuvolaan. (Osmo Soininvaara/vihr PTK 110/2006, 31.)

(40) Kyllä se, että meillä vuosittain syntyy *satoja sellaisia lapsia*, uusimpien lukujen mukaan *peräti tuhat sellaista lasta*, jotka kärsivät syntyessään jo siitä, että äitinsä on raskausaikana käyttänyt liikaa alkoholia, kyllä se on sellainen ongelma, että en ihan vähällä keinovalikoimasta sulkisi pois sitä ajatusta, että meillä olisi jonkun näköinen pakkohoito näille äideille. (Ben Zyskovicz/kok PTK 110/2006, 31.)

(41) Kun Suomessa on alkoholinkäyttö villiintynyt ja naisetkin juovat, syntyy meillä vuodessa *1000 fas-lastaa* --. (Sirpa Asko-Seljavaara/kok PTK 154/2007, 64.)

Kolme edellä olevaa esimerkkiä liittyvät keskusteluun päihteitä käyttävien raskaana olevien naisten pakkohoitomahdollisuudesta. Puhujat käyttivät kvantifiointia hyväkseen puolustaessaan yhtäältä tahdonmukaista hoitoa ja toisaalta pakkohoitoa. Esimerkissä 39 edustaja Soininvaara käyttää numeerista määrällistämistä tehostamassa sitä, miten kattava suomalainen neuvolajärjestelmä on. Tällaisella argumentoinnilla rakennetaan enemmistön etu -periaatteella lapsen etua: on lasten etu, että äidit menevät neuvolaan, ja mahdollinen päihdeäitien pakkohoito saattaisi vaarantaa tämän. Sen sijaan kahdessa jälkimmäisessä puheenvuorossa (esimerkit 40 ja 41) pyritään osoittamaan, ettei kyse ole suinkaan minkään marginaalisen pienen lapsiryhmän edusta: peräti tuhat fas-lastaa syntyy vuosittain. Näin ollen pakkohoito näyttää turvaavan lapsen edun toteutumisen.

Myös asiantuntijuutta hyödynnettiin oman argumentin puolustamisessa, tässä esimerkissä pakkohoitoa kannattavan näkemyksen vakuuttamiseksi. Lääkärin valtuutus legitimoii puheenvuorossa päihdeäitien pakkohoidon.

(42) Tämän vuoksi *useat synnytyslääkärit* ovat ottaneet meihin yhteyttä ja pyytäneet, että saisimme alkoholilakiin muutokseen siten, että raskaana oleva nainen voitaisiin muutamaksi viikoksi ottaa pakkohoitoon. (Sirpa Askoseljavaara/kok PTK 154/2007, 64.)

Kaiken kaikkiaan päihdeäitien pakkohoitokeskustelu oli varsin kategorisoivaa. Päihteitä käyttävien naisten ”sairaudella” sekä puolustettiin että vastustettiin hoitoa. Keskustelussa ei niinkään noudatettu rintamalinjoja poliittisen opposition ja hallituspuolueiden välillä. Pikemminkin näytti siltä, että tunteita herättävä keskustelunaihe aktivoi puhujia omien, henkilökohtaisten näkemysten esittämiseen. Siten puheenvuoroissa tultiin tuottaneeksi yllättävän paljon lapsen edun määrittelyjä. Äitien kategorisointi toimi ehkä tehokkaimpana retorisenä keinona tässä määrittelyssä.

4.3. Puhetta lapsesta ja vanhemmuudesta – kategorisoinnin voima

Tässä luvussa käsittelen kategorioiden käyttöä erityisesti keskustelussa rakentuvien ja puheenvuoroissa usein toistuvien toimijuuksien mukaan. Lapset ja vanhemmat esiintyvät eduskuntakeskustelun puheenvuoroissa luonnollisesti taajaan. Analysoin tässä luvussa sitä, millaista lapsuutta ja vanhemmuutta argumentaatioissa tuotettiin ja uusinnettiin.

4.3.1. Haavoittuvat ja suojeltavat kansakunnan toivot – lapsi määrittelyn kohteena

Lastensuojelusta ja lastensuojelulaista puhuttaessa lienee luonnollista, että lasta määrittelyllään suojelun käsitteen kautta. Seuraavassa kaksi esimerkkiä tästä.

(43) *Heikoimmassa asemassa* olevat, eli tässä tapauksessa lapset, *tarvitsevat yhteiskunnan suojaa* ongelmatilanteissa. (Rauno Kettunen/kesk PTK 110/2006, 34.)

(44) Tällä lailla on suuri merkitys yhteiskunnan aivan *heikoimmassa asemassa olevien* jäsenten eli avuntarpeessa olevien lasten kannalta. (Liisa Hyssälä/kesk PTK 154/2007, 62.)

Sekä edustaja Kettunen (esimerkki 43) että peruspalveluministeri Hyssälä (esimerkki 44) rakensivat lasta suhteessa suojeluun. Puheessa lapsi määriteltiin enimmäkseen heikoksi, eikä vain heikoksi vaan vieläpä ”heikoimmassa asemassa olevaksi”. Tällä oikeutettiin puhe yhteiskunnan puuttumisesta lasten ja perheiden elämään. Onhan selvää, että ”kaikkein heikoimpia” ei sivistynyt yhteiskunta voi jättää yksin: puuttumisesta tulee näin väistämätön velvollisuus, joka oikeuttaa esimerkiksi yksityisyydensuojan rikkomisen, vaikkapa vastentahtoisen huostaanoton muodossa.

Puhe lapsesta ja lapsen edusta oli kuitenkin ehkä yllättävänkin moniäänistä, kuten edellä päihdeäitien pakkohoitokeskustelukin osoittaa.

(45) Lapsen edun määrittely ei ole helppo eikä yksinkertainen asia --. (Tuula Väättäinen/sd PTK 154/2007, 64.)

Edustaja Väättäinen (esimerkki 45) toteaa puheenvuoronsa alussa lapsen edun käsitteen monitahoisuuden, jopa ristiriitaisuuden. Lapsen edun käsitteeseen vedottiin keskustelussa erittäin runsaasti. Itse käsitteen sisältöä ei kuitenkaan juuri määritelty, vaan määrittely rakennettiin erilaisten retoristen keinojen avulla riippuen siitä, mitä näkemystä ”lapsen edulla” legitimoitiin. Lapsen etua tarkastellut Antikainen (1997, 21) toteaa ”lapsen edun” olevan muun muassa lainsäädännöllinen ja hallinnollinen käsite. Oikeudellisena käsitteenä lapsen etua tutkineen Oulasmaan (1994, 107–124) mukaan lapsen edun käsite on jäsennettävissä kolmelle tasolle: perus- ja ihmisoikeuksiin, eri säädösten (esim. huolto- ja tapaa-misoikeutta ja lastensuojelua koskeva lainsäädäntö) tavoitteisiin sekä yksittäistapausten ratkaisemiseen. Oman aineistoni keskustelu sijoittuu tämän jäsennyksen toiselle eli yksittäisten säädösten tasolle. Käsitteen liikkuvuus näyttäytyi puheenvuoroissa monin tavoin: lapsen edulla perusteltiin kaikkia mahdollisia mielipiteitä.

”Haavoittuvan ja heikon” lapsen kategorian lisäksi edustajat tuottivat lasta myös subjekti-na.

(46) *Lapsen osallisuus* suojelutapauksissa on otettava tarkoin huomioon. Lasta on kuultava, ja hänellä on oltava oikeus omien näkemystensä esittämiseen.

Vanhemmilla on usein vaikutuksensa lasten päätöksentekoon, mutta vaikutus on suojelutapauksissa minimoitava. (Rauno Kettunen/kesk PTK 110/2006, 33.)

(47) Hienoa on myös lapsen osallisuuden vahvistaminen, että se on vahvasti tässä laissa mukana. Lain mukaan kaikilla lapsilla tulee olla mahdollisuus vaikuttaa itseään koskeviin päätöksiin ja kaikenikäisiä lapsia tulee myös kuulla heitä koskevissa asioissa. (Satu Taiveaho/sd PTK 110/2006, 32.)

Edustaja Kettunen, joka edellä (esimerkki 43) määritteli lapsen heikoksi, laajentaa lapsen kategoriaa yllä olevassa lainauksessa (esimerkki 46). Hän korostaa puheessaan lapsen osallisuuden tärkeyttä, erityisesti suhteessa vanhempiinsa. Tämä painotus tuottaa lapsen ei enää yksin suojelun kohteeksi, vaan oman elämänsä subjektiksi, toimijaksi muiden toimijoiden rinnalle. Edustaja Kettusen puheessa rakentuva lapsen toimijuus saattaa jopa joutua vastakkain vanhempien toimijuuden kanssa, kun puhuja vaatii, että lasta on kuultava ja vanhempien vaikutus lapsen päätöksentekoon on minimoitava. Myös edustaja Taiveaho (esimerkki 47) yhtyy lapsen osallisuuden vahvistamisen kiittelyyn.

Seuraavissa esimerkeissä puhuja kategorisoi molemmissa tapauksissa lapsen ”heikoksi ja haavoittuvaksi”, kuten monet muutkin aineiston puhujat, mutta saman retorisen keinon funktio on eri.

(47) -- kun piti puhua päätöksenteosta lähellä ihmistä, niin nyt sitten nämä *yhteiskunnan kaikista heikoimmassa asemassa* olevat, poikkeuksellista suojelua tarvitsevat lapset ja heidän vanhempansa, matkustavat jatkossa kahdeksaan pisteeseen [hallinto-oikeuksiin]. (Tuija Brax/vihr PTK 154/2007, 67.)

(48) -- meidän pitää suojella myös *näitä kaikista haavoittuvimpia*, niitä lapsia, jotka on tarkoitettu synnyttää ja elämään, että heidän elämältään ei viedä mahdollisuuksia pois jo ennen kuin he ovat syntyneet. (Tuija Brax/vihr PTK 110/2006, 34.)

Esimerkissä 47 edustaja Brax käyttää lapsen kategorisointia erityistä suojelua tarvitseväksi hyökkäävän retoriikan keinona. Hallituksen esitys vastentahtoisten huostaanottojen päätöksenteosta hallinto-oikeuksissa saadaan näin näyttämään moraalisesti arveluttavalta ratkaisulta, jonka jalkoihin ”kaikkein heikoimmassa asemassa olevat” eli lapset jäävät. Kun asioita tai tapahtumia kategorisoidaan, erilaiset kategoriat voivat palvella joko oman argumentin vahvistamista tai vastustajan argumentin heikentämistä. Samasta ilmiöstä voidaan erilaisella kategorisoinnilla rakentaa toisilleen täysin vastakkaisia kuvauksia. (Vrt. Jokinen

1999b, 142–143.) Edustaja Brax puolestaan hyödyntää yhtä ja samaa kategorisointia kahdella eri tavalla: yllä olevassa lainauksessa hän rakentaa ilmeisen tehokkaasti ”haavoittuvan lapsen” kategoriaan pyrkiessään heikentämään vastustajan, tässä tapauksessa hallituksen, argumenttia. Esimerkki 48 taas osoittaa, kuinka Brax käyttää täsmälleen samaa kategoriaa, mutta puolustamassa omaa argumenttiaan. ”Haavoittuvimmat” ovat tässä lainauksessa päihteitä käyttävien raskaana olevien naisten syntymättömiä lapsia, joita tulisi suojella äitien raskaudenaikaisella pakkohoidolla.

Lapsista puhuttaessa lastensuojelulain kokonaisuudistuksen eduskuntakäsittelyssä rakennettiin ja uusinnettiin enimmäkseen suojelua tarvitsevan, ”heikoimman” kategoriaa. Tätä käytettiin keskustelun aihepiiristä riippuen mitä moninaisimpiin tarkoituksiin. Tällaisen objektivoivan kategorisoinnin lisäksi puheenvuoroissa tuotettiin kuitenkin myös lapsen subjektiivista painottamalla lapsen kuulemista, osallisuutta ja jopa asiakkuutta. Tällaisen toimijan position antaminen tarjoaa lapselle aiempaa aktiivisempaa roolia suhteessa aikuisiin.

4.3.2. Tukea tarvitsevat vanhemmat ja perheet yhteiskunnan armoilla

Vanhemmista ja vanhemmuudesta puhuttiin aineistossani varmasti lähes yhtä paljon kuin lapsista. Puhujat ottivat innokkaasti kantaa vanhemmuuden kysymyksiin, mistä edellä esitetty päihdeäitien pakkohoitokeskustelu näyttää yhden puolen. Vanhemmuutta kuitenkin tuotettiin tämän keskustelun ulkopuolellakin.

Alla olevissa esimerkeissä pohditaan vanhempien, ja yhteiskunnankin, osuutta lastensuojelun asiakkuudessa.

(49) Meidän on luotava vanhemmille sellaiset olosuhteet, että he pystyvät kantamaan oman vastuunsa. Se vastuu nimittäin kuuluu vanhemmille – Sen vastuun edellytyksenä ovat riittävät ja inhimilliset elinolosuhteet sekä vanhemmille että lapsille. (Erkki Virtanen/vas PTK 110/2006, 22.)

(50) Lastensuojelun tarvetta aiheuttaa erityisesti vanhempien heikentynyt kyky vastata lastensa ikätasoisiiin tarpeisiin ja vanhempien heikentyneet mahdollisuudet turvata lastensa kasvurauha. (Paula Risikko/kok PTK 110/2006, 29.)

Edustaja Virtanen (esimerkki 49) muistuttaa puheenvuoronsa alussa siitä, että kasvat- ja huolenpitovastuu lapsista kuuluu ensisijaisesti vanhemmille. Tämän jälkeen hän siirtyy pohtimaan vanhemmuutta ja yhteiskunnan vastuuta. Yhteiskunnan harteille jää sitten vastuu ”inhimillisistä elinolosuhteista”. Tämä puheenvuoro näyttää tuottavan vanhemmat vastuullisina toimijoina, aktiivisessa roolissa. Vastuuttamista kuitenkin pehmentää yhteiskunnankin vastuusta muistuttaminen, eikä tuokaan vastuu jää vähäiseksi: kyse on koko yhteiskunnan rakentamisesta vanhemmuuden vastuuta tukemaan. Edustaja Risikko puolestaan erittelee (esimerkki 50) lastensuojeluasiakkuuden syitä, jotka hänen mukaansa liittyvät vanhemmuuteen. Syylistämistä hän kuitenkin välttää. Tätä puheen lieventämistä tukevat ilmaisut ”heikentynyt kyky” ja ”heikentyneet mahdollisuudet”. Tiukkaa moraalista kannottoa kuulijan on siis turha odottaa vanhemmuuden ja vastuun kietoutuessa epämääräiseen ”heikentymiseen”, joka suorastaan hävittää toimijuuden koko argumentista.

Seuraavat esimerkit jatkavat edustaja Risikon viitoittamalla syylistämistä välttävällä tiellä.

(51) Jos mietitään, mitä nyt tapahtuu näissä kaikissa kuvioissa, elikkä aikuiset sairastuvat ja ajavat itsensä loppuun, sitä kautta se heijastuu lapsiin, ja silloin tullaan tähän meillä harjoitettuun sosiaalipolitiikkaan. (Matti Kauppila/vas PTK 110/2006, 33.)

(52) Ainakin heikoimmassa asemassa olevia vanhempia on autettava lastensa kanssa mahdollisimman paljon. Ongelmat kasautuvat usein ja johtavat ikävään kierteeseen. Aikuinen voi siirtyä työttömyydestä päihteiden käyttöön, ja pian tarvitaan lastensuojelua. (Rauno Kettunen/kesk PTK 110/2006, 34.)

”Näissä kaikissa kuvioissa” voi todella kuvitella tapahtuvan lähes mitä tahansa (esimerkki 51), jos seurauksena on edustaja Kauppilan kuvaama aikuisten sairastuminen ja itsensä loppuun ajaminen. Vanhemmat tuotetaan puheenvuorossa ”meillä harjoitetun sosiaalipolitiikan” uhreiksi, joiden uupumus sitten heijastuu lapsiin. Kuulijalle syntyy kuva suuresta yhteiskunnallisesta koneistosta, jonka jalkoihin vanhemmat ja lapset jäävät. Tällainen uhrin kategorian tuottaminen liittyy poliittiseen puheeseen kiinteästi kuuluvaan vastapuolen kritisointiin. Tässä syyt lasten ja perheiden vaikeuksista vieritetään suoraan valtaa pitävien niskaan. Tyypillisestä oppositiopolitiikasta lienee siis osaltaan kyse. Myös edustaja Kettusen puheenvuorossa vanhemmat pyritään myös osoittamaan uhreiksi, joilla ei ole aktiivisen toimijan valtaa omassa elämässään. Tällainen tulkinta syntyy, kun puhuja kuvailee ”ongelmien kasautumista” ja sitä, miten tämä johtaa ”ikävään kierteeseen”. Tällöin työttömyys puolestaan johtaa päihteiden käyttöön. Viime kädessä vastuu vanhemman päihteiden käy-

töstä näyttääkin siirtyvän jollekin muulle kuin aikuiselle itselleen: vanhempihan on tilanteen uhri.

Seuraavat esimerkit puolestaan korostavat vanhempien tukemisen tarvetta.

(53) Sen [tahdonvastaisen huostaanoton päätöksenteon siirtyminen hallinto-oikeudelle] näen todella ehkä kaikkein vaikeimmaksi tässä hallituksen esityksessä nimenomaan sen vuoksi, että se muuttaa lastensuojelutyön, sosiaalityön, juridiseksi prosessiksi ja silloin *ollaan kaukana siitä, mitä lapset tarvitsisivat ja minkälaista tukea perheet tarvitsisivat*. (Leena Rauhala/kd PTK 154/2007, 69.)

(54) Kaiken kaikkiaan se, että *ennalta ehkäisevää työtä ja perheitten tukemista tarvitaan enemmän*, siihen resursseja, ja *vanhemmuuden tukemista*, ei korostu tässä laissa. (Leena Rauhala/kd PTK 154/2007, 70.)

Edustaja Rauhala (esimerkit 53 ja 54) siirtyy omissa puheenvuoroissaan pohtimaan lasten ja vanhempien tarpeita. Hän korostaa perheiden tukemisen tärkeyttä. Vanhemmat rakentuvat siis tarvitsijoina, jollain tavalla heikkoina ja siten autettavina. ”Tuesta” puhuminen välttää lastensuojeluun liittyvää kontrollin aspektia tehokkaasti. Puhe ”tukemisesta” karttaa myös syyllistämistä ja vastuukysymyksiä.

Aineistossa vanhemmista ja perheistä tehtiin pääosin apua ja tukea tarvitsevia uhreja. Eräänlaisen uhri-kategorian tuottamisella myös rakennettiin hoiva- tai huolenpitodiskursia, johon puhe vanhemmista ja lapsista sekä heidän tilanteistaan kietoutui. Huolenpitodiskurssissa vältettiin syyllistämistä ja korostettiin tukemisen tarvetta. Vain yksittäisissä puheenvuoroissa perättiin vanhempien vastuuta ja alla oleva vahvasti kategorisointia hyödyntävä esimerkki on aineistossani poikkeuksellinen.

(55) Linnakundeilla ja huumehörhöilläkin on lapsia, ja omasta mielestään he ovat tietenkin loistovanhempia. (Mikko Alatalo/kesk PTK 110/2006, 20.)

Näin voimakasta ja jopa avoimen asenteellista kategorisointia ei koko käydyssä eduskuntakeskustelussa esitetty missään muussa puheenvuorossa. Tällä kategorisoinnilla edustaja Alatalo (esimerkki 55) vahvisti argumenttiaan sosiaalityöntekijöiden vaativista työoloista ja heidän kohtaamastaan uhkailusta. Kuulijan arvioitavaksi viime kädessä jää, vakuuttaako tällainen hätkähdyttävä kategorisointi vai kääntyykö se kaikessa voimallisuudessaan puhujaa vastaan. (Jokinen 1999b, 144.)

4.4. Kamppailu päätösvallasta – keskustelu vastentahtoisen huostaanoton päätösmenettelystä

Tässä alaluvussa tarkastelen lähemmin lastensuojelulain kokonaisuudistukseen liittyvää keskustelua vastentahtoisen huostaanoton päätösmenettelystä. Pääosin tätä aihetta sivuava keskustelu käytiin eduskunnan täysistunnoissa 154–158/2007, jotka olivat lakiesityksen varsinaisia päätöskäsittelyitä. Käyty keskustelu ajoittui helmikuulle 2007, jolloin eduskunta oli lopettelemassa istuntokauttaan, ja eduskuntavaalit olivat nurkan takana. Määrällisesti ja sisällöllisesti keskustelu vastentahtoisista huostaanotoista suorastaan dominoi uuden lastensuojelulain päätöskäsittelyjä. Puheenvuoroissa argumentoitiin voimakkaasti omien näkemysten puolesta ja toisia vastaan. Tutkimuskysymyksenäni vallan rakentumisesta aineistossa ohjasi minua analyysissäni tarkastelemaan vastentahtoisista huostaanotoista käytyä kamppailua. Tästä aiheesta käyty argumentaatio oli monipuolista sekä myös rakenteeltaan mielenkiintoista. Puheenvuoroista näytti muodostuvan erilaisine käänteineen suoranainen narratiivi. Strategisesti tämän narratiivin käännekohta tapahtui edustaja Braxin puheenvuorossa (aineistoesimerkki 61, PTK 154/2007, 66–67), jolloin koko argumentaatio sai uuden sävyn. Palaan tähän myöhemmin analyysissäni.

4.4.1. Määrällistämällä vahvistettua puhetta huostaanotosta

Vaikka keskustelu vastentahtoisen huostaanoton päätösmenettelystä pääosin sijoittuikin lastensuojelulain päätöskäsittelyihin, asiaa sivuttiin jo lähetekeskustelussa (PTK 110/2006).

(56) Tämä uusi päätöksentekomalli on saanut *laajan* kannatuksen lausunto-kierroksella. (Liisa Hyssälä/kesk PTK 110/2006, 7.)

(57) Hallituksen esityksessä sanotaan, että näitä juttuja [vastentahtoisia huostaanottoja] tulee *varmasti satoja*. Niitä saattaa tulla *läheemmäs tuhatkin*, jos tämä vauhti huostaanotoissa ja lastensuojelutarpeessa lisääntyy vuosittain --. (Tuija Brax/vihr PTK 110/2006, 12.)

(58) Lain alkuaan jälkeen luottamushenkilöiden rooli on muuttunut oleellisesti, koska huostaanottotapaukset ovat *lisääntyneet räjähdysmäisesti* ja tapaukset ovat yhä vaikeampia. (Riikka Moilanen-Savolainen/kesk PTK 110/2006, 13.)

Yllä mainituissa esimerkeissä kvantifiointia käytetään sekä oman argumentin vakuuttamiseen että vastustajan argumentin heikentämiseen. Sekä edustaja Moilanen-Savolainen (esimerkki 58) että edustaja Brax (esimerkki 57) tehostivat argumentaatiotaan kuvailemalla vastentahtoisten huostaanottojen suurta, koko ajan lisääntyvää määrää. Kuulijalle rakennetaan numeerisella määrällistämällä kuva siitä, että koska vastentahtoisia huostaanottoja on niin paljon, tarvitaan paras mahdollinen ratkaisu päätöksentekoprosessiin. Ratkaisuehdotus vain oli edustajilla tyystin erilainen. Toinen puhujista halusi vastentahtoisesta huostaanotosta päättämään hallinto-oikeudet, toinen taas moniammatilliset asiantuntijaryhmät. Näin ollen keskeiseksi tarkastelun kohteeksi muodostuukin se, mitä tietyssä tilanteessa käytetyillä retorisisilla keinoilla tehdään, mikä on niiden kulloinenkin funktio. (Jokinen 1999b, 127.) Näissä nimenomaisissa esimerkeissä kvantifiointi palvelee siis toisilleen vastakkaisia funktioita. Sen sijaan peruspalveluministeri Hyssälä (esimerkki 56) puolustautuu puheenvuorossaan esitettyä syytöstä kohtaan, jonka mukaan valiokunnassa ei olisi kuultu riittävästi asiantuntijoita, kun päädyttiin esittämään hallinto-oikeuksia tahdonvastaisten huostaanottojen päätöspaikaksi. Hyssälä käyttää ei-numeerista määrällistämistä todistellesaan uuden päätöksentekomallin nauttimaa ”laajaa” hyväksyntää.

Lähetekeskustelussa hyödynnettiin määrällistämistä myös hyökkävän retoriikan keinona.

(59) Vasta tämä hallitus on yhtäkkiä päättänyt vähentää *yli 700 virkaa* vuoteen 2007 mennessä oikeusministeriön hallintoalalta, niistä merkittävä osa hallinto-oikeuksista. (Tuija Brax/vihr PTK 110/2006, 26.)

Edustaja Brax hyökkää puheenvuorossaan (esimerkki 59) vallassa olevaa hallitusta vastaan ja syyttää heitä radikaaleista henkilöstön vähentämiseen tähtäävistä suunnitelmista samalla, kun hallinto-oikeuksien pitäisi ottaa vastuulle vielä huostaanottoasiatkin. Kuva hallituksesta ja sen politiikasta rakentuu epäjohdonmukaiseksi.

Seuraavissa esimerkeissä edustajat käyttivät määrällistämistä sekä hyökkävän että puolustavan retoriikan keinona. Narratiivissa on siirrytty lähetekeskustelusta varsinaiseen päätöksentekoon ja argumentaatio voimistui edeltävään aineistoon verrattuna lähes silmissä. Myös retoristen keinojen määrä ja kirjo lisääntyi. Erityisesti edustaja Brax (esimerkki 61) aloitti puheenvuorossaan voimakkaan hyökkäyksen vastentahtoisen huostaanoton hallinto-

oikeusprosessia kohtaan. Hän hyödynsi puheessaan hyökkäävää retoriikkaa selvästi enemmän kuin aiemmassa keskustelussa oli siihen asti tehty.

(60) *Yli puolet* kuultavistamme oli sitä mieltä, että lasten huostaanotto ei ole juridiikkaa, vaan se on sosiaalityötä. (Sirpa Asko-Seljavaara/kok PTK 154/2007, 64.)

(61) Se, että tahdonvastaisessa huostaanotossa päätettiin nyt laittaa hallinto-oikeudet ensimmäiseksi tahoksi, oli lakivaliokunnan käsittelyssä *vain* ja *ai-noastaan* keskustalaisten halu. Tosiasiallisesti *koko muu* valiokunta halusi *ai-van muuta*. (Tuija Brax/vihr PTK 154/2007, 66.)

(62) Muun muassa valiokunnassa asiantuntijana toiminut Oulun hallinto-oikeuden Heikki Jukarainen, ylituomari, kertoo asiantuntijalausunnossaan, että *kolme neljästä* kannatti [vastentahtoisen huostaanoton] päätöksenteon siirtämistä ylipäättänsä pois sosiaalilautakunnalta. *33 kuultavatahosta*, siis valmistelevassa työryhmässä, *vain yksi* piti sosiaalilautakuntaa parhaana vaihtoehtona. *Yli puolet* kuultavista halusi päätöksentekijäksi tuomioistuimen. (Riikka Moilanen-Savolainen/kesk PTK 154/2007, 71.)

Edustaja Brax on puheenvuorossaan jälleen (esimerkki 61) hyödyntämässä kvantifiointia, ja myös ääri-ilmaisujen käyttöä, hyökkäävän retoriikan välineenä. Nyt suora syytös kohdistuu keskustalaisiin, jotka olivat valiokunnassa kannattamassa hallinto-oikeuksia huostaanottojen päättäjäksi. Brax kuvaa ”koko muun” valiokunnan halunneen toista ratkaisua. Kuva keskusta-puolueesta rakennetaan jääräpäiseksi, ja keskustan ajaman näkemyksen esitetään ”todellisuudessa” olleenkin itse asiassa vain vähemmistön kanta. Braxin puheenvuoron voisikin ajatella muodostaneen eräänlaisen käänteen koko narratiivissa. Sen jälkeen hyökkäykset ja puolustelut vuorottelivat kiivaassa tahdissa. Tämä toimii lukijalle vihjeenä suorasta poliittisesta valtataistelusta. Aineistossa kamppailu vastentahtoisen huostaanoton päätösmenettelystä tiivistyi oppositiopuolueiden ja keskustan välille. Keskustelu näytti tästä eteenpäin muodostuvan aiempaa selvemmin puolueiden väliseksi poliittisten voimasuhteiden mitteloiksi. Tämä on odotuksenmukaista: eduskunta toimii puhumalla, jolloin puheella rakennetaan, vahvistetaan ja heikennetään valtaa. Muihin puolueisiin verrattuna sosiaalidemokraattien rivit hajosivat keskustelussa pahoin.

Mielenkiintoisen yksityiskohdan muodostavat edustajien Sirpa Asko-Seljavaara (esimerkki 60) ja Riikka Moilanen-Savolainen (esimerkki 62) puheenvuorot, joissa molemmissa viitataan ilmeisesti samaan asian valmisteluun ja samoihin asiantuntijoihin. Kumpikin puhuja hyödyntää määrällistämistä kuvatessaan sitä, mikä oli asiantuntijoiden näkemys vastentah-

toisen huostaanoton päätöksenteosta. Samojen asiantuntijoiden samojen lausuntojen tulkin- ta vain näyttää olevan edustajilla täysin päinvastainen: siinä, missä ensin mainittu on tul- kinnut valtaosan kuultavista pitävän huostaanottoa ensisijaisesti sosiaalityön päätök- senalaan kuuluvana, jälkimmäisen mukaan yli puolet kuultavista kannattikin päätöksente- koa oikeudessa.

4.4.2. Huostaanoton moninaiset asiantuntijat argumenttia vahvistamassa

Vastentahtoista huostaanottoa koskevassa keskustelussa vedottiin asiantuntijoihin kiistatta eniten koko aineistossa. Puhujat eivät rakentaneet tässä asiantuntijan kategorialla (vrt. kate- gorisointi) esimerkiksi liittämällä tiettyjä ominaisuuksia asiantuntijuuteen. Asiantuntijuus oli ikään kuin jo olemassa oleva asia, jolloin asiantuntijaksi nimetty on jo automaattisesti vakuuttava taho. Se, mitä tai ketä kukin puhuja piti asiantuntijana, vaihteli. Alla olevat aineistoesimerkit valottavat tätä laajaa, kiistatta moninaista asiantuntijoiksi nimettyä jouk- koa.

(63) Linaan itseäni viisaampaa, heitä toki riittää maailmassa monta, mutta tällä kertaa *korkeimman hallinto-oikeuden presidentti Hallbergia*, joka tuo- maripäivillä sanoi, ja tämä on suora lainaus: ”—Suurin ongelma liittyy sii- hen, että lapsen tai hänen huoltajansa vastustaessa huostaanottoa asian ratkai- sisi ensi asteena hallinto-oikeus.—” (Tuija Brax/vihr PTK 110/2006, 11.)

(64) Sitten mitä tulee ed. Braxin kritiikkiin hallinto-oikeuksista, sanon, että tämä lastensuojelulain uudistus on valmisteltu *työryhmässä*, jossa on ollut *mukana sekä oikeusministeriön että hallinto-oikeuksien edustaja*. Tämä pää- töksentekomallia koskeva ehdotus pohjautuu jo vuonna 95 mietintönsä anta- neen, *lapsioikeudellista päätöksentekomenettelyä selvittäneen toimikunnan ehdotuksiin*. (Liisa Hyssälä/kesk PTK 110/2006, 25.)

Edustaja Brax vetoaa puheenvuorossaan (esimerkki 63) korkeimman hallinto-oikeuden presidenttiin kritisoidessaan hallinto-oikeusmallia vastentahtoisen huostaanoton päätöksenteossa. Tämä kyseinen oikeuslaitoksen edustaja oli hallinto-oikeusmallia vastustavien kes- kuudessa varmasti lainatuin asiantuntijaksi nimetty. Ainakin asiaan perehtymätön vakuut- tuu tällaiseen asiantuntijaan vetoamisesta. Kuulijalle tulee tunne, että tokihan korkeimman hallinto-oikeuden presidentti on korkein mahdollinen auktoriteetti hallinto-oikeuksiin liit- tyvästä asiasta puhuttaessa. Auktoriteetti tuntuu lähes kiistattomalta. Peruspalveluministeri taas puolustautuu (esimerkki 64) edustaja Braxin esittämää kritiikkiä kohtaan vetoamalla

hänkin hallinto-oikeuksien edustajien lausuntoihin. Lisäksi hän turvautuu konsensukseen mainitessaan, että asiaa on valmisteltu useamman henkilön työryhmässä. Peruspalveluministerin argumentaatio ei kuitenkaan tunnu *riittävän* vakuuttavalta edustaja Braxin puhevuoron rinnalla: siinä, missä Brax ottaa valttikortikseen nimeltä mainitun auktoriteetin, joutuu Hyssälä vetoamaan johonkuhun hallinto-oikeuden edustajaan – kuka tietää, kehen.

Yhtä poikkeusta lukuun ottamatta argumentaatiota tahdonvastaisen huostaanoton päätös-
menettelystä hallitsivat näkemykset niin kutsutusta asiantuntijamallista ja hallinto-
oikeuksista. Alla oleva esimerkki on tämä poikkeus säännöstä.

(65) *Oikeusturva-asiain neuvottelukunta* esitti keväällä 2005 *erittäin kestävin perustein* huostaanottojen siirtämistä ensiasteena käräjäoikeuksiin. (Lyly Rajala/kok PTK 110, 18.)

Edustaja Rajala (esimerkki 65) tuo kolmannen vaihtoehdon päätösmenettelyyn. Hänen mielestään vastentahtoinen huostaanotto on siviilioikeuteen kuuluva riita- tai rikosasia, ja argumenttinsa hänkin kykenee perustelemaan asiantuntijan lausuntoon vetoamalla.

(66) Panin merkille, että myös *korkeimman oikeuden* [po. hallinto-oikeuden?] *presidentti Pekka Hallberg* oli jokin aika sitten Helsingin Sanomissa hyvin huolissaan siitä, että tämä lastensuojelulain kokonaisuudistus on suunniteltu siten, että hallinto-oikeudet tulevat ensi asteena käsittelemään näitä huostaanottoja. (Petri Salo/kok PTK 110, 35.)

(67) *Monet asiantuntijat, professoritason asiantuntijat tai pitkään lastensuojelutyötä tutkineet, sitä seuranneet asiantuntijat* ehdottivat juuri sitä samaa, mihin lakivaliokunta omassa lausunnossaan päätyi, eli että päätöksenteko tahdonvastaisissa huostaanottoasioissa olisi siirretty hallinto-oikeuden sijasta kunnan tai useamman kunnan yhdessä asettamalle moniammatillista asiantuntemusta edustavalle toimielimelle. (Maija Perho/kok PTK 154/2007, 67.)

Kokoomusedustajat Salo ja Perho (esimerkit 66 ja 67) jatkavat edustaja Braxin käynnistämää argumentaatiota niin kutsuttua hallinto-oikeusmallia vastaan ja asiantuntijamallin puolesta. Paljon siteerattu korkeimman hallinto-oikeuden presidentti saa jälleen kunnian tulla lainatuksi edustajien puheessa.

Alla olevista aineistoesimerkeistä ensimmäinen hyödyntää asiantuntijan lausuntoa oman argumenttinsa vakuuttamisessa ja jälkimmäinen, edustaja Braxin kommentti vastustajan kritisoimisessa.

(68) Olin helpottunut muun muassa siitä, että *eduskunnan oikeusasiamies Riitta-Leena Paunio* totesi valiokunnassa, että päätöksenteon siirto hallinto-oikeudelle parantaa päätöksentekoa nykyisestään. (Riikka Moilanen-Savolainen/kesk PTK 154/2007, 71.)

(69) Suoraan myös *hallituksen asiantuntijat, hallituksen omat, muun muassa sosiaali- ja terveysministeriön meille lähettämä asiantuntija* sanoi, että ei, tätä Paras-hankkeen vaihtoehtoa ei ole mietitty yhtenä ratkaisuna tähän tahdonvastaisen huostaanoton päätöksentekoon. (Tuija Brax/vihr PTK 154/2007, 73.)

Edustaja Riikka Moilanen-Savolainen vetoaa puheessaan oikeusasiamieheen. Maallikolle saattaa suuresta oikeus-alkuisten asiantuntijoiden puheesta tulla kuva, että kyseiseen asiaan perehtyneistä henkilöistä täytyy olla kyse. On kuitenkin edelleen syytä muistaa, että myös asiantuntijan kategoria on tilanteittain vaihtuva ja puheessa rakentuva sekä asiantuntijuuden rajat liukuvia.

(70) *Ei tälläkään asiantuntemuksella* [korkeimman hallinto-oikeuden presidentin näkemys] ole mitään merkitystä, kun valiokunta toi lausuntoa tänne. Minä vierastan kovasti tällaisesta lainpäättöksentekoa. (Eero Akaan-Penttilä/kok PTK 154/2007, 73.)

Edustaja Akaan-Penttilä kyseenalaistaa edellä olevassa esimerkissä valiokunnan esityksen tahdonvastaisten huostaanottojen päättämisestä hallinto-oikeudessa. Hän vetoaa jälleen usein lainattuun korkea-arvoiseen auktoriteettiin, jolla on asemansa mukainen valtuutus ottaa kantaa hallinto-oikeutta koskeviin asioihin. Akaan-Penttilän mukaan ei kuitenkaan edes tällä näkemyksellä ollut asiaa valmistelleelle valiokunnalle merkitystä. Näin valiokunnan ymmärrys kyseenalaistetaan täysin. Puhuja myös etäännyttää itsensä moisesta päätöksenteosta.

Hyökkäävän ja puolustavan retoriikan vuorottelu eduskuntakeskustelussa on yksi selvä signaali käynnissä olevasta valtataistelusta argumenttien ja poliittisten puolueiden välillä. Tällaiseen poliittiseen puheeseen ei pahemmin kuulu usean eri näkökulman tasa-arvoinen pohtiminen. Argumentaatiossa keskitytään luomaan varmaa imagoa oikeasta ja väärästä mielipiteestä. (Ks. Jokinen 1993, 192.)

4.4.3. Asiantuntija vai ei? – sosiaalityöntekijät ja oikeusistuimet kategorisoinnin kohteena

Koko aineistossa kategorisointi oli käytetyin retorinen keino argumentaatioissa. Vastentah-toisen huostaanoton päätösmenettelyä koskevassa puheessa kategorisointi kohdistui ennen muuta sosiaalityöntekijöihin ja lastensuojeluun sekä oikeusistuimiin. Puhujan omasta näkemyksestä riippuen asiantuntijaksi luokiteltiin ja rakennettiin joko sosiaalityöntekijät tai oikeusistuimet. Asiantuntijuuteen kuuluvaksi miellettyjä ominaisuuksia, kuten luotettavuus, oikeudenmukaisuus ja perehtyneisyys, annettiin vaihtelevasti eri osapuolille. Toisaalta kategorisoinnilla saatettiin myös heikentää vastapuolen argumenttia: tällöin tietyn tahon, esimerkiksi sosiaalityön, asiantuntijuus voitiin kyseenalaistaa vaikka epäilemällä työntekijöiden pätevyyttä. Näin rakennettiin eräänlaista ei-asiantuntijuutta. Asiantuntijan kategorian rakentumista olen pohtinut enemmän luvussa 4.1.2. Keskustelunaihe näytti herättävän kansanedustajissa voimakkaita reaktioita. Runsaat aineistoesimerkit vahvistavat tämän ja havainnollistavat sitä lapsen edun määrittelyvallasta käytyä kamppailua, jonka sisällä sosiaalityöntekijöitä ja oikeusistuuksia kategorisoitiin.

Sekä sosiaalityöntekijöiden että oikeusistuinten asiantuntijuus näyttäytyi puheessa ristiriitaisena. Seuraavissa esimerkeissä puhujat rakentavat sosiaalityöntekijöistä mielenkiintoista kategoriaa.

(71) Jo tänä päivänä sosiaalityössä on vaihtuvuutta ja sitä, että erityisesti niihin, jotka erityisosaamista vaativat, *ei ole riittävästi koulutusta*. (Leena Rauhala/kd PTK 110/2006, 16.)

(72) Tämä [avohuollon tukitoimien ja varhaisen puuttumisen sekoittaminen keskenään] on johtanut siihen, että huostaanotot ovat saattaneet lisääntyä, kun *viranomaisten halu valvoa* perheiden tapaa elää ja kasvattaa lapset on ryöstäytynyt käsistä. Tätä suuntaa ei tule lailla lisätä. (Lyly Rajala/kok PTK 110/2006, 18.)

Edustaja Rauhala on puheenvuorossaan (esimerkki 71) huolissaan siitä, ettei lastensuojelun erityistä osaamista vaativiin tehtäviin ole työntekijöillä riittävä koulutus. Näin rakentuu siis kuva tavalla tai toisella ammattiinsa epäpätevästä työntekijästä hoitamassa vaativaa tehtävää. Seuraavassa esimerkissä (72) edustaja Rajala puolestaan suoraan syyttää lisääntyneistä huostaanotoista viranomaisten ”käsistä karannutta valvontaintoa”. Kategorisointi

on jopa stereotyyppinen ja noudattelee pahimmillaan jopa salaliittoteorioiden ”isoveli valvo” -ajatusta. Sosiaalityöntekijöistä tuotetaan kuva virkakoneiston osana, jonka työtä ohjaavat omat, omituiset motiivit. Johtopäätös on siten selvä, jopa itsestään selvä: tätä suuntausta ei tule lailla lisätä.

Toisin kuin lastensuojelua ja sosiaalityöntekijyyttä hallinto-oikeuksia kategorisoitiin instituutiosta käsin. Näin ollen esitetty kritiikki ei pääosin kohdistunut tiettyihin työntekijöihin vaan pikemminkin oikeusistuimeen. Poikkeuksiakin tästä tosin aineistossa oli.

(73)Tällöin [hallinto-oikeuksien päättäessä vastentahtoisista huostaanotoista] yksi päätöksien valitusaste poistuu, mutta *oikeudessa tehty päätös* on kaikkien osapuolten kannalta *luotettavampi*. – Oikeuden tekemiin päätöksiin ei myöskään vaikuta kunnan taloudellisen tilanteen pohjalta tapahtuva laskelmointi. (Merikukka Forsius/vihr PTK 110/2006, 18.)

(74) Yksittäinen sosiaalityöntekijä saattaa joutua todella vaikeisiin tilanteisiin, kun pöydän toisella puolella istuukin *lain väentelijä* ajamassa vanhempien kirjavia intressejä. Eiväthän sosiaalityöntekijät ole mitään juristeja. – Vielä pahempia ovat tilanteet, joista olen kuullut, joissa sosiaalityöntekijää suoranaisesti uhkaillaan. (Mikko Alatalo/kesk PTK110/2006, 20.)

Esimerkissä 73 puhuja kategorisoi (hallinto-)oikeuden luotettavaksi instituutioksi, jonka tekemät huostaanottopäätökset ovat siten myös asiakkaan oikeusturvan kannalta laadukkaampia. Kuntien luottamusmiesten tekemät päätökset Forsius arvioi yhdellä lauseella epäilyttävien (taloudellisten) intressien vääristämiksi. Mielenkiintoisen kontrastin edelliselle siteeraukselle muodostaa edustaja Alatalon arvio juristeista. Hän kategorisoi oikeusoppineet ”lain väentelijöiksi”, mikä tuottaa juristit suorastaan arveluttavana, ellei jopa epämoraalisen ammattikuntana.

Alla olevat lainaukset tarjoavat jälleen kiintoisan kattauksen ristiriitaista asiantuntijuutta.

(75) -- parempi kuin hallinto-oikeus olisi synnyttää tällainen kiertävä perheoikeus, jossa näitä huostaanottotapauksia käsiteltäisiin, koska *hallinto-oikeudet ovat vähän niin kuin Kelan lääkärit: eivät näe asiakkaitaan ja kuitenkin joutuvat ratkomaan heidän ongelmiaan*. (Raija Vahasalo/kok PTK 110/2006, 24.)

(76) Sittenhän siellä tulee myöskin tämä johtavan viranhaltijan päätöksenteko ja sosiaalityöntekijän valmistelu, ne erotetaan toisistaan. – Tämä on äärettömän tärkeää, että *ei ole sellaisia päätöksentekijöitä, jotka tavalla tai toisella...* Sanotaan nyt, että pienillä paikkakunnilla saattaa syntyä joitakin ristiriit-

toja. Näistä on tullut palautetta. Toivottavasti ei ole näin tapahtunut. (Liisa Hyssälä/kesk PTK 110/2006, 26.)

(77) Tämän esityksen tavoitteena on parantaa asianosaisten oikeusturvaa tämän *asiantuntemuksen ja puolueettomuuden korostamisella* tässä ensi vaiheen päätöksenteossa. (Liisa Hyssälä/kesk PTK 110/2006, 26.)

Osansa asiantuntijuuden määrittelykamppailusta saavat jälleen myös hallinto-oikeudet. Edustaja Vahasalo rinnastaa ne Kelan lääkäreihin, ja kuulijalle jätetään arvioitavaksi, kumman osapuolen kannalta vertaus on arveluttavampi. Hallinto-oikeuksien asiantuntijuus on kuitenkin yhtä kaikki vähintäänkin kyseenalaista. Peruspalveluministeri (esimerkit 76 ja 77) joutuu jälleen hyödyntämään puolustavaa retoriikkaa vastatessaan pääasiassa oppositiopuolueiden taholta tulevaan kritiikkiin niin kutsutusta hallinto-oikeusmallista. Hän kategorisoi erityisesti pienten paikkakuntien sosiaalityöntekijät asiantuntemukseltaan puutteelliseksi luodessaan narratiivia, jonka tulkinta jää kuulijan tehtäväksi. Hyssälä kuvailee tilanteita, joissa, näin kuulija tulkitkoon, viranhaltijat ovat toimineet epäluotettavasti. Tällä narratiivilla hän myös tuottaa toista osapuolta, hallinto-oikeuksia, vastinpariksi viranhaltijoille. Hallinto-oikeudet alkavatkin näyttää kansalaisen oikeusturvan tyyssijoilta.

Argumentaatio asiantuntijuudesta jatkui kuitenkin aineistossani edelleen moniäänisenä.

(78) Pelkään pahoin, että me emme pysty uudelleenkouluttamaan juristeja niin, *että he unohtavat pykälät ja ottavat järjen käteen*. (Osmo Soininvaara/vihr 110/2006, 28.)

(79) Vaikka juristit ovat ehkä hieman sokeita sille asialle, että *juristin koulutus ei päteviä ihan kaikkeen*, niin tällainen yhden viikon koulutus lastensuojelukysymyksiin ei mitenkään voi riittää päätöksen perusteeksi. (Osmo Soininvaara/vihr PTK 158/2007, 26.)

(80) *Paras osaaminenhan lastensuojeluratkaisuissa ja näkemys perheiden tilanteeseen on siellä kuntien sosiaalitoimessa ja lastensuojelutyöntekijöillä--*. (Satu Taiveaho/sd PTK 110/2006, 33.)

(81) Tämä resurssikysymys on siis keskeisin asia, sillä *lastensuojelutyöntekijät kyllä tekevät työnsä hyvin* ja satsaisivat siihen ennalta ehkäisevään toimintaan nykyistä enemmän, mikäli siihen vain olisi riittävästi resursseja. (Satu Taiveaho/sd PTK 110/2006, 32.)

Edellä olevissa aineistoesimerkeissä annetaan puolestaan asiantuntijan subjektipositio sosiaalityöntekijöille. Erityisesti edustaja Soininvaara (esimerkit 78 ja 79) rakentaa sosiaalityön asiantuntijuutta juristien kategorisoinnin kautta. Hän määrittelee juristit lähestulkoon

toivottomiksi tapauksiksi, joilta puuttuu lastensuojelutyössä tarvittava asioiden käytännön ymmärrys. ”Uudelleen kouluttaminen” viittaa siihen, että juristin koulutuksesta ei Soininvaaran argumentin perusteella ole lastensuojelussa juuri hyötyä. Soininvaara hyödyntää argumentaatiossaan myös ironiaa tuottaessaan kuvaa paitsi juristeista myös sosiaalityöntekijöistä (esimerkit 78 ja 79). Sen sijaan edustaja Taiveaho (esimerkit 80 ja 81) tuottaa sosiaalityöntekijyyttä positiivisten määritelmien, ”paras osaaminen” ja ”tekevät työnsä hyvin”, kautta.

Keskustelu vastentahtoisesta huostaanoton päätösmenettelystä muotoutui kamppailuksi sekä asiantuntijuudesta että määrittelyvallasta. Taistelua käytiin siitä, kenelle asiantuntijan subjektipositio suodaan. Asiantuntijaksi määritely olisi sitten legitiimi määrittelemään lapsen etua äärimmäisessä tilanteessa, tässä tapauksessa vastentahtoisessa huostaanotossa. Hänelle annetaan käyttöön valta ja resurssit tietyssä diskurssissa. Käyty valtataistelu, erityisesti taistelu määrittelyvallasta, tapahtui aineistossani asiantuntijuuden diskurssin sisällä. (Ks. Jokinen & Juhila 1993, 86–88.) Subjektipositioden lisäksi taistelu ulottuu vallan toteuttamisen areenoihin: vastakkain asetetaan sosiaalitoimiston nuhjuiset käytävät ja oikeussalin arvokas näyttämö (vrt. Summa 1989, 44).

4.4.4. Hyökkäyksiä ja puolustuksia – muita retorisia keinoja huostaanotokeskustelussa

Tässä alaluvussa esittelen vielä joitakin muita vastentahtoisesta huostaanotosta käydyssä keskustelussa käytettyjä retorisia keinoja. Aiemmin kuvatut argumentaatiossa hyödynnettävät keinot voivat käyttäjästä ja tilanteesta riippuen toimia joko puolustavan tai hyökkäävän retoriikan välineinä. Ironia retorisenä keinona on kuitenkin alistettu hyökkäävän retoriikan palvelukseen. Tässä kunnostautuivat erityisesti edustajat Soininvaara (ks. esimerkki 79) ja Brax.

(82) Ministeri sanoi moneen kertaan ”toivon mukaan”, ja *siihen toivoon on varmaan kaikkien syytä yhtyä*, jos eduskunta ei tätä asiaa [vastentahtoisesta huostaanoton päätöksentekoa hallinto-oikeudessa] muuta. (Tuija Brax/vihr 110/2006, 26.)

(83) Hallitus on päättänyt *nerokkaalla* tuottavuusohjelmallaan vähentää oikeuslaitoksesta resursseja merkittävästi, ja nämä puheet nyt muka lisäresursseista, toivottavasti joudutte ne vielä kohtaamaan. (Tuija Brax/vihr 154/2007, 67.)

Tiivistahtisessa hyökkäys–puolustus-keskustelussa edellä olevat esimerkit (82 ja 83) havainnollistavat sitä, miten puhuja ironiaa käyttäen asettaa sekä lain esitelleen ministerin että vallassa olevan hallituksen toiminnan epäilyksenalaiseksi ja heikentää näin vastapuolen argumenttia.

Myös puhujakategoriolla oikeuttamista käytettiin.

(84) *Olen itse ollut Helsingissä mukana sosiaali- ja terveystieteiden ja sosiaalijaostossa useamman vuoden ajan tekemässä vastentahtoisia huostaanottopäätöksiä ja tiedän luottamushenkilönä, kuinka vaikeita monesti nämä tilanteet ovat olleet.* (Terhi Peltokorpi/kesk PTK 110/2006, 36.)

Edustaja Peltokorpi perustelee kokemustiedollaan vastentahtoisien huostaanottopäätösten siirtämistä hallinto-oikeuksiin. Hän oikeuttaa argumenttinsa kuvailemalla omaa ensikäden tietoaan vastentahtoisien huostaanottopäätösten vaativuudesta. Tällainen puhujakategoria on tehokas vakuuttamiskeino, sillä puhujan kokemustietoa ei vastustaja pysty kiistämään.

Omista intresseistä etäännyttämisessä kyse on tilanteesta, jossa puhuja pyrkii korostamaan omaa pyyteettömyyttään suhteessa esittämäänsä argumenttiin. Tällöin kuulijalle synnytetään vaikutelma, että puhuja on joutunut omien intressiensä vastaisesti tunnustamaan tosiasiat ja muuttamaan kantaansa tiettyyn asiaan. (Potter 1996, 123.) Omassa aineistossani tätä retorista keinoa käytettiin argumentin vakuuttamiseen joitakin yksittäisiä kertoja.

(85) Sen takia oli sinänsä kyllä tarvetta siirtää tämä [vastentahtoisista huostaanotoista päättäminen] pois [sosiaalilautakunnilta], ja *on häpeäkseni sanottava, että olen ehkä itsekin ministerinä osallistunut* sen kaltaiseen valmisteluun, jossa ajateltiin näitten siirtämistä sitten paremman puutteessa suoraan tuomioistuimille. (Osmo Soininvaara/vihr PTK 158/2007, 26.)

Tämän aiemman mielipiteensä tunnustamisen jälkeen edustaja Soininvaara kuvaa sitä, miten hän on joutunut tunnustamaan tosiasiat ja muuttamaan kantaansa vastentahtoisien huostaanoton päätöksentekoprosessiin.

(86) Sen jälkeen on kuitenkin tapahtunut kaksi asiaa. Toinen on se, että *asiantuntijakuulemisessa saimme tietää* tavattoman paljon *syitä*, miksi tämä ei

tuomioistuimessa toimi kunnolla. – (Osmo Soininvaara/vihr PTK 158/2007, 26.)

Nyt Soininvaara argumentoi muuttuneen mielipiteensä syistä: hän vetoaa asiantuntijoiden lausuntoihin, jotka pakottivat hänet tarkastelemaan asiaa uudestaan. Puhujasta rakentuu kuva henkilönä, joka pyrkii perustellusti parhaaseen mahdolliseen ratkaisuun, ja muuttunut näkökanta vaikuttaa ainoalta järkevältä uusien tietojen valossa.

Seuraavassa esimerkissä puhuja vetoaa konsensukseen vakuuttaakseen kuulijansa. Konsensuksella vakuuttaminen on sukua asiantuntijan lausunnolla vahvistamiselle: näitä keinoja käytettäessä puhuja pyrkii osoittamaan, ettei ole yksin mielipiteensä takana.

(87) Eli tämän vaalikauden aikana *yksimielisesti olemme* päätyneet Parashanketta viitoittamaan siihen suuntaan, että osana sitä myös lastensuojelun parempi ammattitaito, resursointi, osaaminen, moniammatillisuus tulee olemaan tämmöinen kuntien yhteistyön tai suurempien yksiköiden asia. Sitten meille tuodaan lastensuojelulaki, johon tehdään perusteeton muutos [vastentahtoisten huostaanottojen päätöksenteon siirto hallinto-oikeuteen]. (Tuija Brax/vihr PTK 154/2007, 73.)

Edelleen käydään keskustelua vastentahtoisista huostaanotoista. Edustaja Brax (esimerkki 87) vetoaa koko eduskunnan yhteiseen linjaukseen kunta- ja palvelurakennemuutoksessa. Kun joku päätös on *yksimielinen*, ei vastaan sanomiselle jää sijaa. Niin kutsuttua hallinto-oikeusmallia kannattava edustaja Moilanen-Savolainen (esimerkki 88) puolestaan käyttää ääri-ilmaisuja ”ylivoimaisiksi” ja ”vahvaa lainsäädännön tuntemusta” perustellessaan omaa näkemystään. Tilanteeseen ei siis näytä argumentaation perusteella jäävän muita vaihtoehtoja kuin siirtää päätöksenteko pois luottamusmiehiltä.

(88) Poliittisesti valitut kokevat tehtävänsä [huostaanotoista päättämisen] usein *ylivoimaisiksi*. Vaativa tehtävä kaipaa *vahvaa* lainsäädännön tuntemusta, ammattimaisuutta ja työnohjausta. Lisäksi huostaanottoa prosessia vaikeuttavat kuntien niukat resurssit ja pula sosiaalityöntekijöistä. Käytännössä lapsen etu ei toteudu siis parhaalla mahdollisella tavalla. (Riikka Moilanen-Savolainen/kesk PTK 154/2007, 71.)

Tahdonvastaisista huostaanotoista keskusteltaessa kirjavia retorisia keinoja käytettiin kamppailussa valtasuhteista. Taistelu vallasta liittyi niin asiantuntijuuteen, lapsen edun määrittelyyn kuin poliittisiin voimasuhteisiin.

4.5. Pohdintaa – mitä puheella tultiin tuottaneeksi

Tässä alaluvussa teen tiiviin yhteenvedon analyysistani tutkimuskysymysten mukaisessa järjestyksessä: ensin käsittelen lapsesta ja vanhemmuudesta käytyä keskustelua ja sen jälkeen vallan ja valtasuhteiden rakentumista. Lopuksi pohdin lyhyesti sitä, mitä ideologisia, ja mahdollisesti konkreettisia, seurauksia lastensuojelulain uudistuksesta käydyllä eduskuntakeskustelulla on.

4.5.1. Lapsesta ja vanhemmuudesta: lapsen edusta

Ensimmäisellä tutkimuskysymykselläni halusin selvittää, miten lapsesta ja vanhemmuudesta puhuttiin lastensuojelulain kokonaisuudistusta käsiteltäessä. Lapsen etua määriteltiin aineistoni yleisessä keskustelussa varsin monivivahteisesti. Osa puhujista kytki lapsen ja perheen edun yhteen, jolloin puheen korostus painotti ennalta ehkäisevää työtä lastensuojelussa. Kuitenkin monet puhujat totesivat, että lapsen ja perheen etu eivät aina ole sama asia ja lapsen edun määrittely saattaa olla ongelmallistakin. (Lapsen edun määrittelystä vrt. Aho ym. 1995 ja Antikainen 1997.)

Lapsesta ja vanhemmuudesta puhuttiin aineistossa määrällisesti paljon. Sen lisäksi puhuttiin perheestä, jonka muodostavat lapsi ja vanhemmat. Näin ollen puhe lapsesta ja vanhemmuudesta kulki perheen käsitteen alla, ja nämä näyttivätkin välillä lähes erottamattomilta. Sekä lapsista että vanhemmista puhuttaessa rakennettiin jonkinlaista hoiva- tai huolenpitodiskurssia, jonka eri puolia nämä olivat: molemmat näyttäytyivät enemmän toiminnan kohteina kuin itsenäisinä toimijoina. Vaikka osassa puheenvuoroja muistettiin korostaa esimerkiksi lapsen osallisuuden vahvistamista tai vanhempien vastuuta, muodostui kokonaiskuva lapsista ja vanhemmuudesta objektivoiduksi, kuten erityisesti kategorisointi (ks. luvut 4.2.1 ja 4.3.) osoitti. Esimerkiksi lapsista puhuminen kaikkein haavoittuvimpina, päihdeäitien tuottaminen ymmärtämättömiksi ja sairaiksi sekä vanhempien rakentaminen tukea tarvitseviksi tuottivat sekä lapset että vanhemmat ennen kaikkea toimenpiteiden kohteeksi. Tällainen puhe legitimoii yhteiskunnan puuttumisen, oli kyse sitten päihteitä käyttävien äitien pakkohoidosta tai vastentahtoisesta huostaanotosta. Puheenvuoroissa korostettiin asiakkaiden omaa osallisuutta ja oikeusturvaa lastensuojeluprosessissa, mutta lopulta heidät kuitenkin asetettiin objektin asemaan. Tämä on kouriintuntuva osoitus lastensuojelu-

lain jatkuvasta paradoksista: kuinka mahdollistaa ihmisten omat valinnat ja vastuu, mutta jättää samalla ovi avoimeksi yhteiskunnan puuttumiselle heidän yksityiselämäänsä.

Seuraavissa esimerkeissä näkyy varsin konkreettisesti se, mitä puheella lapsesta, perheestä ja lapsen edusta lopulta tultiin tuottaneeksi, riippumatta siitä, mitkä puhujan mahdolliset motiivit olivat.

(92) Vain keskusta piti kiinni tästä mallista, jota ei ollut kytketty Parashankkeeseen. Nyt meille sitten ed. Puisto kertoo, mihin tämä on kytketty. *Tämän jälkeen sitten väitetään*, että lasten etu on ollut kaikista päällimmäisenä, ihan oikeasti. En jaksa uskoa, että tämä päivä on täällä ja tänään. (Tuija Brax PTK/vihr 154/2007, 74.)

(93) Lastensuojelulain tärkein asia on toteuttaa lasten etua ja oikeuksia. Päätöksenteon siirtymisessä hallinto-oikeuksiin on se vaarana, että yhä enemmän tulee painottumaan vanhempien oikeuksien ja asioiden perustelu siltä kannalta. Näin ei saisi tapahtua, sillä keskeisimpänä jatkossakin tulee painottua lapsen etu. (Satu Taiveaho/sd PTK 154/2007, 75.)

(94) Se [vastentahtoitien huostaanottojen päätöksenteon siirto hallinto-oikeuteen] tulee johtamaan siihen, että koko lastensuojelun valmistelutyö tulee olemaan *pelkkää* juridiikkaa, ja *siitä kyllä lapset kärsivät*. Sen takia tämä [lakiesitys] pitäisi kumota. (Osmo Soininvaara/vihr PTK 158/2007, 26.)

(95) -- vastakkain on pantu yt-laki ja lapsen etu ja oikeudet lainsäädännössä. (Petri Salo/kok PTK 158/2007, 29.)

Vaikka lapsen edun käsitettä puheessa problematisoitiin, itse argumentaatiossa puhujat näyttivät kuitenkin hyödyntävän lapsen edun käsitettä kuka minkäkin näkemyksen puolustamiseen tai vastaavasti vastustajan kritisoimiseen. Lapsen etuun vetosivat niin vastentahtoitien huostaanottojen hallinto-oikeuskäsittelyä kannattavat kuin sitä vastustavatkin puhujat (esimerkit 92–95). Kaikki puhujat halusivat luonnollisesti positioida itsensä lapsen edun ajajiksi argumentista riippumatta: lopulta näyttää siltä, että kamppailu käytiin vallasta ja valtasuhteista, siitä, kenen ja minkä puolueen kanta voittaa sekä siitä, kenellä on määrittelyvalta lapsen edusta puhuttaessa ja päätettäessä. Tässä argumentaatiossa lapsen edun käsite sai siten välinearvon ja lapsen osallisuuden vahvistamista puolustava puhe jäi sivulauseisiin.

4.5.2. Valta taistelun kohteena – politiikasta ja politikoinnista

Toinen tutkimuskysymykseni kohdistui valtaan: miten valta ja valtasuhteet rakentuivat keskustelussa. Koska poliittinen puhe on institutionaalista, sen luonteeseen kuuluu mitä suurimmassa määrin valta ja taistelu poliittisen vallan jakautumisesta. Käytyä eduskunta-keskustelua tarkasteltaessa on myös syytä muistaa (poliittisen) argumentaation olemus: puhe on aina puhetta jollekin. Se on aktiivinen prosessi puhujan ja (oletetun) yleisön välillä. (Ks. esim. Perelman 1996, 16–21.) Tutkimukseni aineistossa tämä poliittisen puheen ominaisuus tuli erityisen selvästi esiin vastentahtoisen huostaanotosta keskusteltaessa.

(89) En voi olla näin perustavaa laatua olevan lastensuojeluparrun katkaisijana, en halua siitä huolimatta, että keskustapuolueen edustajat ovat asettaneet yt-lain läpimenon tämän ehdoksi. (Välihuutoja.) (Virpa Puisto/sd 154/2007, 70.)

(90) Sitten siihen, että tämän lain osalta on selkeästi nähtävissä, että tämä on joku kaupankäynnin kohde. Minä *ihmettelen kauheasti* sitä asiaa, mistä tämä kauppa syntyy ja mitkä ovat olleet perusteet ja *kenen profiilia tässä nyt nostetaan ja parannetaan*. (Seppo Lahtela/kok PTK 158/2007, 29.)

Ensimmäisessä lainauksessa (esimerkki 89) tapahtuu koko debatin kannalta erittäin kiinnostava retorinen käänne: edustaja Puisto syyttää suoraan keskustapuoluetta (jonka edustajat siis kannattivat niin kutsuttua hallinto-oikeusmallia vastentahtoisten huostaanottojen päätöksentekoon) suoraan poliittisista ”lehmänkaupoista”. Väite on mitä suorinta hyökkäävää retoriikkaa. Edustaja Puiston kommentin mukaan keskustapuolue olisi edellyttänyt hallituskumppaniltaan SDP:ltä hallinto-oikeusmallin hyväksymistä, jotta he puolestaan hyväksyisivät pieniä yrityksiä yt-neuvotteluihin velvoittavan lakiesityksen. Avoimen hyökkäävän poliittisen valtataistelun voi tässä kohdassa aineistoani sanoa lopullisesti astuneen aiemmin esitetyn ”kaikki ovat hyvän asialla” -argumentaation tilalle (vrt. Jokinen 1993, 220).

Samaan edustaja Puiston väitteeseen vetoaa myös edustaja Lahtela (esimerkki 90), jonka puheenvuorossa on aistittavissa syvää moraalista paheksuntaa. Käytetty retorinen keino on tehokas: kuulijalle rakennetaan kuva poliittisesta vastustajasta lapsen asiaa omien intressiensä ajamiseen käyttävänä tahona. Edustaja Puiston väitettä keskustan politikoinnista hyödynsivät useat muutkin edustajat puheenvuoroissaan tämän jälkeen. Puhujat halusivat (luonnollista kyllä) häivyttää sen seikan, että he sortuisivat politiikan tekoon ”näin tärkeän”

asian, lastensuojelulain kokonaisuudistuksen eduskuntakäsittelyssä. Kukaan ei suurin surminkaan halua poliittisessa puheessa tunnustaa itse ajavansa poliittisia päämääriä. Poliittiset toimijat pyrkivät kuitenkin vääjäämättä saavuttamaan asemia ja arvovaltaa esittämällä itsensä kansanvaltaisena, arvostelemalla vastustajiaan vallan tavoittelusta ja osoittamalla kannattajilleen, kuinka valta on jakautunut ja keskittynyt epäoikeudenmukaisesti (Hyvärinen 1996, 192). Tehtävästä riippuen valta konstruoidaan joko ykseydeksi tai sen katsotaan jakautuneen epäoikeudenmukaisesti. Tämä funktioiden ja retoriikkojen erilaisuus tuottaa sitä, että vallan luonne vaihtelee tilanteesta riippuen.

Aineistossani näyttää siltä, että politiikka ja politikointi sotkeutuivat toisiinsa väistämättä. Toisiinsa näyttivät kietoutuvan erottamattomasti poliittinen valta ja taistelu määrittelyvallasta (keskustelussa asiantuntijuudesta ja lapsen edun määrittelyn paikasta). Valta kiinnittyi siten eduskuntaan poliittisen vallan areenana ja argumentaation välittömänä, retorisenä kontekstina. Samalla puhe vallasta kietoutui yleisempiin yhteiskunnallisiin rakenteisiin (esimerkiksi oikeuslaitos, sosiaalitoimi ja terveydenhuoltojärjestelmä), jotka muodostivat keskustelun konkreettisen ja diskursiivisen kontekstin. Valtaa tuotettiin ja uusinnettiin nimenomaan suhteessa ympäröiviin rakenteisiin.

Valtaa rakennettiin ja siitä taisteltiin, mutta on syytä muistaa, että argumentaatiolla ja käydylä (poliittisella) valtataistelulla on myös käytännöllisiä seurauksia. Lastensuojelulain uudistuksen eduskuntakäsittely vaikuttaa säädetyin lain myötä siihen, miten lastensuojelua jatkossa toteutetaan ja kenen asiantuntijuus saa suurimman painoarvon. (Vrt. Vihinen 1996, 238.)

Jotakin oleellista poliittisen vallan ja päätöksenteon luonteesta onnistuu seuraava puhuja, ironiaa hyväksi käyttäen, tiivistämään osuvasti.

(91) Siksi olen iloinen siitä, että valiokunta onnistui miltei yksimielisesti säätämään tämän lain niiltä osin, kuin se onnistui tekemään sen yksimielisesti. (Erkki Virtanen/vas PTK 154/2007, 68.)

4.5.3. Ideologiset seuraukset lastensuojelulain uudistuksen eduskuntakäsittelyssä

Edellä esittämäni pohdinta kahdesta ensimmäisestä tutkimuskysymyksestäni kiinnittyi tiukasti aineistoon: puheenvuoroja ja argumentaatiota analysoimalla muodostui kuva siitä, miten lapsesta ja vanhemmuudesta puhuttiin ja miten valtasuhteita tässä puheessa rakennettiin. Viimeinen tutkimuskysymykseni siirtää analyysin aineiston tasolta yleisemmälle tasolle. Samalla siirrytään argumentaatiokontekstista laajempaan, yhteiskunnalliseen kontekstiin. Diskurssianalyttiseen tutkimukseen kuuluu olennaisesti sen kysyminen, mitä ideologisia seurauksia puheella on. Tällöin konkreettinen aineiston analyysi laajenee tutkijan tulkinnaksi siitä, millaisia yhteiskunnallisia vaikutuksia kielenkäytöllä on. Tässä alaluvussa pohdinkin lastensuojelulain uudistuksesta käydyt eduskuntakeskustelun ideologisia seurauksia – mitä puheella tultiin tuottaneeksi.

Puhe lapsesta liittyi aineistossa tiiviisti keskusteluun siitä, kenelle kuuluu lapsen edun määrittelyvalta. Lapsen edulla legitimoitiin keskustelussa hyvinkin vastakkaisia näkemyksiä. Näin tapahtui esimerkiksi puhuttaessa tahdonvastaisen huostaanoton päätösmenettelystä. Lapsen etu näyttäytyikin ristiriitaisena, ja käsitteen rajat tuntuivat olevan tilanteittain muuttuvia. Puhe lapsesta oli ennen muuta taistelua määrittelyvallasta ja poliittisesta vallasta. Lapsen edun käsite näyttikin palvelevan ensisijassa vallan tavoittelun funktiota. Puheen ideologiset seuraukset ovat siten lähes paradoksaaliset: (mahdollisista) kauniista aikeista ja lauseista huolimatta lapsi itse tuntui jäävän lain säätämisestä käydyssä keskustelussa sivurooliin. Esimerkiksi keskustelussa vastentahtoisen huostaanoton päätösmenettelystä taistelu vallasta tiivistyi: seurasi käännekohta narratiivissa, ja argumentaatioissa siirryttiin kiivas- tahtiseen hyökkäämiseen ja puolustautumiseen. Käytetyt retoriset keinot antavat signaalin siitä, että poliittinen valtataistelu sai tässä keskustelussa pääosan. Esimerkiksi lähetekeskustelussa pidetyt yleiset lakia kiittelevät puheenvuorot unohtuivat lähes tyystin. Näin keskustelusta jäi päällimmäiseksi kuva poliittisten puolueiden keskinäisten valtasuhteiden rakentamisesta. Puhe lapsesta näyttikin jäävän retoriikaksi. Toinen kysymys tietysti on, voiko poliittiselta puheelta muuta odottaakaan.

Lastensuojelulain kokonaisuudistuksesta käyty eduskuntakeskustelu painottui lopulta varsin paljon puheeseen toimenpiteistä. Erityisesti tahdonvastaisen huostaanoton päätöksente-

ko puhutti kansanedustajia. Jotkut puhujat kiinnittivätkin huomiota käsiteltävänä olleen lakiesityksen toimenpidekeskeisyyteen: he syyttivät hallituksen esitystä siitä, että ennaltaehkäisevä näkökulma lastensuojeluun oli laista unohtunut. Tämä näkökulma korostui myös puheenvuoroissa. Lähetekeskustelussa lakiesitystä kiiteltiin muun muassa lapsen osallisuutta lisäävistä pykälistä, mutta varsinaisissa päätöskäsittelyissä painopiste siirtyi yhteiskunnan puuttumiseen ja viimesijaisiin toimenpiteisiin. Keskustelun painotus herättää kysymyksen siitä, mitä ideologisia seurauksia tällaisella puheella on. Käytännön lastensuojelutyössä niukat resurssit ja lisääntynyt lastensuojelun tarve ovat johtaneet siihen, että työ keskittyy akuutteihin kriiseihin ja sen myötä viimesijaisiin toimenpiteisiin. Ennaltaehkäisevä työ on monin paikoin mahdotonta. Lastensuojelulain uudistuksesta keskusteltaessa näyttää käyneen samoin: taistelu poliittisesta vallasta ja lapsen edun määrittelyvallasta saivat pääosan, ja lain tärkein asiasisältö näyttäisikin keskustelun perusteella olevan se, kuka ja mikä taho vastentahtoisesta huostaanotosta päättää.

Asiakkaiden osallisuuden ja ennaltaehkäisyn sijaan korostuikin viimesijaisuus. Samoin pätevien lastensuojelutyöntekijöiden puutteella perusteltiin sitä, että hallinto-oikeuksien pitäisi tulla takaamaan asiakkaiden oikeusturvan toteutuminen. Onko tämän puheen seuraus se, että jatkossakin lastensuojelutyö painottuu korjaaviin toimenpiteisiin eikä lastensuojeluun edes tarvitse pyrkiä saamaan päteviä sosiaalityöntekijöitä? Legitimoiko puhe olemassa olevan tilanteen? Jos näin on, vaikuttaa siltä, että kyllin konkreettisen muutoksen saaminen lastensuojeluun epäonnistui. Herää kysymys, oliko tähän edes riittävää poliittista tahtoa. Poliitiikka on kuitenkin viime kädessä valintojen – arvovalintojen – tekemistä. Muutoksen sijaan lastensuojelulain uudistuksesta käyty keskustelu näyttää pikemminkin jähmettävän jo olemassa olevia sosiaalisia käytäntöjä. Itse asiassa keskustelussa uusinnettiin varsin pessimististä sosiaalista todellisuutta, jossa päteviä työntekijöitä ei ole eikä tule, alkoholinkäyttö ja sen myötä lastensuojelun tarve on räjähdysmäisesti lisääntynyt, lapset oireilevat yhä enemmän psyykkisesti eikä vanhemmilla ole aikaa lapsilleen. Tällaisen todellisuuden edessä oltiin voimattomia.

Poliittisella puheella rakennetaan ja uusinnetaan omassa, ehkä hieman omahyväisessäkin kontekstissaan, mitä suurimmassa määrin sosiaalista todellisuuttamme argumentaation ja siihen liittyvien valtataistelujen keinoin. Kuten Leino (1999, 12) sattuvasti toteaa, todellisuus ja käsityksemme reaali maailmasta eivät ole täysin subjektiivisia mutta eivät myöskään kokonaan objektiivisia: ne ovat kulttuurin muovaamia, sosiaalisesti konstruoituja.

Kansanedustajalaitos on yhteiskunta pienoiskoossa (vaikkakin suljettu), joten siellä tuotetaan ja ylläpidetään samoja konstruktioita sosiaalisesta todellisuudesta ja meistä itsestämme (kansasta) kuin yhteiskunnallisessa keskustelussa yleisemminkin. Eduskunnassa valta ja valtasuhteet vain ovat puheessa konkreettisemmin läsnä.

5. LOPUKSI

5.1. Tutkimuksen arviointia

Olen tässä tutkimuksessa pyrkinyt retorista diskurssianalyysia hyödyntäen tarkastelemaan sitä, miten lastensuojelulain eduskuntakäsittelyssä puhuttiin lapsesta ja vanhemmuudesta ja näiden myötä lapsen edusta. Puheessa käytetyt retoriset keinot ja se, mitä niillä puhetilanteessa tehtiin, kiinnittivät huomion valtaan ja valtasuhteiden rakentumiseen. Diskurssianalyysi on tutkimuksen metodina monivivahteinen ja tarjoaa tutkijalle oivan mahdollisuuden harjoittaa hieman tavanomaisesta poikkeavaa lukutapaa aineistoonsa: huomio kiinnitetään puheen/tekstin ilmisällön sijasta siihen, miten asioista puhutaan ja millaista käsitystä todellisuudesta näin rakennetaan.

Argumentaatiossa käytettyjen retoristen keinojen analysointi sopi mielestäni hyvin oman aineistoni tarkasteluun. Poliittisessa puheessa pyritään vakuuttamiseen ja vaikuttamiseen. Tämän lisäksi politiikkaan kuuluu luonteenomaisena osana taistelu valtasuhteista, oman näkemyksen ja position puolustaminen sekä vastustajan, joskus tiukkasananainenkin, kritisoiminen. Tällaisessa puheessa, niin myös omassa aineistossani, käytettiinkin runsaasti retorisia keinoja. Tiettyjä retorisia keinoja käytettiin enemmän kuin toisia, ja ne kytkeytyivät varsin selvästi tiettyihin keskustelun aiheisiin. Retoristen keinojen analysointi ei kuitenkaan yksin olisi kyennyt riittävästi valottamaan tutkimuskysymyksiäni. Siihen tarvittiin diskurssianalyttista lukutapaa. Varsin runsas aineistoni olisi mahdollistanut omaa tutkimustani laueammankin analyysin. Tutkimuskysymysteni ja aineistossa näkyneen tematiikan puitteissa jouduin kuitenkin rajaamaan käsittelyä ja keskittymään erityisen paljon puhetta herättäneisiin teemoihin ja eniten käytettyihin retorisiin keinoihin. Lisäksi pyrin lukemaan aineistoani vallan rakentumisen näkökulmasta. Valitsemani näkökulma osoittautuikin kiinnostavaksi ja lopulta se näytti myös kietoutuvan erottamattomaksi osaksi keskustelua lapsesta ja lapsen edusta.

Retorinen diskurssianalyysi tutkimusmenetelmänä jättää tutkijalle paljon valtaa. Tutkielma on sekin sosiaalinen konstruktio. Analyysi on väistämättä tutkijan (perustellun) tuloksen tulos. Tutkija tekee analyysia paitsi aineistostaan, myös omista arvoistaan ja arvostuksistaan käsin. Emme kykene koskaan niin objektiiviseen omien arvojemme tarkasteluun, että

pystyisimme niitä täysin tiedostamaan (ks. Kakkuri-Knuuttila 2004, 264). Olen sitoumuksetani huolimatta pyrkinyt runsaalla aineistoesimerkkien käytöllä tarjoamaan lukijalle mahdollisuuden seurata ja arvioida analyysia. Huolimatta siitä, että sosiaalityöntekijänä minulla on vankka oma näkemys esimerkiksi siitä, missä vastentahtoisista huostaanotoista tulisi päättää, olen mielestäni onnistunut välttämään selkeän puolueellisuuden analyysia tehdessäni. Tutkimukseni tulokset ovat kuitenkin tulkintaa ja tutkielma osaltaan yksi mahdollinen konstruktio sosiaalisesta todellisuudestamme. Toiset, ja toisten tekemät, konstruktiot voisivat näyttää aivan toisenlaisilta. Tutkimus asettuu kontekstiinsa vasta vuorovaikutuksessa toisten tutkimusten kanssa. Siksi sen tulee olla avoin kysymyksille ja vaihtoehdoille tulkinnoille. (Ks. Juhila 1999, 230.)

Tutkimukseni valottaa lapsen edun käsitteen moninaisuutta: lapsen etu näyttää aineistossani olevan tilanteittain muuttuva, ja sen rajat ovat liukuvia. En ole pyrkinyt löytämään mitään yhtä jaettua lapsen edun määritelmää. Käsitteen määrittelyä kiinnostavampaa on pikemminkin ollut se, miten lapsen edusta on puhuttu ja millaista funktiota käsite on käyttöyhteydessään palvellut. Lisäksi kiinnostukseni on kohdistunut siihen, mitä puheella lapsen edusta on tultu tuottaneeksi. Lapsen edun käsitettä on aiemmissakin suomalaisissa tutkimuksissa (mm. Antikainen 1997, Gottberg 1997, Kurki-Suonio 1999) problematisoitu sekä oikeustieteen että sosiaalityön näkökulmista. Niissä on pyritty nostamaan esille eri näkökulmia sekä lapsen etuun että lapsen edun käsitteeseen myös käytännön sovellusten kannalta.

Diskurssianalyttisessä tutkimuksessa keskeistä ei ole niinkään se, mitä sanotaan kuin se, miten sanotaan. Kielenkäytön tarkastelu on ollut pinnalla sosiaalityön tutkimuksessa viime vuosina (ks. esim. Jokinen & Juhila 1993, 1999; pro gradu -töissä mm. Jauhiainen 2004, Siltaniemi 1999). Tätä suuntausta omakin tutkimukseni jatkaa. Kielellinen ulottuvuus kiinnittää tarkastelun tietyn käsitteen käyttökontekstiin. Retorisen kontekstin lisäksi diskursiivinen analyysi ulotetaan yhteiskunnalliselle tasolle, jolloin pohditaan myös puheen laajempia, ideologisia seurauksia. Aiemmissa lapsen etua käsittelevissä tutkimuksissa on tarkasteltu lapsen etuun ja käsitteen määrittelyyn liittyviä käytännön vaikutuksia. Vaikka oma tutkimukseni keskittyy pääasiassa puhumisen tapaan ja sen ideologisiin seurauksiin, on aineistoni puheella ollut myös yksi hyvin konkreettinen seuraus: uusi lastensuojelulaki. Siinä mielessä tutkielmani asettuu osaksi lapsen etua käsittelevien tutkimusten vuoropuhelua.

5.2. Kuinkas sitten kävikään?

Miten tarina, taistelu vallasta ja määrittelyvallasta, sitten päättyi? Uusi lastensuojelulaki (LsL 13.4.2007/417) säädettiin, ja se astuu voimaan 1.1.2008. Käytyjen eduskuntakeskusteluiden konkreettiset seuraukset näkyvät lain sisällössä: vastentahtoisista huostaanotoista päättää kuin päättääkin (tiukan äänestyksen jälkeen) jatkossa ensiasteena hallinto-oikeus. Lisäksi lapsen kuulemisen ikäraajaksi tuli sekä lastensuojelun avo- että sijaishuollon kysymyksissä 12 vuotta. Työntekijät myös veloitetaan tapaamaan nimenomaan lasta. Vaikka käydyssä keskustelussa lapsen osallisuuden lisääminen näytti jäävän sivulauseisiin, se kuitenkin itse laissa on aiempaa selvästi näkyvämmiin esillä. Lisäksi lastensuojelutarpeen arvioinnille asetetaan uudessa laissa kolmen kuukauden määräaika, ja lapselle on nimettävä oma vastuutyöntekijä. Lastensuojelun avohuollossa on lisäksi jatkossa tehtävä koko perheelle asiakassuunnitelma, jonka toteutumista tulee säännöllisesti seurata. Monia muitakin uudistuksia lakiin tuli, mutta edellä mainitut ovat ehkä keskeisimpiä juuri lapsen edun näkökulmasta.

Entä kuinka kävi maaliskuun eduskuntavaaleissa? Kuka voitti taistelun poliittisesta vallasta? Tätä kirjoitettaessa elokuussa 2007 hallituksessa istuvat Suomen Keskusta, Kansallinen Kokoomus, Ruotsalainen kansanpuolue ja Vihreä liitto.

Lastensuojelulain uudistuksen täysistuntokäsittelyn analysoiminen tarjosi yhden tilaisuuden lainsäätämisen tarkasteluun. Muita näkökulmia asiaan voisivat valottaa esimerkiksi valiokuntien mietintöjen ja lain muun valmistelumateriaalin tutkiminen. Oikeudellisesta näkökulmasta olisi perusteltua vaikkapa vertailla nykyistä ja tulevaa lastensuojelulainsäädäntöä toisiinsa. Sosiaalityön tutkimuksessa mielekästä voisi olla perehtyminen uuden lain konkreettisiin käytännön seurauksiin: siihen, millaisena laki näyttäytyy paitsi asiakkaiden myös työntekijöiden kannalta. Aivan oma tutkimusaiheensa olisi nyt muutettu vastentahtoisesta huostaanoton päätösprosessi: lisääkö hallinto-oikeuskäsittely sosiaalityön juridisoitumista vai toteutuuko kyseistä päätösmallia kannattaneiden toive paremmasta asiantuntemuksesta ja oikeusturvasta? Joka tapauksessa uusi, keväällä 2007 säädetty lastensuojelulaki tulee vaikuttamaan pitkään ja hyvin konkreettisesti sekä lastensuojelun asiakkaisiin että työntekijöihin. Lakiuudistus on eräänlainen käännekohta suomalaisessa lastensuojelussa, joten jatkossa lain käytännön soveltamisessa riittää tutkimusmateriaalia.

Edellä olen tutkinut puhetta lapsesta ja vanhemmuudesta sekä sitä, miten lapsen etu puheessa näyttäytyy. Lisäksi olen tarkastellut vallan rakentumista käydyssä keskustelussa. Tämäkin puhe, sekä aineistossani että tässä tutkielmassa, on rakentanut ja uusintanut sosiaalista todellisuuttamme. Puheella on myös aina seurauksensa, sekä ideologiset että konkreettiset. Senpä vuoksi puhuminen ei ole koskaan vaaratonta. Kuten Luce Irigaray (2002) sen on teoksensa nimessä todennut: ”To speak is never neutral.”

AINEISTOLÄHTEET

Eduskunnan täysistunnon pöytäkirja PTK 110/2006 [online]. Eduskunta [viitattu 15.5.2007]. Internetistä saatavilla www-muodossa: <URL: <http://web.eduskunta.fi/Resource.phx/eduskunta/organisaatio/taysistunto/index.htm>>

Eduskunnan täysistunnon pöytäkirja PTK 154/2007 [online]. Eduskunta [viitattu 15.5.2007]. Internetistä saatavilla www-muodossa: <URL: <http://web.eduskunta.fi/Resource.phx/eduskunta/organisaatio/taysistunto/index.htm>>

Eduskunnan täysistunnon pöytäkirja PTK 156/2007 [online]. Eduskunta [viitattu 15.5.2007]. Internetistä saatavilla www-muodossa: <URL: <http://web.eduskunta.fi/Resource.phx/eduskunta/organisaatio/taysistunto/index.htm>>

Eduskunnan täysistunnon pöytäkirja PTK 158/2007 [online]. Eduskunta [viitattu 15.5.2007]. Internetistä saatavilla www-muodossa: <URL: <http://web.eduskunta.fi/Resource.phx/eduskunta/organisaatio/taysistunto/index.htm>>

Eduskunnan täysistunnon pöytäkirja PTK 159/2007 [online]. Eduskunta [viitattu 15.5.2007]. Internetistä saatavilla www-muodossa: <URL: <http://web.eduskunta.fi/Resource.phx/eduskunta/organisaatio/taysistunto/index.htm>>

Hallituksen esitys lastensuojelulaiksi HE 252/2006 [online]. Eduskunta [viitattu 15.5.2007]. Internetistä saatavilla www-muodossa: <URL: <http://web.eduskunta.fi/Resource.phx/eduskunta/eduskuntatyo/lainsaadanto/index.htm>>

Lastensuojelulaki (LsL) 13.4.2007/417 [online]. Helsinki: Edita [viitattu 16.8.2007]. Internetistä saatavilla www-muodossa: <URL: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>>

KIRJALLISUUS

Aho, Soile; Kulmala, Ulla, Räihä, Hannele Porkka, Sirpa & Timlin, Taru (toim.) (1995) Lapsen etu. Turku: Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus, sarja B: Raportit ja selvitykset 8.

Aittola, Tapio & Raiskila, Vesa (1995) Jälkisanat. Teoksessa Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas: Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen (suom. Raiskila, Vesa). Helsinki: Gaudeamus, 213–231.

Antaki, Charles (1994) Explaining and Arguing. The Social Organization of Accounts. London: Sage.

Antikainen, Maarit (1997) Lapsen etu sosiaalityössä. Kuopio: Kuopion yliopistollinen opettussosiaalikeskus; Kuopion yliopisto, sosiaalitieteiden laitos.

Aristoteles (2000) Retoriikka. Helsinki: Gaudeamus.

Austin, John L. (1962) How to Do Things with Words. Oxford: Oxford University Press.

Bauman, Zygmunt (1999) Sosiologinen ajattelu. Tampere: Vastapaino.

- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (1995) *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen* (suom. Raiskila, Vesa). Helsinki: Gaudeamus.
- Billig, Michael (1991) *Ideology and Opinions. Studies in Rhetorical Psychology*. London: Sage.
- Burr, Vivien (2003) *Social Constructionism* (second edition). Hove/New York: Routledge.
- Chouliaraki, Lilie & Fairclough, Norman (1999) *Discourse in Late Modernity: Rethinking Critical Discourse Analysis*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Fairclough, Norman (1992) *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, Norman (2001) *Critical Discourse Analysis as Method in Social Scientific Research*. Teoksessa Wodak, Ruth & Meyer, Michael (toim.) *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: Sage, 121–138.
- Fairclough, Norman (2003) *Analysing Discourse. Textual Analysis for Social Research*. London: Routledge.
- Foucault, Michel (1972) *The Archaeology of Knowledge*. London: Tavistock Publications.
- Friis, Eeva (2003) *Sociaala utredningar om barn: en rättsociologisk studie av lagstiftningens krav, utredningarnas argumentationer och konsekvenser för den enskilde*. Lund: Lunds universitet, Sociologiska institutionen.
- Gottberg, Eva (1997) *Lapsen huolto, huoltoriidat ja pakkotäytäntöönpano*. Turku: Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta.
- Howart, David & Stavrakakis, Yannis (2000) *Introducing Discourse Theory and Political Analysis*. Teoksessa Howarth, David, Norval, Aletta J. & Stavrakakis, Yannis (toim.) *Discourse Theory and Political Analysis. Identities, Hegemonies and Social Change*. Manchester: Manchester University Press, 1–23.
- Hyvärinen, Matti (1998) *Vallan retorinen konstruointi*. Teoksessa Palonen, Kari & Summa, Hilka (toim.) *Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. Tampere: Vastapaino, 175–193.
- Irigaray, Luce (2002) *To Speak is Never Neutral*. London: Continuum.
- Jauhiainen, Tiina (2004) *Kuntouttava työtoiminta poliittisessa argumentaatiossa: retoriikan näkökulma kuntouttavan työtoiminnan lakiesityksen käsittelyyn eduskunnassa vuonna 2000*. Jyväskylän yliopisto, yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, sosiaalityön pro gradu -tutkielma.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1993) *Valtasuhteiden analysoiminen*. Teoksessa Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero: *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino, 75–108.
- Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993) *Diskursiivinen maailma: teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet*. Teoksessa Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero: *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino, 17–47.
- Jokinen, Arja (1993) *Poliitikkojen puheet puntarissa: kaupunginvaltuutettujen asunnottomuuspuheiden retoriikka*. Teoksessa Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero: *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino, 189–226.
- Jokinen, Arja (1999a) *Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin*. Teoksessa Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero: *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 37–53.
- Jokinen, Arja (1999b) *Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen*. Teoksessa Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero: *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 126–159.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1999) *Diskurssianalyttisen tutkimuksen kartta*. Teoksessa Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero: *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 54–97.

- Juhila, Kirsi (1999) Tutkijan positiot. Teoksessa Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero: Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 201–232.
- Jäger, Siegfried (2001) Discourse and Knowledge: Theoretical and Methodological Aspects of Critical Discourse and Dispositive Analysis. Teoksessa Wodak, Ruth & Meyer, Michael (toim.) Methods of Critical Discourse Analysis. London: Sage, 32–62.
- Jääskeläinen, Virva (2006) Lapsen etu tahdosta riippumattomassa huostaanotossa. Joensuu yliopisto, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, oikeustieteiden laitos, julkisoikeuden pro gradu -tutkielma.
- Kajava, Mirja (1997) Lapsen etu huostaanotto-prosessissa: tutkimus pakkohuostaanotoista. Oulu: Oulun yliopisto.
- Kakkuri-Knuutila, Marja-Liisa (2004) Retoriikka. Teoksessa Kakkuri-Knuutila, Marja-Liisa (toim.): Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen keinot. Helsinki: Gaudeamus, 233–272.
- Kurki-Suonio, Kirsti (1999) Äidin hoivasta yhteishuoltoon – lapsen edun muuttuvat oikeudelliset tulkinnat. Oikeusvertaileva tutkimus. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys, julkaisuja, A-sarja N:o 222.
- Laakso, Aino (2005) Lapsen etu huoltoriitaselvityksissä. Tampereen yliopisto, sosiaalipoliittikan ja sosiaalityön laitos, sosiaalityön pro gradu -tutkielma.
- Leino, Pentti (1999) Suomen kielen kognitiivista kielioppia. 1: Polysemia – kielen moniselitteisyys. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Niskanen, Tiina (2000) Perusoikeutena lapsen etu. Vaasan yliopisto, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, julkisoikeuden pro gradu -tutkielma.
- Nousiainen, Kevät & Pylkkänen, Anu (2001) Sukupuoli ja oikeuden yhdenvertaisuus. Helsinki: Forum Iuris, Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja.
- Oulasmaa, Petri (1994) Lapsen etu oikeudellisena käsitteenä. Teoksessa Törrönen, Maritta (toim.) Lapsen etu ja viidakon laki. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto, 106–124.
- Palonen, Kari (1997) Kootut retoriikat. Esimerkkejä politiikan luennasta. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja 11.
- Perelman, Chaïm (1996) Retoriikan valtakunta. Tampere: Vastapaino.
- Potter, Jonathan (1996) Representing reality. Discourse, Rhetoric and Social Construction. London: Sage.
- Siltaniemi, Aki (1999) Sanan ja vallan huostaanotto: argumentaatio, retoriikka ja lapsen etu pakkohuostaanotoissa. Turun yliopisto, sosiaalipoliittikan laitos, sosiaalipoliittikan pro gradu -tutkielma.
- Sosiaali- ja terveysministeriön www-sivu. Sosiaali- ja terveysministeriö [viitattu 27.8.2007]. <URL: <http://www.stm.fi/Resource.phx/publishing/documents/7044/index.htm>>
- Summa, Hilikka (1989) Hyvinvointipoliittikka ja suunnitteluretoriikka. Tapaus asuntopoliittikka. Espoo: Teknillinen korkeakoulu, Yhdyskuntasuunnittelun täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A 17.
- Törrönen, Maritta (toim.) (1994) Lapsen etu ja viidakon laki. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Töttö, Pertti (2000) Pirullisen positivismin paluu. Laadullisen ja määrällisen tarkastelua. Tampere: Vastapaino.
- Töttö, Pertti (2005) Syvällistä ja pinnallista. Teoria, empiria ja kausaalisuus sosiaalitutkimuksessa. Tampere: Vastapaino.
- Vihinen, Hilikka (1996) Maatalous tekstinä. Retoriikka maatalouspolitiikan tutkimisessa. Teoksessa Palonen, Kari & Summa, Hilikka (toim.) Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat. Tampere: Vastapaino, 221–242.

- Wetherell, Margaret & Potter, Jonathan (1992) Mapping the Language of Racism. Discourse and Legitimation of Exploitation. Cornwall: Harvester Wheatsheaf.
- Wiberg, Matti & Koura, Antti (1998) Kansanedustajat ovat kyselevinään ja ministerit ovat vastaavinaan. Parlamenttikysymysten logiikka. Teoksessa Palonen, Kari & Summa, Hilka (toim.): Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat. Tampere: Vastapaino, 197–219.